

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Vakuutusehtojen tulkinta ja soveltaminen yksityistapaturmavakuutuksissa

Oinonen, Milla-Maria

2017 Laurea

LAUREA Laurea-ammattikorkeakoulu
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Vakuutusehtojen tulkinta ja soveltaminen yksityistapaturmavakuutuksissa

Milla-Maria Oinonen
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Maaliskuu, 2017

Milla-Maria Oinonen

Vakuutusehtojen tulkinta ja soveltaminen yksityistapaturmavakuutuksissa

Vuosi 2017 Sivumäärä 77

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, miten vakuutusehtoja tulisi tulkita ja soveltaa lainsäädännön, oikeuskäytännön ja sopimusoikeudellisten periaatteiden perusteella. Vakuutusehtojen tulkintaa on työssä tarkasteltu erityisesti yksityistapaturmavakuutusten osalta. Vakuutus-sopimuksissa käytetään lähtökohtaisesti vakioehtoja, jotka ovat vakuutuksenantajan laatimia. Vakuutusehtojen osalta on kiinnitetty huomiota siihen, että ehtoihin perehtyminen on usein puutteellista, minkä lisäksi vakuutusehdot ovat yleensä pitkiä ja kuluttaja-asiakkaan kannalta vaikeaselkoisia. Vakuutusehtojen tulkinnasta syntyykin herkästi ristiriitoja vakuutuksenottajan ja vakuutuksenantajan välillä.

Opinnäytetyössä käytettiin lainopillista tutkimusmenetelmää. Teoriaosuuden tietolähteinä käytettiin vapaaehtoisia vakuutuksia koskevaa lainsäädäntöä, lainvalmisteluaineistoa sekä sopimus- ja vakuutus oikeutta koskevaa oikeuskirjallisuutta. Tutkimusosuudessa lähteinä käytettiin erityisesti korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä ja Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksia.

Vakuutussopimukseen sovelletaan samoja tulkintaperiaatteita ja -sääntöjä kuin muihin varallisuus oikeudellisiin sopimuksiin. Tulkinnan tarkoituksena on selvittää, millaisen sisällön osapuolet ovat tarkoittaneet antaa sopimukselleen tai jollekin siihen kuuluvalla ehdolle. Vakuutusso-pimuksia tulee tulkita objektiivisesti ja tulkinnan lähtökohtana pidetään ehdon sanamuotoa. Vakioehtojen osalta keskeisiksi tulkintaperiaatteiksi ovat muodostuneet epäselvyyssääntö ja rajoitusehtojen suppean tulkinnan periaate.

Yksityistapaturmavakuutuksia koskeneet korvausriidat ovat usein liittyneet tapaturmamääri-telmän täyttymiseen. Vakuutusehdoissa tapaturmalla tarkoitetaan tyypillisesti äkillistä ja ulkoista ruumiinvamman aiheuttavaa tapahtumaa, joka sattuu vakuutetun tahtomatta. Ratkai-sukäytännössä on katsottu, että kaikkien tapaturmamääritelmään kuuluvien vaatimusten on täytyttävä, jotta vakuutuskorvausta on tullut suorittaa. Sellaisissa tapauksissa, joissa vahin-gon laajuuteen on vaikuttanut tapaturman lisäksi jokin sairaus tai vika, on vakuutuskorvausta tullut maksaa siltä osin kuin vahingon on katsottava aiheutuneen tapaturmasta.

Asiasanat: vakuutussopimus, yksityistapaturmavakuutus, vakioehdot, tulkinta

Milla-Maria Oinonen

Interpretation and application of insurance conditions in personal accident insurance

Year	2017	Pages	77
------	------	-------	----

The aim of this thesis is to explore how insurance conditions should be interpreted and applied based on legislation, legal practice and principles of contractual law. The interpretation of insurance conditions is investigated with a focus on personal accident insurances. Insurance contracts primarily use standard terms that are set by the insurer. In relation to the insurance conditions attention has been paid to the fact that the familiarisation of the terms is often inadequate. To add to this, the terms of insurance are often exhaustive and obscure for the client. This is why conflict can easily arise on the interpretation of insurance conditions between the insurer and the insured.

This thesis employs a juridical research method. The main sources for the theoretical part of the thesis include legislation regarding voluntary insurances, various materials on drafting of legislation as well as legal literature on contractual and insurance law. In the research part of the thesis precedents of the Supreme Court and recommended decisions of the Insurance Complaints Board were used as sources.

The same principles and norms of interpretation are applied to insurance contracts as to other contracts under the law of property. Insurance contracts are to be interpreted objectively and the basis of this interpretation is assumed to be the wording of the terms. The limited interpretation of restricting conditions and in dubio contra stipulatorem have emerged as the central principles of interpretation of the standard term.

Compensation disputes regarding personal accident insurances have often to do with the fulfilment of the defining characteristics of an accident. In the insurance conditions an accident is generally defined as to signify a sudden and external event that causes bodily harm and is beyond the control of the insured. In case law it is regarded that all requirements that are inherent to the definition of an accident must be fulfilled in order for insurance compensation to be carried out. In cases where any additional internal factor has affected the extent of the incident, the compensation is to be paid to the extent that the incident is caused by the accident.

Keywords: insurance contract, personal accident insurance, standard term, interpretation

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Sopimusoikeudellisia lähtökohtia	9
2.1	Sopimusvapaus	9
2.2	Sopimusten sitovuuden periaate	11
2.3	Kohtuusperiaate	13
2.4	Vakiosopimukset.....	14
2.4.1	Vakioehtojen liityntä yksittäisiin sopimuksiin.....	16
2.4.2	Yllättävät ja ankarat ehdot	18
3	Vakuutustoiminta ja sitä koskeva sääntely	21
3.1	Aluksi	21
3.2	Vakuutustoiminnan yhteiskunnallinen merkitys	22
3.3	Vakuutustoiminnan sääntely ja hyvä vakuutustapa	23
3.4	Vakuutus sopimuksen kohteena	26
3.5	Vakuutussopimusten sääntely	27
4	Vakuutuksenantajan ja vakuutuksenottajan tiedonantovelvollisuus.....	30
4.1	Yleistä	30
4.2	Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuus ennen sopimuksen päättämistä .	31
4.3	Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuus vakuutuksen voimassaoloaikana	33
4.4	Vakuutuksenantajan vastuu puutteellisista ja virheellisistä tiedoista	34
4.5	Vakuutuksenottajan ja vakuutetun tiedonantovelvollisuus.....	39
4.6	Vakuutuksenottajan ja vakuutetun tiedonantovelvollisuuden laiminlyönnin seuraukset.....	42
5	Vakuutussopimusten tulkinta ja sovittelu	44
5.1	Tulkinnan tarkoitus ja tulkintatavat	44
5.2	Tulkintasäännöt ja -periaatteet	45
5.3	Sovittelu	48
5.4	Muutoksenhakukeinot	50
6	Yksityistapaturmavakuutusten ehtojen tulkinta ja soveltaminen	53
6.1	Yksityistapaturmavakuutukset	53
6.2	Tapaturman käsite	54
6.3	Rajoitusehdot	58
6.4	Pysyvä haitta	62
6.5	Vakuutustapahtuman aiheuttaminen	65
7	Yhteenvedo	69
8	Pohdinta	72
	Lähteet	73

Laki- ja lyhenneluettelo

KSL	Kuluttajansuojalaki (38/1978)
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929)
VakSopL	Vakuutus sopimuslaki (543/1994)
FINE	Vakuutus- ja rahoitusneuvonta
HE	Hallituksen esitys
KKO	Korkein oikeus
VKL	Vakuutuslautakunta

1 Johdanto

Vakiosopimuksilla on suuri merkitys nykyisessä vaihdannassa. Useat elinkeinoalat, kuten esimerkiksi pankki- ja vakuutusala, käyttävät sopimuksissaan pääasiassa vakioehtoja.¹ Vakuusopimuksissa käytettävät vakioehdot ovat tyypillisesti yksipuolisesti laadittuja vakioehtoja, jotka vakuutusenantaja on laatinut.² Vakioehtojen osalta huomiota on kiinnitetty siihen, että niihin perehtyminen on usein puutteellista.³ Lisäksi vakuutusopimuksissa käytettävät vakioehdot ovat usein vaikeaselkoisia kuluttaja-asiakkaiden kannalta.⁴ Vakuutuksenottajilla ei aina olekaan selkeää käsitystä siitä, mitä heidän vakuutuksensa korvaavat ja vakuutusenantajan tekemistä korvauspäätöksistä saattaa syntyä erimielisyyksiä vakuutusyhtiön ja korvauksenhakijan välillä.

Finanssialan Keskusliitto on teettänyt säännöllisesti 2000-luvulla seurantatutkimuksia suomalaisten suhtautumisesta vakuuttamiseen ja vakuutusyhtiöihin. Tutkimuksissa on havaittu, että vakuutusyhtiöiden korvaushalukkuuteen on suhtauduttu skeptisesti. Viimeisimmässä, vuonna 2016 tehdyssä tutkimuksessa, kolme neljäsosaa oli sitä mieltä, että vakuutusyhtiöt pyrkivät vapautumaan korvausten suorittamisesta vakuutusehtoihin vetoamalla. Tutkimuksen mukaan vastaajista noin kolmasosa ei tiennyt, mitä heidän ottamansa vakuutukset korvaavat.⁵

Vakuutustoiminnalla pystytään luomaan taloudellista turvallisuutta yhteiskuntaan. Vakuutuksen ideana on riskin tasaaminen niin, että kenenkään kantokyky ei vaarannu. Vakuutusopimuksilla vakuutusenantajat ja vakuutuksenottajat sopivat siitä, millaisilla ehdoilla riskit siirretään.⁶ Suomessa on laaja sosiaaliturva ja suomalainen yhteiskunta tarjoaa myös erilaisten sosiaalivakuutusten muodostaman suojaverkon. Kaikki riskit eivät kuitenkaan kuulu lakisääteisten järjestelmien piiriin. Vapaaehtoisilla vakuutuksilla pystytäänkin parantamaan ja täydentämään lakisääteisten järjestelmien antamaa turvaa. Esimerkiksi työeläketurvaa voidaan parantaa yksilöllisillä eläkevakuutuksilla ja lakisääteistä työtapaturvaturvaa voidaan laajentaa yksityisillä vapaa-aikaa koskevilla tapaturmavakuutuksilla.⁷

Yksityistapaturmavakuutus on henkilövakuutus, josta korvataan tapaturmasta aiheutuneet taloudelliset menetykset. Yleisen harhaluulon mukaan asiakkaat usein luulevat tapaturmavakuu-

¹ Hemmo 2007, 144.

² Lehtipuro, Luukkonen, Mäntyniemi, Raulos & Santavirta 2010, 117.

³ Saarnilehto et al. 2012, 481.

⁴ Lehtipuro et al. 2010, 117.

⁵ Vakuutustutkimus 2016, 3-4.

⁶ Hoppu & Hemmo 2006, 1-3.

⁷ Vakuutus Suomessa 2009, 3.

tuksen tarjoavan sairausvakuutusta vastaavan turvan. Yksityistapaturmavakuutus antaa kuitenkin turvaa ainoastaan tapaturmien varalta. Tapaturmalla tarkoitetaan vakuutusehdoissa yleensä äkillistä ja ulkoista ruumiinvamman aiheuttavaa tapahtumaa, joka sattuu vakuutetun tahtomatta. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE on saanut yhteydenottoja erityisesti tapaturman yhteydessä paljastuneista tuki- ja liikuntaelinten sairauksista, kuten erilaisista rappeumista ja kulumista, jotka eivät oikeuta vakuutuskorvaukseen vastoin kuluttajan odotuksia. Tapaturmien yhteydessä esille saattaakin nousta aiemmin oireettomia sairauksia tai rappeumia, joiden osuutta hoitokuluista ei yksityistapaturmavakuutuksesta korvata.⁸

Vapaa-ajalla ja kotona sattuvia tapaturmia voidaan pitää Suomessa huomattavana kansanterveys- ja turvallisuusongelmana. Yhteiskunnalle tapaturmista aiheutuvien kustannusten on arvioitu olevan vuosittain noin 1,2-1,4 miljardia euroa. Viimeisten 20 vuoden aikana työ- ja liikennetapaturmien määrät ovat vähentyneet tasaisesti, mutta samalla kotona ja vapaa-ajalla tapahtuneiden tapaturmien määrä on lisääntynyt. Nykyisin kotona ja vapaa-aikana sattuvien tapaturmien suhteellinen merkitys on entistä suurempi⁹ ja suomalaisista noin joka toisella on vapaa-ajan tapaturmavakuutus.¹⁰ Tapaturmien määrien kasvaessa vapaa-ajan tapaturmavakuutuksista onkin muodostunut merkittävä taloudellinen suojautumiskeino.

Opinnäytetyön aiheena on selvittää, miten vakuutus sopimusten ehtoja tulkitaan ja sovelletaan. Opinnäytetyössä käytetään lainopillista tutkimusmenetelmää. Tutkimuskysymystä tarkastellaan vapaaehtoisia vakuutuksia koskevan lainsäädännön, oikeudellisen ratkaisukäytännön, sopimusoikeudellisten periaatteiden ja oikeuskirjallisuuden avulla. Lähemmässä tarkastelussa ovat yksityistapaturmavakuutukset, joiden osalta korvausriidat ovat koskeneet erityisesti tapaturmamääritelmän täyttymistä.

⁸ Tapaturmavakuutus kattaa tapaturman hoitokuluja, ei sairauden 2013.

⁹ Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2013:16, 3, 35, 59.

¹⁰ Jokela, Lammi, Lohi & Silvola 2013, 180.

2 Sopimusoikeudellisia lähtökohtia

2.1 Sopimusvapaus

Suomessa, kuten myös muissa länsimaisissa yhteiskunnissa, sopimusvapaus on nähty vaihdantajärjestelmän kulmakivenä.¹¹ Sopimusvapaudella tarkoitetaan oikeussubjektin lähtökohtaista vapautta päättää, millaisiin sopimuksiin henkilö haluaa sitoutua.¹² Henkilöllä on ensinnäkin vapaus päättää, tehdäänkö jokin sopimus vai ei. Vapauteen kuuluu myös vapaus valita, kenen kanssa sekä millä tavoin ja minkä sisältöisenä sopimus tehdään. Sopimusvapauden käsitteeseen onkin katsottu kuuluvan useita alakysymyksiä.¹³ Muukkonen jakoi sopimusvapauden kuuheen elementtiin, joita ovat 1) päätäntäväpauus, 2) sopimuskumppanin valinnanvapaus, 3) tyyppivapaus, 4) muu sisältövapaus kuin tyyppivapaus, 5) muotovapaus sekä 6) purkuvapaus.¹⁴

Vaikka sopimusvapauden katsotaan edelleen kuuluvan sopimusoikeudellisiin lähtökohtiin, on sen merkitys kaventunut viimeisten vuosikymmenien aikana.¹⁵ Tähän kehitykseen on epäilemättä vaikuttanut ihmis- ja yhteiskuntakuvan muutos.¹⁶ Olettama rationaalisesta sopimuksen tekijästä on menettänyt merkitystään. Tämä muutos on nähtävissä niin lainsäädännön tasolla kuin myös oikeusajattelussa. Sen sijaan, että sopijakumppanit nähtäisiin alati tasavertaisina osapuolina, huomiota on alettu kiinnittämään sopijapuolten tosiasialliseen asemaan.¹⁷

Sopimusoikeudellisessa sääntelyssä onkin nähtävissä ihmiskuvan konkretisoitumista. Sääntely on kohdistunut erityisesti sisältövapauden rajoittamiseen, millä pyritään tehostamaan heikomman sopijapuolen suojaa. Mainittu kehitys on ensinnäkin havaittavissa kollektiiviperusteisena ryhmäominaisuuksien noteeraamisena. Sääntelyssä huomiota on kiinnitetty erityisesti kulluttajien ja työntekijöiden asemaan.¹⁸ Lisäksi esimerkiksi vakuutuslainsäädännön (543/1994) sääntelyssä on otettu huomioon vakuutuksenantajan sopijapuolena olevan oikeushenkilön

¹¹ Hemmo 2007, 70.

¹² Hemmo & Hoppu 2016, 4. luku.

¹³ Hemmo 2007, 75-76.

¹⁴ Muukkonen 1956, 607-608. Ks. myös Hemmo 2007, 75-76, jonka mukaan Muukkonen jaottelu on edelleen pääosin hyväksyttävissä, mutta hänen mukaansa purkuvapaus tulisi nähdä eritasoisena vapautena muihin elementteihin nähden.

¹⁵ Hemmo 2007, 70. Ks. myös Saarnilehto et al. 2012, jossa viitataan sopimusvapauden kaventumiseen ja muuntumiseen yhtäältä reilun sadan ja toisaalta viimeisten neljänkymmenen vuoden aikana.

¹⁶ Saarnilehto et al. 2012

¹⁷ Hemmo 2007, 71-72.

¹⁸ Ibid.

asema silloin, kun oikeushenkilö on rinnastettavissa kuluttajaan.¹⁹ Sopijapuolen ryhmäkuulu-
vuuden ohella yksilölliset erityispiirteet ovat vaikuttaneet sisältövapauden rajoittamisen tar-
peeseen. Huomiota onkin alettu kiinnittämään muun muassa yksilön tietoihin, kykyihin ja ta-
loudelliseen asemaan. Tästä yksilöllisten erityispiirteiden esille nostamisesta on havaittavissa
merkkejä esimerkiksi sovittelusäännöksissä sekä tiedonanto- ja selonottovelvollisuuksissa.²⁰

Sopimuspakko on poikkeus yleisestä sopimusvapauden periaatteesta. Sopimuspakon vallitessa
elinkeinonharjoittaja on velvollinen tekemään sopimuksen jokaisen siihen halukkaan kanssa,
joka täyttää perustellut ehdot, ellei sopimuksen solmimiseen liity perusteltuja yksilöllisiä vas-
tasyitä. Tällaisia vastasyitä voivat olla esimerkiksi olennaiset ja jatkuvat maksujen laiminlyön-
nit. Sopimuspakon edellytyksenä on, että siitä on säädetty laissa.²¹ Sopimuspakko koskee lä-
hinnä monopoliasemassa olevia yrityksiä sekä ensisijaisesti julkisiksi palveluiksi miellettyjen
tai niitä muistuttavien hyödykkeiden tarjoajia. Suoritukset, joihin sopimuspakko kohdistuu,
ovat tyypillisesti perustarpeiden kannalta välttämättömiä hyödykkeitä tai palveluksia, jotka
liittyvät tiiviisti arkielämään. Elinkeinonharjoittajan velvollisuudesta sopimuksen tekemiseen
on säädetty muun muassa luottolaitoslaissa (610/2014), sähkömarkkinalaissa (588/2013) sekä
liikennevakuutusasetuksessa (324/1959). Yleisiä sopimuspakkoa koskevia säännöksiä ei sen si-
jaan Suomen lainsäädännössä ole.²² Sopimuspaktoon on katsottu kuuluvan välitön sopimusvaiku-
tus, joka ei ole riippuvainen mahdollisista hallinnollisista sanktioista. Käytännössä sopimuspa-
kon rikkomisesta seuraa asiakkaan oikeus vahingonkorvaukseen tai luontoissuoritukseen.²³

Lakisääteisten vakuutusten osalta sopimusvapautta on laajasti rajoitettu ja vakuutusten si-
sältö määräytyy pitkälti pakottavien lainsäädännösten perusteella. Vapaaehtoisissa vakuutuk-
sissa sen sijaan vallitsee sopimusvapaus, eikä vakuutuksenantajalla ole velvollisuutta solmia
sopimusta jokaisen siihen halukkaan kanssa. Vakuutuksenantajalla on mahdollisuus hylätä va-
kuutushakemus esimerkiksi siksi, että se katsoo vakuutuksen sisältävän omalta kannaltaan

¹⁹ VakSopL:n 3 §:n 2 momentissa säädetään ”sopimusehto, joka poikkeaa tämän lain säännök-
sistä vakuutuksenottajan vahingoksi, on mitätön kuluttajaa kohtaan sekä sellaista muuta luon-
nollista henkilöä taikka oikeushenkilöä kohtaan, joka huomioon ottaen hänen elinkeinotoimin-
tansa tai muun toimintansa laatu ja laajuus sekä olosuhteet muutoin on vakuutuksenantajan
sopijapuolena rinnastettavissa kuluttajaan.”

²⁰ Hemmo 2007, 72.

²¹ Määttä 2005, 192. Määttä mukaan sitä, että sopimuspakon on perustuttava lakiin, voidaan
perustella mm. PL 80 §:n 1 momentissa ilmenevällä laillisuusperiaatteella. Ks. myös Hemmo
2007, 77-78, jonka mukaan sopimuspakon nimenomainen sisältö ja elinkeinonharjoittajan pe-
rusteet kieltäytyä sopimuksen tekemisestä voivat poiketa yksityiskohtiensa osalta sopimustyy-
pistä ja normipohjasta riippuen.

²² Hemmo 2007, 78-80.

²³ HE 33/2002 vp, 35.

liian suuren riskin.²⁴ Vakuutuksenantaja ei kuitenkaan saa evätä vakuutushakemusta perusteella, joka on lain tai hyvän vakuutustavan vastainen.²⁵ Hakemuksen hylkäämiseen tulee olla hyväksyttävä syy. Hyvä vakuutustapa myös velvoittaa vakuutuksenantajat suhtautumaan vakuutusta hakeviin yhdenvertaisesti ja tasapuolisesti.²⁶ Vakuutuslain 6 a §:n mukaan vakuutuksenantajan on annettava hylkäysperuste kirjallisesti vakuutuksenhakijalle, joka on kuluttaja tai kuluttajaan rinnastettava, ellei hakemuksen hylkääminen perustu rahanpesun ja terrorismin estämisestä ja selvittämisestä annetun lain (503/2008) 26 §:ään.

Vaikka vapaaehtoisten vakuutusten osalta ei ole sopimuspakkoa, vakuutuksenantajan sopimusvapautta on tietyiltä osin rajoitettu vakuutuslain 10 §:n mukaisesti. Henkilövakuutusten osalta vakuutuksenantajan sopimusvapautta rajoittaa lain 10 §, jossa säädetään henkilövakuutuksen myöntämisen perusteista. Säännöksen mukaan vakuutushakemusta ei saa hylätä sen perusteella, että vakuutetuksi tarkoitetun henkilön terveydentila on huonontunut tai vakuutustapahtuma on sattunut sen jälkeen, kun hakemusasiakirjat annettiin tai lähetettiin vakuutuksenantajalle. Lisäksi säädetään, että jos vakuutusmaksu tai muut sopimusehdot määräytyvät vakuutetun terveydentilan perusteella, määräytymisperusteena on vakuutetun terveydentila sinä ajankohtana, jona hakemusasiakirjat on annettu tai lähetetty vakuutuksenantajalle. Vakuutuksenantajan sopimusvapautta rajoittaa myös lain 11 §, jossa on säädetty vakuutuksenantajan vastuun alkamisesta. Säännöksen 2 momentin mukaan vakuutuksenantaja vastaa hakemuksen antamisen tai lähettämisen jälkeen sattuneesta vakuutustapahtumasta, mikäli on ilmeistä, että vakuutuksenantaja olisi hyväksynyt hakemuksen. Lain esitöiden mukaan näin on silloin, kun vakuutuksen kohteessa ei ole mitään sellaista, mikä saattaisi antaa syyntä hakemuksen hylkäämiseen ja vakuutuksenantajalla on ollut tapana myöntää haetun kaltaisia vakuutuksia. Hyväksyttäviä hylkäysperusteita ovat riskin arviointiin liittyvien näkökohtien lisäksi esimerkiksi se, että hakija on joskus jättänyt suorittamatta vakuutusmaksuja.²⁷

2.2 Sopimusten sitovuuden periaate

Sopimusoikeuden klassiseen perustaan kuuluu sopimusten sitova vaikutus, jota ilmentää *pacta sunt servanda* -periaate ("sopimukset on pidettävä"). Sopimusten sitovuudella tarkoitetaan sitä, että sopijapuolet voivat keskinäisin sopimuksin velvoittautua toisiaan kohtaan ja nämä velvoitteet voidaan viimekädessä panna täytäntöön viranomaiskoneiston avulla.²⁸ Sopijapuoli

²⁴ Hoppu & Hemmo 2006, 100-102.

²⁵ Rantala & Kivisaari 2014, 324.

²⁶ Hemmo & Hoppu 2006, 100-101.

²⁷ HE 114/1993 vp, 32.

²⁸ Hemmo 2007, 49.

ei lähtökohtaisesti voikaan vetäytyä sopimusvelvoitteiden täyttämistä tai muuttaa sopimuksen ehtoja yksipuolisin toimin.²⁹ Sitovuuden periaatteesta johtuu, että sopimukset on pidettävä myös silloin, kun sopijapuoli kokee sopimuksen epäedulliseksi tai huonosti tarkoitukseensa sopivaksi. Sopimuksesta vetäytyminen synnyttää tyyppillisesti sopijapuolelle vahingonkorvausvelvollisuuden.³⁰ Kuluttajilla tosin on tietyissä tilanteissa oikeus vetäytyä sopimuksesta tai peruuttaa se ilman seuraamuksia.³¹

Sopimussidonnaisuus ei kuitenkaan ole täysin ehdotonta muissakaan tilanteissa. Sitovuus menettää merkityksensä ensinnäkin silloin, kun osapuolten sopimat ehdot poikkeavat pakottavasta lainsäädännöstä. Sitovuudesta poikkeaminen on mahdollista myös esimerkiksi tilanteissa, joissa sopijapuolten velvoitteiden voidaan katsoa olevan kohtuuttomassa epätasapainossa tai joissa sopimuksen valmisteluvaiheessa toista sopijapuolta on johdettu harhaan.³² Sitovuuteen puuttuminen onkin mahdollista silloin, kun sopimusta voidaan sovitella oikeustoimilain 36 §:n perusteella tai kun sopimus voidaan katsoa pätemättömäksi oikeustoimilain 3 luvussa säädettyjen pätemättömyysperusteiden nojalla.³³

Sopimusten sitovuuden periaate korostuu erityisesti elinkeinonharjoittajien välisissä sopimuksissa. Sopimussidonnaisuutta pidetään lähtökohtana kuitenkin myös kuluttajasopimuksissa, vaikkakin sopimusvapaudella on kuluttajasuhteissa paljon pakottavasta lainsäädännöstä johtuvia sisällöllisiä rajoituksia.³⁴ Oikeustoimen kohtuullistamista koskevassa hallituksen esityksessä oikeustoimen sitovuus onkin linjattu lähtökohdaksi oikeustoimen kohtuullisuuden arvioimiselle.³⁵ Sopimusehtojen alkuperäisestä kohtuuttomuudesta johtuvalla sovittelulla on tosin laajempi käyttöala silloin, kun vaatimuksen sovittelusta on esittänyt kuluttaja.³⁶ Vakuutusso-
pimuksissa sovelletaan yleisiä sopimusoikeudellisia periaatteita ja ne ovat tarkoitettu pidettäväksi samaan tapaan kuin muutkin sopimukset.³⁷

²⁹ Hemmo & Hoppu 2016, 7. luku.

³⁰ Saarnilehto 2005a, 100. Ks. myös Saarnilehto et al. 2012, 251 ja KKO 1985-II-36, joka osoittaa, että sopimuksesta vapautuminen ei ole mahdollista vain siksi, että sopimus on osoittautunut kannattamattomaksi tai tappiolliseksi. Sovittelusäännösten tarkoituksena ei ole vapauttaa sopimuksen osapuolta ennalta arvattavissa olleen riskin johdosta.

³¹ Saarnilehto 2009, 164-165. Esimerkkinä tällaisesta peruuttamisoikeudesta voidaan mainita kuluttajansuojalain (38/1978) 6 luvun 9 § ja 15 §, joissa on säädetty kuluttajan peruuttamis-
mahdollisuudesta koti- ja etämyynnissä.

³² Hemmo 2007, 49.

³³ Ahtonen 2010, 64.

³⁴ Hemmo 2007, 49-50.

³⁵ HE 247/1981

³⁶ Hemmo 2007, 50.

³⁷ Lehtipuro et al. 2010, 272.

2.3 Kohtuusperiaate

Kohtuusperiaatteella on pyritty jäsentämään oikeustoimien kohtuuttomuutta. Kohtuusperiaate voidaan nähdä itsenäisenä oikeusperiaatteena, jolla tähdätään korjaamaan sopijapuolten välistä epätasapainoa, joka johtuu sopimussuhteen osapuolten tiedollisesta ja taloudellisesta eriarvoisuudesta. Kohtuusperiaatteen soveltamisala on Pohjoismaissa laajempi kuin muissa Euroopan maissa. Kohtuusperiaatetta voidaan soveltaa kuluttajasopimusten lisäksi myös elinkeinonharjoittajien välisiin sopimuksiin ja periaate koskee niin vakioehtoja kuin yksilöllisesti sovittuja ehtoja.³⁸

Nykyisessä sopimusoikeudessa kohtuusperiaatteen merkityksen on katsottu kasvaneen. Periaatteen painoarvon kasvamisesta on puhuttu kahdessa eri merkityksessä. Keskustelussa on ensinnäkin noussut esille se, että sopimussuhteita koskevassa sääntelyssä on käytetty yleislausekkeita, joilla on annettu tuomioistuimille tai muille viranomaisille mahdollisuus puuttua kohtuuttomina pidettäviin sopimuksiin. Tuomioistuinten ja muiden viranomaisten mahdollisuudet puuttua sopimusehtoihin joustavan kohtuusharkinnan nojalla ovatkin lisääntyneet kohtuusperiaatteen merkityksen vahvistuessa. Kohtuus merkitsee näin mahdollisuutta sopimusehtojen joustavaan valvontaan. Kohtuusperiaate voidaan toisaalta nähdä sopimusten sitovuuden periaatteen jäykän soveltamisen vastakohtana, jolloin kohtuuskäsite on laajempi, eikä sopimusten sisällön valvonnan muodolla ei ole merkitystä. Laajemmasta näkökulmasta tarkasteltuna kohtuusperiaate on yhteisnimitys kaikille sopimusvapauden rajoituksille, joista on säädetty sekä yleislausekkein että pakottavassa lainsäädännössä ja joiden tarkoituksena on suojella toista sopijapuolta.³⁹

Kohtuusperiaatteeseen katsotaan nykyisin sisältyvän sosiaalisia arvoja, joita ovat esimerkiksi sopimustasapaino, turvallisuus, itsenäisyys, vapaus ja yksityisyys. Myös oikeudenmukaisten seuraamusten, vastuun, tasa-arvon sekä oikeudellisten keinojen käyttömahdollisuuksien voidaan nähdä olevan arvoja, joille kohtuusperiaate rakentuu. Sosiaaliset arvot toteutuvat kuitenkin vaihtelevan laajuudesta, eikä niiden toteutuminen aina ole tehokasta. Hyvinvointivaltioollinen sopimusoikeus voi käsittää erilaisia ja osin myös ristiriitaisia elementtejä. Kohtuusperiaatteen ei voidakaan katsoa pohjautuvan millekään konsistentille moraaliteorialle.⁴⁰ Selvimmin kohtuusperiaatetta ilmentää oikeustoimilain (228/1929) 36 §, joka on yleinen kohtuullistamissäännös. Säännöksen mukaan ehtoa, joka on kohtuuton tai jonka soveltaminen johtaisi

³⁸ Ahtonen 2010, 28.

³⁹ Wilhelmsson 2008, 207-208.

⁴⁰ Wilhelmsson 2008, 209-216.

kohtuuttomuuteen, on mahdollista sovittelua tai se voidaan jättää kokonaan huomioon ottamatta. Ehdon kohtuuttomuutta arvioitaessa tulee ottaa huomioon oikeustoimen koko sisältö, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet, osapuolten asema sekä muut seikat. Sopimusta voidaan sovittella muiltakin osin tai se voidaan määrätä raukeamaan, mikäli ehto on sellainen, että sopimuksen jääminen voimaan muilta osin muuttumattomana ei ole ehdon sovittelun vuoksi kohtuullista. Kohtuusperiaatteen mukaan vain kohtuulliset ehdot ovatkin sitovia eikä kohtuuttomia ehtoja tarvitse pitää. Kohtuusperiaate merkitseekin poikkeusta sopimusvapauden ja sopimusten sitovuuden periaatteisiin.⁴¹

2.4 Vakiosopimukset

Vakiosopimuksilla tarkoitetaan sellaisia sopimuksia, joihin sisältyy etukäteen laadittuja vakioehtoja, jotka ovat tarkoitettu hyödynnettäviksi useissa yksittäisissä eri sopijapuolten välisissä sopimuksissa. Monet elinkeinoalat, kuten esimerkiksi vakuutus- ja pankkitoimiala, käyttävät sopimuksissaan vakiosopimusehtoja erityistapauksia lukuun ottamatta.⁴² Joukkosopimuksilla onkin tärkeä asema nykyisessä vaihdannassa ja merkittävä osa markkinoilla syntyvistä sopimuksista solmitaan vakioehtoja käyttäen. Tämä on seurausta tuotannon ja jakelun kehityksestä.⁴³ Vaikka yksilöllisesti laadittavilla sopimusehdoilla on edelleen varsinkin mittavimmissa sopimusjärjestelyissä olennainen asema, on niiden suhteellinen merkitys vähentynyt.⁴⁴ Yritykset ja julkisyhteisöt haluavat tarjota tuotteitaan itse asettamallaan ehdoilla laajalle asiakaskunnalle eikä yksilöllisten sopimusten sisällöistä neuvottelemisen jokaisen asiakkaan kanssa ole käytännöllistä.⁴⁵

Vakiosopimukset voidaan jakaa niiden laatimistavan perusteella yksipuolisesti laadittuihin ja yhteisesti laadittuihin vakioehtoihin. Yksipuolisesti laadituilla vakioehdoilla tarkoitetaan ehtoja, jotka ovat toisen sopijapuolen yksin laatimia. Tällaisia vakioehtoja ovat ensinnäkin ehdot, jotka ovat laadittu yksittäisen yrityksen toimesta. Ehtoja voidaan pitää yksipuolisesti laadittuina myöskin silloin, kun vakioehdot ovat toista sopijapuolta edustavan toimialajärjestön laatimat. Yhteisesti laadituilla vakioehdoilla, joista käytetään myös termiä *agreed documents*, tarkoitetaan puolestaan osapuolten tai heitä edustavien tahojen yhdessä laatimia ehtoja. Kolmantena vakioehtotyyppinä voidaan vielä erottaa kuluttajaviranomaisen tai kyseistä

⁴¹ Ahtonen 2010, 59-61.

⁴² Hoppu & Hoppu 2016, 77.

⁴³ Wilhelmsson 2008, 6.

⁴⁴ Hemmo 2007, 144.

⁴⁵ Wilhelmsson 2008, 6.

elinkeinoalaa valvovan viranomaisen hyväksymät ehdot, jotka elinkeinonharjoittaja tai toimialajärjestö on laatinut yksin.⁴⁶

Vakiosopimusten käyttöön liittyvä problematiikka on korostunut erityisesti yksipuolisesti laadituissa vakioehdoissa. Standardisopimusten käyttö onkin nähty ongelmallisena heikompien sopijapuolten kannalta.⁴⁷ Vaikka sopijapuolilla on lähtökohtainen vapaus päättää sopimuksen sisällöstä myös vakioehtoja käytettäessä, voi asiakkaan olla vaikeaa saada aikaan sopimusta, jonka ehdot poikkeavat vakioehdoista. Samalla alalla toimivat yritykset saattavat käyttää sopimuksissaan varsin samankaltaisia ehtoja, jolloin asiakkaalle ei yleensä jää muuta mahdollisuutta kuin hyväksyä sopimusehdot tai jättää sopimus tekemättä.⁴⁸ Vakiosopimusten käytön on koettu johtavan toisen sopijapuolen oikeussuojaan liittyviin ongelmiin, sillä niiden on nähty vahvistavan liiaksi vakioehtojen laatijan valtaa päättää sopimuksen sisällöstä. Osapuolten välinen epätasapaino onkin johtanut normeihin, joilla pyritään tasoittamaan sopijapuolten välisiä eroja voimasuhteissa ja vaikutusmahdollisuuksissa. Tällaisia normeja ovat vakioehtojen liityntää, tulkintaa, sovittelua sekä yllättäviä ja ankaria ehtoja koskevat periaatteet.⁴⁹

Vaikka standardisopimusten käyttöön liittyy oma problematiikkansa, on huomioitava, että niiden käytöllä saavutetaan myös merkittäviä etuja vaihdannan kannalta.⁵⁰ Vakioehtoja käyttämällä pystytään helpottamaan sopimusten solmimista sellaisilla aloilla, joilla tehdään lukuisia samankaltaisia sopimuksia.⁵¹ Yksilöllisesti päätettävien sopimusehtojen käyttäminen ei kaikissa sopimussuhteissa olisikaan tarkoituksenmukaista esimerkiksi siksi, että sisällöltään erilaiset sopimukset kävisivät yrityksen sopimushallinnolle työlääksi ja yksittäisten sopimusten sisällöistä neuvottelemisen hidastaisi sopimusten valmisteluprosessia. Yleisten ehtojen käyttäminen perustuukin pitkälti välttämättömään rationalisointiin. Vakioehdot myös mahdollistavat hyödykkeiden myynnin edullisemmin, sillä ne alentavat sopimuksen tekemisestä aiheutuvia transaktiokustannuksia. Lisäksi vakioehdot yhtenäistävät asiakkaan roolissa toimivien sopijapuolten asemaa ja lisäävät näin asiakkaiden keskinäistä tasavertaisuutta.⁵²

Vakioehtojen käyttäminen vakuutus sopimuksissa on luonnollista ja kannattavaa, sillä vakuutuslaitoksia on paljon. Vakuutuslaitokset joutuvat hallitsemaan suuria määriä sopimuksia ja vakuutusehtojen vakioimisella yhdenmukaisiksi pystytään saavuttamaan kustannussäästöjä.⁵³

⁴⁶ Hoppu & Hoppu 2016, 78.

⁴⁷ Saarnilehto 2005b, 18.

⁴⁸ Kyläkallio 2013, 36.

⁴⁹ Hemmo 2007, 145-146.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Saarnilehto 2009, 62.

⁵² Hemmo 2007, 145-146.

⁵³ Jokela et al. 2013, 208.

Erityisesti massavakuutusten osalta vakuutus sopimusten sisältö määräytyy hyvin pitkälti vakuutusnantajan laatimien vakioehtojen mukaisesti, jolloin vakuutusnottaja ei yleensä voi vaikuttaa yksittäisten vakioehtojen sisältöön. Vakuutusnottajalla on kuitenkin mahdollisuus päättää, minkä laajuisen vakuutuksen hän hankkii sekä mistä määrästä hän haluaa vakuuttaa esimerkiksi omaisuutensa.⁵⁴

2.4.1 Vakioehtojen liityntä yksittäisiin sopimuksiin

Vakioehdoilla täytyy olla liityntäperuste tehtyyn sopimukseen, jotta ne tulevat osaksi sopimusta.⁵⁵ Selviä ratkaisuperiaatteita siitä, millä edellytyksillä vakioehdot tulevat yksittäisen sopimussuhteen vastapuolta sitoviksi ei ole muodostunut. Vakioehtojen sitovuus arvioidaan usein in casu, jolloin harkinnassa huomioidaan yksittäisen tapauksen olosuhteet. Harkintaan vaikuttavat tällöin esimerkiksi ehtojen tasapuolisuus ja sopijapuolen ammattimaisuus. Mitä epätasapainoisempia vakioehdot ovat sopijapuolen eduksi, sitä painavampia edellytyksiä voidaan asettaa, jotta ehdot tulevat sopimussuhteen vastapuolta sitoviksi. Vaatimukset vakioehtojen sisällöstä annettavalle tiedonannolle ovat vastaavasti suuremmat riippuen siitä, mitä heikompi vastapuoli on kyseessä. Vakioehtojen sitovuutta harkittaessa myös ehtojen laadulla on merkitystä. Silloin, kun ehdot ovat sopijapuolten yhdessä laatimia vakioehtoja, on helpompaa puoltaa ehtojen sitovaa vaikutusta kuin tilanteissa, joissa vakioehdot ovat yksipuolisesti laadittuja.⁵⁶

Vakioehdoilla on vahvin liityntäperuste solmittuun sopimukseen silloin, kun sopijapuoli on antanut nimenomaisen tahdonilmaisun vakioehtoihin sitoutumiseen. Osapuoli on voinut antaa tahdonilmaisunsa esimerkiksi allekirjoittamalla sopimusasiakirjan, johon ehdot on liitetty.⁵⁷ Yksittäisen sopimuksen ja vakioehtojen sidonnaisuus on vahvimmillaan myös silloin, kun vakioehdot ovat olleet sopijapuolen nähtävillä ja tulleet hänen hyväksyttävikseen internet-kaupankäyntiä koskevan protokollan mukaisesti. Vakioehdot voivat tulla nimenomaisella tahdonilmaisulla osaksi sopimusta myös siten, että sopimusasiakirjassa tai muutoin sopimusta päätettäessä viitataan yrityksen tai alan käyttämiin yleisiin ehtoihin ja ilmoitetaan ehtojen tulevan sovellettavaksi kyseisessä sopimuksessa. Tällöin ehtojen sidonnaisuus edellyttää, että asiakkaalla on ennen sopimuksen tekemistä ollut mahdollisuus perehtyä ehtoihin. Lisäksi edellytetään, että vakioehtoihin on nimenomaisesti viitattu sopimuksen päättämisen yhteydessä. Ongelmallisimpia yksittäisen sopimuksen ja vakioehtojen sidonnaisuuden kannalta ovat tilanteet,

⁵⁴ Hoppu & Hoppu 2008, 248.

⁵⁵ Hoppu & Hoppu 2016, 79.

⁵⁶ Wilhelmsson 2008, 67-68.

⁵⁷ Hoppu & Hoppu 2016, 79.

joissa toinen sopimuskumppani väittää ehtojen soveltuvan kyseiseen sopimukseen esimerkiksi kauppataivan tai osapuolten aikaisemman sopimuskäytännön perusteella, mutta sopimuksen päättämisen yhteydessä yleisiin ehtoihin ei ole lainkaan viitattu.⁵⁸

Vakioehdot eivät kuitenkaan välttämättä tule kaikilta yksityiskohdiltaan vastapuolta sitoviksi, vaikka ehtojen katsottaisiin tulleen osaksi sopimusta. Yksittäisiä ehtoja saatetaan ensinnäkin joutua tarkistamaan. Toisekseen on mahdollista, että ehdot jätetään kokonaan huomioimatta. Silloin, kun vakioehdot ovat joltakin osiltaan ristiriidassa osapuolen nimenomaisen tahdonilmaisun kanssa, vakioehdot väistyvät. Yleisesti hyväksytyin periaatteen mukaan vakioehdot ovatkin toissijaisia yksilöllisiin ehtoihin nähden, kun ehdot ovat ristiriidassa keskenään. Esimerkiksi vakuutuskirjassa oleva ehto, joka on ristiriidassa vakuutusenantajan vakioehtoihin kuuluvaan ehtoon nähden, syrjäyttää yleisen sopimusehdon.⁵⁹ Tämä yksilöllisten ehtojen ensisijaisuuden periaate on voimassa riippumatta siitä, onko yksilöllisistä ehdoista sovittu kirjallisesti vaiko suullisesti. Vakioehto voidaan jättää huomiomatta, mikäli voidaan näyttää, että yksittäisen vakioehdon poistamisesta on sovittu suullisesti, mutta ehto on unohdettu poistaa sopimusasiakirjasta. Myös sopijapuolen käsityksellä sopimuksen sisällöstä voi olla merkitystä ehdon sitovuuteen. Mikäli vakioehdon käyttäjän on täytynyt ymmärtää sopimussuhteen vastapuolella olleen tietty käsitys sopimuksen sisällöstä, voidaan sopimusehdon tulkinnaissa antaa enemmän painoa näin muotoutuneelle yksilölliselle käsitykselle kuin yleisen ehdon sisällölle.⁶⁰

Vakioehtojen liittyntää koskeva problematiikka on hyvä tunnistaa, vaikkakaan se ei ole vakuutusopimusten kannalta kovinkaan keskeistä. Vaatimukset, jotka koskevat vakioehtoihin viittaamista ja niiden nähtävillä olemista ovat niukkoja vakuutusopimusten osalta. Oikeuskäytännössä vakuutusehtojen tulemistä osaksi sopimusta ei liene pidettäneenkään epäselvänä. Vakuutusehtojen heikosti tehty liittäminen voi toisaalta tarkoittaa vakuutusopimuslain 5 §:ssä säädetyn tiedonantovelvollisuuden laiminlyöntiä, jolloin sopimusehtojen sisällöstä saatetaan poiketa lain 9 §:n 1 momentin perusteella. Vakuutusenantajan tiedonantovelvollisuutta käsitellään lähemmin luvussa 4. Vakuutusopimusten erityisasemaa tässä suhteessa voidaan perustella sillä, että vakuutukset vaativat niiden kattavuutta määrittävät vakuutusehdot. Vakuutusopimuslaissa ei olekaan yksityiskohtaisesti säädetty, millaisia riskejä esimerkiksi koti-, vastuu- ja oikeusturvavakuutukset kattavat, vaan laissa on keskitytty sopijapuolten velvollisuuksien määrittämiseen. On luonnollista, etteivät vakuutukset voi kattaa kaikkia tuotenimik-

⁵⁸ Hemmo 2007, 149-150. Ks. myös Hoppu & Hoppu 2008, 64, jonka mukaan vakioehtojen liittäminen osaksi sopimusta viittaamalla ehtoihin sopimusasiakirjassa edellyttää, että ehtojen on oltava asiakkaan saatavissa siten, että hän pystyy arkistoimaan ne.

⁵⁹ Ks. lähemmin KKO 1994:108.

⁶⁰ Wilhelmsson 2008, 88-89.

keensä alaan kuuluvia vahinkotapahtumia. Sopimuskäytännössä riskejä, jotka oikeuttavat korvaukseen, on aina rajoitettu. Mikäli vakuutukseen liittyvät vastuuriskit olisivat merkittävästi suurempia suhteessa vakuutusmaksuun, olisi vakuutustoiminta epätervettä.⁶¹

2.4.2 Yllättävät ja ankarat ehdot

Vakioehtojen sitovuutta rajoittaa oikeuskäytännössä kehittynyt ja kansainvälisesti yleinen kontrolliperiaate, joka koskee vakiosopimusten yllättäviä ja ankaria ehtoja. Kontrolliperiaatteen mukaan asiakkaan kannalta yllättävästä tai ankarasta vakioehtoihin kuuluvasta ehdosta tulee erityisesti huomauttaa tai sitä tulee muutoin korostaa, jotta ehto tulee osaksi sopimusta.⁶² Vakioehtoihin perehtyminen on usein puutteellista, minkä johdosta ehtojen laatijalla tai niitä käyttävällä on mahdollisuus käyttää hyväkseen sopimussuhteen vastapuolen suhtautumista ja sisällyttää sopimukseen ehtoja, jotka poikkeavat hänen hyväkseen tahdonvaltaisesta oikeudesta. Tämän johdosta onkin esitetty periaate, jonka mukaan sopimukseen sisältyvää yllättävää ja ankaraa ehtoa ei ole sovellettava ainakaan sellaisenaan.⁶³

Yllättäviä ja ankaria ehtoja käyttävän on huomioitava, että hänen on kyettävä tarvittaessa osoittamaan korostamisvelvollisuutensa täyttäminen. Korostaminen voidaan toteuttaa huomauttamalla ehdoista suullisesti tai selvittämällä ehtojen sisältö sopimuksen oheismateriaalissa. Ehtoja voidaan korostaa myös painoteknisesti lihavoimalla tai käyttämällä niissä muista ehdoista poikkeavaa väriä.⁶⁴ Klausuuli, jonka mukaan sopimuksen allekirjoittanut olisi perehtynyt ehtojen sisältöön ja ehdot olisi allekirjoittaneelle selvitetty, ei automaattisesti tarkoita pätevää osoitusta korostamisvelvollisuuden täyttämistä. Kysymyksessä on tällöin vakioehto, jonka täyttymistä yksittäistapauksessa ei voida pitää varmana. Tämän kaltaisella lausekkeella saattaa tosin olla presumptiivista vaikutusta harkinnassa.⁶⁵

Yllättäviä ja ankaria ehtoja koskeva oppi on nähty eräänlaisena vakiosopimusoikeudellisena yleislausekkeena, vaikkakin sen sisältö on jossain määrin epäselvä. Ehtojen yllättävyyttä ja ankaruutta arvioitaessa huomiota on kiinnitetty esimerkiksi siihen, miten paljon ehdot poikkeavat dispositiivisen oikeuden sisällöstä.⁶⁶ Kun vertailukohdaksi otetaan tahdonvaltainen oi-

⁶¹ Hemmo 2007, 160-161.

⁶² Hemmo 2007, 162.

⁶³ Saarnilehto et al. 2012, 481.

⁶⁴ Hoppu & Hoppu 2008, 65.

⁶⁵ Hemmo 2007, 170.

⁶⁶ Wilhelmsson 2008, 95.

keus, vakioehtoa voidaan pitää ankarana, mikäli se merkittävästi rajoittaa vastapuolen oikeuksia tai lisää tämän velvollisuuksia dispositiiviseen oikeuteen nähden.⁶⁷ Arvioinnissa huomiota voidaan kiinnittää myös siihen, voidaanko ehtoa muutoin pitää odottamattomana kyseisessä sopimuksessa. Myöskin vallitsevalla sopimuskäytännöllä voi olla merkitystä ehtojen ankaruutta ja yllättävyyttä arvioitaessa ainakin tilanteissa, joissa sopijapuolen voidaan edellyttää tuntevan käytännön. Lisäksi oppia sovellettaessa epäselviin ja harhaanjohtaviin ehtoihin on mahdollista puuttua kiinnittämällä huomiota lausekkeen muotoiluun.⁶⁸

Yllättäviä ja ankaria ehtoja koskeva periaate saattaa tulla sovellettavaksi myös vakuutusehtojen osalta. Myös vakuutus sopimuksia solmittaessa yllättävistä ja ankarista ehdoista tulee erityisesti huomauttaa, jotta ne tulevat osaksi sopimusta. Sopijapuoli pystyy näin arvioimaan ennen sopimuksen tekemistä, haluaako hän sitoutua sopimukseen. Lisäksi hänelle tarjoutuu tilaisuus selvittää, löytyykö markkinoilta vakuutusta, johon kyseinen ehto ei kuuluisi. Vakuutus senottajan kannalta tieto vakuutusehtoihin sisältyvästä yllättävästä ja ankarasta ehdosta onkin tärkeä vakuutusten vertailtavuuden kannalta.⁶⁹ Ehtojen yllättävyyden ja ankaruuden arvioinnissa on kuitenkin kiinnitetty huomiota myös sopimustyypeille ominaisiin erityispiirteisiin.⁷⁰ Esimerkiksi vakuutusehtoihin sisältyviä rajoitusehtoja voidaan pitää siinä määrin vakuutus sopimuksille ominaisina, että vakuutus senottajan tulisi osata varautua niihin vakuutusta hankkiesseen. Rajoitusehtojen vakiintuneen käytön vuoksi yllättäviä ja ankaria ehtoja koskevalla opilla ei olekaan vakuutus sopimusten osalta samankaltaista merkitystä kuin tulkittaessa sopimuksia, joissa rajoitusehtojen käyttäminen ei ole yhtä vakiintunutta.⁷¹

Ehtojen yllättävyyttä ja ankaruutta arvioitaessa ratkaisevaa on se, poikkeaaako ehto vakuutus senottajan vahingoksi vallitsevasta sopimuskäytännöstä. Ehdon ei kuitenkaan tarvitse olla vakuutus senottajan kannalta negatiivinen, kuten rajoitusehto, vaan riittää, että se on yleistä käytäntöä kielteisempi. Kyse voikin olla vakuutus senottajan kannalta tyypillisesti edullisesta ehdosta, joka kyseisessä vakuutus sopimuksessa ei ole yhtä edullinen kuin tavallisesti. Kyse voi myös olla rajoitusehdosta, jonka voidaan katsoa olevan tavallista ankarampi.⁷² Vakuutus senottajaa tulisi erikseen informoida sellaisista vakuutukseen kuuluvista ehdoista, jotka poikkeavat merkittävästi vastaavien vakuutusten tavanomaisista ehdoista vakuutetun vahingoksi.⁷³ Käytännössä vakuutusehdot ovat verrattain harvoin täyttäneet yllättävyydelle ja ankaruudelle

⁶⁷ Hemmo 2007, 163.

⁶⁸ Wilhelmsson 2008, 94-95.

⁶⁹ Lehtipuro et al. 2010, 276.

⁷⁰ Hemmo 2007, 168.

⁷¹ Hoppu & Hemmo 2006, 112.

⁷² Norio-Timonen 1997, 97.

⁷³ Rantala & Kivisaari 2014, 323.

asetetut edellytykset ja vakuutusopimuslain 5 §:ssä säädettyä tiedonantovelvollisuutta pidetään ensisijaisena säännöksenä.⁷⁴

⁷⁴ Lehtipuro et al. 2010, 276.

3 Vakuustointoiminta ja sitä koskeva sääntely

3.1 Aluksi

Vakuustointoiminnalla pyritään jakamaan ja tasaamaan vahinko- ja haittariski samankaltaisen riskin kohteena olevien henkilöiden kesken. Vahinko- ja haittariskin jakaminen toteutuu niin, että riskin kohteena olevat suorittavat säädetyn maksun ja näin saaduilla varoilla korvataan vahinko tai haitta, jonka yksi tai useampi heistä on kohdannut. Käytännössä riskin kohteena olevat eivät pysty vastaamaan riskin jakamisesta johtuvista toimituksista. Toiminnasta huolehtivatkin vakuutusyhtiöt ja vakuutusyhdistykset, jotka solmivat riskin kohteena olevan kanssa sopimuksen, jonka nojalla yhtiö tai yhdistys ottaa vastatakseen sopimuksessa määritellyt riskit sovittua vakuutusmaksua vastaan.⁷⁵

Vakuutuksen ideana on riskin tasaaminen niin, että kenenkään kantokyky ei vaarannu. Käytännössä tämä tapahtuu jakamalla riski suuren ryhmän kesken, jolloin riskin on mahdollista taasaantua suurten lukujen lain mukaan. Korvauksensaajan on tällöin mahdollista selvittää vahinkojen seurauksilta, mutta kullekin maksettavaksi tuleva osuus säilyy tyypillisesti kohtuullisena.⁷⁶ Suurten lukujen lain perusteella voidaankin laskea todennäköisyyksiä siitä, kuinka riskit toteutuvat tietyllä aikavälillä erilaisissa vahinkoryhmissä. Samalla sen avulla voidaan laskea vakuutusmaksut sellaisiksi, että ne vastaavat vahinkoriskiä. Pitkällä aikavälillä vakuutusmaksujen ja vakuutuskorvausten tulisi olla tasapainossa keskenään. Vahinkomäärien noustessa myös vakuutusmaksut nousevat ja vahinkomäärien laskiessa vakuutusmaksujen tulisi vastavasti alentua. Lyhyellä ajanjaksolla tapahtuneiden vahinkojen määrä saattaa kuitenkin vaihdella. Vakuutusyhtiöiden ja -yhdistysten vakavaraisuus on pyritty turvaamaan myös muuttuneissa olosuhteissa vakuutuslaitoksia koskevalla sääntelyllä.⁷⁷

Vakuustointoiminnalle ominaista on sattumanvaraisuus; vahinkojen ja haittojen syntyminen perustuu johonkin epävarmaan tapahtumaan tai ainakin siihen, ettei tapahtuman sattumishetkeä voida ennakolta määrittää.⁷⁸ Sattumanvaraisuuteen kuuluu myös se, että riskin tapahtuminen ei riipu korvauksensaajan omasta tahdosta. Vaikka esimerkiksi vedonlyöntiin liittyy samankaltaista sattumanvaraisuutta kuin vakuutusriskien toteutumiseen, ei niitä tule sekoittaa keskenään. Vakuutus koskee aina ennalta määrättyä korvausta, joka suoritetaan mahdollisen taloudellisen riskin sattuessa. Vakuutuksen määrittelyssä huomioon otetaan vahingonmah-

⁷⁵ Hoppu & Hemmo 2006, 1.

⁷⁶ Rantala & Kivisaari 2014, 69.

⁷⁷ Hoppu & Hemmo 2006, 2.

⁷⁸ Hoppu & Hemmo 2006, 1.

dollisuus. Vedonlyönnin suorituksessa kyse ei ole vahingosta aiheutuneiden seuraamusten korvaamisesta, joten vakuutusmääritelmän edellytys vahingosta ei täyty. Vakuutustoiminnan ominaispiirteisiin luetaan myös vakuutusmaksun vastaavuus riskin suuruuteen nähden. Tämän vuoksi esimerkiksi vanhan henkilön kuolemanriskin varalta perittävän vakuutusmaksun tulisi olla korkeampi kuin nuorelta henkilöltä perittävän. Lisäksi vakuutuksen määrittelyyn kuuluu tavanomaisesti vaatimus siitä, että järjestely käsittää useita riskiyksiköitä ja tyypillisesti useita vakuutuksenottajia. Vakuutuksenantajan tulee myös olla vakuutuksenottajaan nähden riippumaton laitos, jotta kyse on vakuutustoiminnasta.⁷⁹

3.2 Vakuutustoiminnan yhteiskunnallinen merkitys

Vakuutustoiminnalla luodaan taloudellista turvallisuutta yhteiskuntaan. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta vakuutustoiminnalla pystytään tarjoamaan korvausjärjestelmä, jonka avulla on mahdollista jakaa vahinkojen kustannuksia ja saada korvatuksi vahinkoja, joiden kustannukset voisivat muutoin tulla yhteiskunnan vastattaviksi esimerkiksi sosiaaliturvajärjestelmän kautta.⁸⁰ Vakuutuksenottaja pystyy vakuutuksen avulla turvaamaan varallisuusasemansa, sillä vahingon tai haitan sattuessa hän saa aiheutuneesta vahingosta korvauksen. Hänen on näin mahdollista siirtää vakuutusyhtiölle vahinkoriski, joka muutoin voisi toteutuessaan heikentää olennaisesti hänen taloudellista asemaansa. Vakuutukset voivat myös mahdollistaa sellaisen riskialttiina pidettävän toiminnan, jota ei voitaisi toteuttaa lainkaan tai se olisi vain vaikeuksien toteutettavissa ilman vakuutusmahdollisuutta.⁸¹

Vakuutuksilla pystytään turvaamaan paitsi yksityisten talouksien varallisuusasemaa, mutta myös yritysten toimintaa. Ilman vakuutusten antamaa turvaa yrityksiä kaatuisi suurvahinkojen vuoksi ja elinkeinoelämä eläisi jatkuvan uhan alaisena. Vaikka yritys kykenisi selviämään vahingosta, voisi vahingon korjaaminen rasittaa yritystä kohtuuttomasti ja haitata sen normaalia toimintaa. Yritys saattaisi joutua lomauttamaan tai irtisanomaan työntekijöitään toiminnan keskeytyksen johdosta ja se saattaisi myös menettää esimerkiksi asiakassuhteitaan. Uhka koskisi myös rahoittajia ja lisäisi näin korkomarginaalia, jotta sijoitustappiot saataisiin katettua. Jos yrityksillä ei olisi vakuuttamismahdollisuutta, vaihtoehdoksi jäisi ns. itsevakuutus. Yrityskohtaisten varausten kartuttaminen tai tarvittavan pääoman hankkiminen ei kuitenkaan olisi yleensä käytännössä mahdollista ja se olisi myös kansantaloudellisesti tehotonta. Yritysten

⁷⁹ Rantala & Kivisaari 2014, 72-74.

⁸⁰ Norio-Timonen 2007, 814.

⁸¹ Hoppu & Heppo 2006, 3.

pääomantarve nousisi tällöin huomattavan suureksi. Kansantalouden resurssien kannalta vakuutustoiminnan voidaankin katsoa olevan edullista.⁸²

Vakuutustoiminnalla on myös vahinkoja estävä ja vähentävä vaikutus. Vakuutukseen kuuluu usein ohjeita, joiden noudattamisella pystytään välttämään vahinkojen tapahtuminen.⁸³ Moraalinen uhkapeli on ongelma myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta, minkä takia yhteiskunnan intressissä on vaikuttaa säännöksiin ja sopimusehdoin siihen, että vakuutukset eivät lisää vahinkokäyttäytymistä.⁸⁴ Vakuutuksilla on myös merkitystä luottojen vakuuksina. Eräät vakuutusmuodot, kuten esimerkiksi henkivakuutukset, on mahdollista pantata velan tai muun sitoumuksen vakuudeksi. Tietyillä vakuutuksilla on merkitystä myös säästämisen sekä sijoittamistoiminnan kannalta.⁸⁵

3.3 Vakuutustoiminnan sääntely ja hyvä vakuutustapa

Vakuutustoimintaa säännellään sen erityisluonteen vuoksi erityislajeilla, joita on säädetty erikseen eri vakuutuslaitostyyppistä varten. Vakuutustoimintaa koskeva lainsäädäntö perustuu nykyisin kansallisen lainsäädännön lisäksi myös Euroopan unionin vakuutustoimintaa koskevaan sääntelyyn.⁸⁶ Keskeisimpiä vakuutustoimintaa sääteleviä lakeja ovat vakuutusyhtiölaki (521/2008), vakuutusyhdistyslaki (1250/1987) ja laki ulkomaalaisista vakuutusyhtiöistä (398/1995). Vakuutusyhtiölainsäädäntöön kuuluu yksityiskohtaista sääntelyä muun muassa vakuutusyhtiön perustamisesta, toimiluvasta sekä vakavaraisuudesta. Lisäksi vakuutusyhtiölainsäädäntöön sisältyy esimerkiksi henki- ja vahinkovakuutustoiminnan erillisyyttä sekä vakuutusyhtiön hallintoa ja sijoitustoimintaa koskevia säännöksiä.⁸⁷ Vakuutusyhtiölain mukaan vakuutusyhtiön johdon on edistettävä vakuutusyhtiön etua huolellisesti toimien. Vakuutusyhtiöllä on muun muassa oltava riittävät riskienhallintajärjestelmät sekä sisäinen valvonta. Vakuutuskorvauksilla ja -säästöillä on suuri taloudellinen merkitys yksityishenkilöille ja yrityksille, minkä vuoksi vakuutusyhtiön sisäisen valvonnan lisäksi tarvitaan julkista valvontaa, jota suorittaa valvova viranomaisena.⁸⁸

⁸² Rantala & Kivisaari 2014, 98-99.

⁸³ Hoppu & Hemmo 2006, 3.

⁸⁴ Norio-Timonen 2007, 814-815.

⁸⁵ Hoppu & Hemmo 2006, 3.

⁸⁶ Rantala & Pentikäinen 2009, 232.

⁸⁷ Hoppu & Hemmo 2006, 14.

⁸⁸ Jokela et al. 2013, 439.

Vakuutustoiminnan valvovana viranomaisena toimii vuoden 2009 alussa perustettu Finanssivalvonta. Finanssivalvonta toimii hallinnollisesti Suomen Pankin yhteydessä, mutta päätöksenteossa se on itsenäinen ja riippumaton. Finanssivalvonnan tehtävänä on valvoa, että vakuutusyhtiöt noudattavat lakia ja hyvää vakuutustapaa. Julkisen valvonnan tavoitteena on vakuutettujen etujen turvaaminen, minkä takia vakuutusyhtiöiden vakavaraisuuden valvominen kuuluu Finanssivalvonnan päätehtäviin. Vakuutusyhtiöiden hallinnointi- ja ohjausjärjestelmien riittävyyden ja luotettavuuden valvonta on myös keskeisessä asemassa. Lisäksi Finanssivalvonnan tehtäviin kuuluu vakuutusten markkinoinnin ja sopimusehtojen valvonta⁸⁹ sekä henkilö- ja vahinkovakuutusyhtiöiden toimilupien myöntäminen.⁹⁰

Hyvän vakuutustavan valvonnan on katsottu käsittävän esimerkiksi kuluttajansuojakysymykset, vaikkakin käytännössä päävastuu näissä asioissa on kuulunut kuluttaja-asiamiehelle. Hyvän vakuutustavan mukaisen toiminnan on katsottu olevan paitsi muodollisesti lainmukaista, mutta myös oikeudenmukaista, kohtuullista ja eettisesti kestävä. Hyvään vakuutustapaan on viitattu esimerkiksi VakSopL:n perusteluissa, tuomioistuimien ja lautakuntien päätöksissä, oikeuskirjallisuudessa sekä valvontaviranomaisen antamissa ohjeissa. Finanssivalvonta on antanut hyvään vakuutustapaan viitaten ohjeita esimerkiksi muutoksenhakuohjauksesta sekä korvauspäätösten perustelemisesta.⁹¹

Hyvällä vakuutustavalla ei tarkoiteta sitä, miten vakuutusyhtiöt tyypillisesti toimivat tai miten hyvät yhtiöt toimivat. Hyvässä vakuutustavassa kyse on siitä, miten vakuutusyhtiöiden tulisi toimia. Tavan hyvyttä arvioitaessa kyse ei ole yhtiön näkökulmasta, vaan tavan hyvyttä tarkastellaan yhtiön asiakkaiden ja potentiaalisten asiakkaiden, vakuutettujen sekä korvaussensaajien kannalta.⁹² Hyvällä vakuutustavalla tarkoitetaan yleensä sellaisia vakuutusyhtiön toimintatapoja, joissa osapuolten oikeuksia ja velvollisuuksia kunnioitetaan tasapuolisesti ja jotka johtavat kohtuulliseen lopputulokseen.⁹³ Hyvää vakuutustapaa on mahdotonta määrittellä täsmällisesti sen luonteen vuoksi. Sen sisältö myös muuttuu arvostusten ja toimintatapojen kehittymisen mukana.⁹⁴

Hyvä vakuutustapa vaatii yhtiöitä noudattamaan toiminnassaan lakeja, muita säännöksiä sekä ministeriön määräyksiä. Vakuutuskustannukset tulee kohdistaa oikeudenmukaisesti eri riskiryhmien kannettaviksi ja vakuutusmaksujen tulee vastata riskien määrää ja hallintokuluja.

⁸⁹ Jokela et al. 2013, 445.

⁹⁰ Vakuutusalan palvelun tarjoajat 2014.

⁹¹ Lehtipuro et al. 2010, 65-66, 121-122.

⁹² Lehtipuro et al. 2010, 121-122.

⁹³ Norio-Timonen 1997, 55-56.

⁹⁴ Lehtipuro et al. 2010, 122.

Vakuutusyhtiö ei saa suosia ketään vakuutuksenottajaryhmää toisen kustannuksella korvauskäsittelyssään, myynnissään tai varainhoidossaan. Hyvä vakuutustapa myös edellyttää, että korvausten käsittely on suoritettava nopeasti ja korvausten suorittamisessa on noudatettava voimassa olevia vakuutusehtoja.⁹⁵ Lisäksi hyvään vakuutustapaan kuuluu vaatimus siitä, että vakuutusyhtiön on tunnistettava henkilö, jonka kanssa se solmii vakuutus sopimuksen. Yhtiön tulee todentaa asiakkaan henkilöllisyys ja tunnistaa tosiasialliset edunsaajat. Asiakkaan tuntemiseksi vakuutusyhtiön on tunnettava asiakkaan toiminta, hänen liiketoimintansa laatu ja laajuus sekä asiakkaan perusteet tuotteen tai palvelun käyttämiselle. Hyvän vakuutustavan edellytyksiin voidaan katsoa kuuluvan myös se, että henkilöä ei vakuuteta vastoin hänen tahtoaan. Tyypillisesti suostumusta ei kuitenkaan pyydetä erikseen, vaan se katsotaan saaduksi konkludenttisesti. Myöskin ns. rikastumiskiellon, jolla pyritään estämään vakuutuksenottajan tai edunsaajan hyötyminen vakuutustapahtumasta, voidaan lukea osaksi hyvää vakuutustapaa.⁹⁶

Finanssialan Keskusliitto on vuonna 2002 antanut suosituksen niistä periaatteista, joita noudattamalla vakuutusyhtiöt noudattavat lain ja hyvän vakuutustavan asettamia vaatimuksia vakuutus sopimuksia tehdessään ja irtisanoessaan. Suositukseen mukaan erilaisia henkilöryhmiä ei saa asettaa eriarvoiseen tai muita huonompaan asemaan esimerkiksi sukupuolen, iän, vammaisuuden, rodun, kansallisen tai etnisen alkuperän taikka uskonnon tai vakaumuksen perusteella ilman hyväksyttävää syytä. Hyväksyttävistä syistä eri ryhmiä on kuitenkin mahdollista kohdella eri tavoin. Esimerkiksi naisten ja miesten henkilövakuutusmaksut voivat olla erisuuruiset, koska naisten elinikaodote on miesten odotettua elinikää pidempi. Henkilövakuutuksissa asiakkaan terveydentila vaikuttaa olennaisesti riskin suuruuteen, minkä takia asiakkaan terveydentilalla on merkitystä myös vakuutusmaksuun ja vakuutusturvan laajuuteen. Suositukseen mukaan vakuutusyhtiö saa kieltäytyä sopimuksen solmimisesta asiakkaaseen liittyvästä syystä, mikäli luottamukseen perustuvan sopimuksen tekemiseen ei vakuutusyhtiön mukaan ole edellytyksiä. Tällaisia syitä voivat olla esimerkiksi toistuvat laiminlyönnit vakuutusmaksujen suorittamisessa, asiakasta koskevat merkinnät ns. väärinkäytösrekisterissä sekä väärin, puutteellisten tai ristiriitaisten tietojen antaminen vakuutusta haettaessa.⁹⁷

⁹⁵ Norio-Timonen 1997, 55-56.

⁹⁶ Jokela et al. 2013, 430-432.

⁹⁷ Vastuunvalinnan yleiset periaatteet vakuutustoiminnassa 2002.

3.4 Vakuutus sopimuksen kohteena

Vakuutus sopimuksia voidaan pitää monin tavoin eriluonteisina kuin muita kaupallisia sopimuksia. Vakuutuksessa kyse on abstraktista sitoumuksesta.⁹⁸ Kansantalouden näkökulmasta vakuutustoimintaa on pidetty palveluelinkeinona, jossa vakuutuslaitokset myyvät asiakkailleen vakuutusturvaa ja asiakkaat maksavat siitä vakuutusmaksun. Tavanomaisessa vaihdannassa asiakas yleensä saa ostamansa esineen heti käytettäväkseen taikka palvelu suoritetaan välittömästi ja konkreettisesti samalla, kun asiakkaalta peritään siitä maksu. Vakuutuksissa konkreettinen vastasuoritus puolestaan riippuu vakuutuksen kattaman riskin toteutumisesta tai toteutumatta jäämisestä.⁹⁹ Vakuutusten osalta onkin mahdollista, että vakuutuksenantajan suoritusvelvollisuus ei konkretisoidu lainkaan tai että korvausten suorittaminen tulee ajankohittaiseksi vasta vuosien päästä sopimuksen solmimisesta.¹⁰⁰ Vakuutukset poikkeavat näin muista palveluelinkeinojen tuottamista hyödykkeistä. Vaikka asiakas ei saisi konkreettista vastasuoritusta, hänen suorittamiensa vakuutusmaksujen ei kuitenkaan voida katsoa menneen hukkaan. Asiakas on saanut vakuutuslaitokselta vakuutusturvaa eli oikeuden korvauksen saamiseen, mikäli vahinko olisi tapahtunut.¹⁰¹

Vakuutus sopimuksella tarkoitetaan nimensä mukaisesti sopimusta, jonka kohteena on vakuutus. Vakuutus sopimuksella vakuutuksenantaja ja vakuutuksenottaja sopivat vakuutusturvan järjestämisestä vakuutetulle mahdollisen vakuutustapahtuman varalle.¹⁰² Vakuutustapahtumalla tarkoitetaan sen riskin toteutumista, jonka varalta vakuutus on hankittu. Vakuutustapahtumalla on vakuutuksen osalta keskeinen merkitys ensinnäkin siksi, että vakuutustapahtuman sattuessa vakuutuksenantajalle syntyy korvausvelvollisuus. Lisäksi vakuutuksen laajuus määräytyy vakuutustapahtuman mukaan. Silloin kun vakuutus sopimuksessa sovitaan siitä, millaiset vahingot kuuluvat vakuutusturvan piiriin, sovitaan itseasiassa vakuutustapahtuman tunnusmerkeistä. Samalla sopimuksessa täsmennetään vakuutusta koskevat ja korvaukseen oikeuttavat vahingotilanteet.¹⁰³ Vakuutuksenantajan velvollisuus suorittaa korvausta sattuneesta vahingosta perustuu siihen, että hän on sopimuksella sitoutunut ottamaan vastatakseen vakuutus sopimuksessa määritellyt vahingot. Vakuutusyhtiön vastuu ei tällöin perustu va-

⁹⁸ Lehtipuro et al. 2010, 117,

⁹⁹ Rantala & Pentikäinen 2009, 66.

¹⁰⁰ Lehtipuro et al. 2010, 117.

¹⁰¹ Rantala & Pentikäinen 2009, 66.

¹⁰² Jokela et al. 2013, 207.

¹⁰³ Hoppu & Hemmo 2006, 26.

hingonkorvausvastuun tavoin vahingon aiheuttamiseen, vaan kyse on vakuutuksenantajan sopimusveloitteiden täyttämisestä.¹⁰⁴ Siinä missä korvauksen maksamisen voidaan katsoa olevan vakuutuksenantajan päävelvoite, on vakuutuksenottajan puolestaan vakuutusmaksun suorittaminen.¹⁰⁵

Vakuutusten sisältö määritellään tyypillisesti vaikeaselkoisissa ehdoissa, jotka ovat pääsääntöisesti vakuutuksenantajan laatimat. Vakuutuksenottajan on usein vaikea vertailla vakuutusehtojen sisältöä kilpaileviin tuotteisiin, eikä hän konkreettisesti pysty tarkistamaan etukäteen yhtiön korvauskäytäntöä tai sitä, miten vakuutus soveltuu hänen tarkoitukseensa. Vakuutuksilla saattaa olla suurikin merkitys vakuutuksenottajan taloudelliseen turvallisuuteen, minkä lisäksi vakuutus sopimukset ovat usein pitkäikäisiä. Vakuutus sopimusten poikkeaminen muista kaupallisista sopimuksista on johtanut tarpeeseen säännellä vakuutustoimintaa erityissääntelyllä.¹⁰⁶

3.5 Vakuutus sopimusten sääntely

Suomen ensimmäinen vakuutus sopimuslaki (132/1933), joka syntyi pohjoismaisen yhteistyön tuloksena, astui voimaan 1.1.1934. Vuoden 1933 vakuutus sopimuslakia vastaavat lait oli jo ennen Suomea säädetty Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa,¹⁰⁷ ja Suomessa säädetyn lain sisältö vastasi pitkälti muiden Pohjoismaiden vakuutus sopimuslakien säännöksiä.¹⁰⁸ Lain keskeisenä tavoitteena oli vakuutuksenottajien suojaaminen ja sitä voidaan pitää monessa suhteessa kuluttajansuojalainsäädännön edeltäjänä. Uutta vakuutus sopimuslakia koskeva uudistamishanke käynnistettiin jo 1970-luvun loppupuolella, mutta uusi laki astui voimaan vasta vuonna 1995.¹⁰⁹ Vuoden 1933 laki täytti pitkään vakuutus sopimusten sääntelytarpeen, sillä alalla tapahtunut kehitys pystyttiin ottamaan huomioon vakuutusehtoja muuttamalla. Vakuutus sopimuslakikomitea katsoi vuonna 1977 jättämässään mietinnössä vakuutustoiminnan merkityksen muuttuneen olennaisesti silloisen lain voimaantulosta ja että vakuutus sopimusten osapuolten oikeudellisen aseman vuoksi tarvittiin uutta sääntelyä, jossa huomioon otettaisiin erityisesti kuluttajansuojaa koskevat näkökohdat. Nykyinen vakuutus sopimuslaki (jäljempänä VakSopL) astui voimaan 1.7.1995 lähes 20 vuotta kestäneen uudistustyön jälkeen. Säädetty VakSopL ei

¹⁰⁴ Hemmo 2005, 33. Ks. tarkemmin vakuutuksen ja vahingonkorvauksen keskinäisestä suhteesta esim. Hoppu & Hoppu 2008, 244-245.

¹⁰⁵ Jokela et al. 2013, 208.

¹⁰⁶ Lehtipuro et al. 2010, 117.

¹⁰⁷ Hoppu & Hemmo 2006, 12-13.

¹⁰⁸ Norio-Timonen 2010, 3.

¹⁰⁹ Norio-Timonen 1997, 201-202, 210. Norio-Timonen kuitenkin huomauttaa, että vuoden 1933 vakuutus sopimuslain tavoitteena oli suojata yleisesti vakuutuksenottajia eli myös muita kuin kuluttajia.

enää perustu pohjoismaiseen yhteistyöhön kuten edeltäjänsä. Lainsäädäntöä on uudistettu muissakin Pohjoismaissa, mutta vakuutus sopimuksia koskevat säännökset eivät enää ole samalla tavalla yhdenmukaisia.¹¹⁰

VakSopL:a koskevassa hallituksen esityksessä vakuutustoiminnan todettiin muuttuneen merkittävästi vuoden 1933 lain voimaantulon jälkeen, minkä lisäksi vakuutustoiminnan yhteiskunnallisen ja taloudellisen merkityksen katsottiin kasvaneen. Hallituksen esityksen mukaan vakuutus sopimuksissa sopijapuolten oikeudet ja velvollisuudet jakautuivat usein epätasapainoisesti, ja vuoden 1933 lain katsottiin vanhentuneen vakuutustoiminnan kehittymisen ja muun lainsäädännön uudistamisen johdosta.¹¹¹ VakSopL:lla vakuutusyhtiöiden velvollisuuksia lisättiinkin, jotta sopijapuolten välistä epätasapainoa saataisiin tasoitettua. Lain keskeisenä tavoitteena oli parantaa kuluttajien asemaa. VakSopL osoittautui toimivaksi perusratkaisuiltaan, mutta käytännössä havaittiin myös joitakin ongelmia ja epäselvyyksiä. Puutteiden korjaamiseksi käynnistettiin uudistamistyö ja VakSopL:n osittaisuudistus tuli voimaan 1.11.2010. Uudistuksessa esimerkiksi lisättiin lain pakottavuutta vakuutuksenottajan hyväksi ja selvennettiin tiedonantovelvollisuuden laiminlyöntiä koskevaa sääntelyä.¹¹²

VakSopL on vapaaehtoisia vakuutuksia koskeva yleislaki. Lakia sovelletaan henkilövakuutuksiin ja vahinkovakuutuksiin. Lisäksi marraskuussa 2010 voimaantulleella lakiuudistuksella lain soveltamisalaa laajennettiin henkilö- ja vahinkovakuutusten ulkopuolelle niin, että se koskee nykyisin yleisesti myös muita kuin lakisääteisiä vakuutuksia, kuten esimerkiksi ns. kapitalisatiosopimuksia.¹¹³ Jälleenvakuutukset ja lakisääteiset vakuutukset eivät kuulu lain soveltamisalaan lukuun ottamatta lakisääteisiä liikenne-, potilas- ja ympäristövahinkovakuutuksia, joihin sitä sovelletaan toissijaisesti eli ”jollei näissä laeissa toisin säädetä”.¹¹⁴ VakSopL:n 2 §:ssä on annettu tarkempia määritelmiä muun muassa siitä, mitä henkilö- ja vahinkovakuutuksella tarkoitetaan kyseisessä laissa. Henkilövakuutuksella tarkoitetaan säännöksen mukaan vakuutusta, jonka kohteena on luonnollinen henkilö. Vahinkovakuutuksella puolestaan tarkoitetaan vakuutusta, joka otetaan esinevahingon, vahingonkorvausvelvollisuuden tai muun varallisuusvahingon aiheuttaman tappion korvaamiseksi.

VakSopL:n säännösten pakottavuudesta on säädetty lain 3 §:ssä. Lain säännökset ovat pääsääntöisesti pakottavia, eikä niistä voida poiketa muun vakuutetun tai vakuutuskorvaukseen oikeutetun kuin vakuutuksenottajan vahingoksi. Lain 3 §:n 1 momentissa säädetäänkin, että

¹¹⁰ Hoppu & Hemmo 2006, 12-13.

¹¹¹ HE 114/1993 vp, 11-12.

¹¹² Jokela et al. 2013, 212.

¹¹³ Jokela et al. 2013, 213.

¹¹⁴ Rantala & Kivisaari 2014, 322.

lain säännöksistä muun vakuutetun tai vakuutuskorvaukseen oikeutetun kuin vakuutuksenottajan vahingoksi poikkeava sopimusehto on mitätön. Säännöksistä ei voida poiketa myöskään vakuutuksenottajan vahingoksi, mikäli vakuutuksenottaja on kuluttaja tai muu luonnollinen henkilö taikka oikeushenkilö, joka on vakuutuksenantajan sopijapuolena rinnastettavissa kuluttajaan huomioon ottaen hänen elinkeinotoimintansa tai muun toimintansa laatu ja laajuus sekä olosuhteet muutoin. Lain 3 §:n 2 momentin mukaan myös tällöin sopimusehto, joka poikkeaa lain säännöksistä, on mitätön.

Vakuutus oikeutta koskevat säännökset eivät kuitenkaan ole siinä määrin tyhjentyviä, että niiden nojalla pystyttäisiin ratkaisemaan kaikki vakuutuksiin liittyvät oikeudelliset ongelmat. Vakuutus oikeuden sääntelyn kohteeksi onkin otettu vain vakuutustoiminnalle ja vakuutus sopimuksille ominaiset kysymykset. Vakuutuksia koskeviin kysymyksiin sovelletaan myös yksityisoikeudellisia säännöksiä. Esimerkiksi vakuutus sopimusten solmimista on tietyiltä osin säännelty VakSopL:ssa erityissäännöksin, jotka koskevat muun muassa sopijapuolten tiedonantovelvollisuuksia. Arvioitaessa vakuutus sopimusten syntymiskysymyksiä huomioon joudutaan kuitenkin ottamaan myös oikeustoimilain (228/1929, jäljempänä OikTL) ja kuluttajansuojalain (38/1978, jäljempänä KSL) säännökset sekä yleiset sopimusoikeudelliset periaatteet.¹¹⁵ Sopimusoikeudellisia säännöksiä ja yleisiä periaatteita sovelletaan myös sopimusten pätevyyttä, tulkintaa ja sovittelua koskevien kysymyksen osalta.¹¹⁶ VakSopL:n asema erityislakina merkitsee kuitenkin sitä, että laki syrjäyttää yleiset sopimusoikeudelliset säännökset siltä osin kuin ne poikkeavat VakSopL:n säännöksistä.¹¹⁷

¹¹⁵ Hoppu & Hemmo 2006, 8.

¹¹⁶ Jokela et al. 2013, 215.

¹¹⁷ Hoppu & Hemmo 2006, 8.

4 Vakuutuksenantajan ja vakuutuksenottajan tiedonantovelvollisuus

4.1 Yleistä

Sopimusoikeudessa on katsottu, että sopijapuolten on meneteltävä rehellisesti sekä sopimusneuvotteluissa että sopimusta päätettäessä. Vaikka sopijapuolten tulee ensisijaisesti muodostaa tahdonilmaisunsa omien tietojensa ja tekemiensä havaintojen perusteella, ei toinen osapuoli saa käyttää hyväkseen toisen ymmärtämättömyyttä tai erehdystä taikka johtaa tätä harhaan. Tämä periaate ilmenee muun muassa pätemättömyysperusteista, joista on säädetty OikTL:n 3 luvussa. Kunniallisuuden vaatimus sopimusta solmittaessa korostuu erityisesti kunnianvastaista ja arvotonta menettelyä koskevassa OikTL 33 §:ssä. Vaatimus sopimuksen osapuolten kunniallisuudesta ja rehellisyydestä ei kuitenkaan tarkoita ainoastaan sellaisten toimien välttämistä, joiden seurauksena olisi sopimuksen pätemättömyys. Tiedonantovelvollisuudesta johtuu, että sopijakumppanilla on myös velvollisuus ilmoittaa toiselle sopijapuolelle sellaisesta seikasta, jota tämä ei tunne, mutta jolla voidaan katsoa olevan oleellinen merkitys asiassa. Yleisiä sopimusoikeudellisia periaatteita sovelletaan vakuutus sopimukseen, joten niissä sovelletaan myös yleistä tiedonantovelvollisuutta koskevaa periaatetta. Tiedonantovelvollisuus koskee sekä vakuutuksenantajaa että vakuutuksenottajaa. Vakuutuksenantajalle on kuitenkin asetettu muita varallisuus oikeudellisia sopimuksia laajempi tiedonantovelvollisuus ja VakSopL:iin on otettu tiedonantovelvollisuutta koskevia erityissäännöksiä.¹¹⁸

Sitä, että kuluttaja saa oikeat ja riittävät tiedot tuotteesta ennen ostopäätöksen tekemistä, on pidetty tärkeänä myös kuluttajasuojalainsäädäntöä kehitettäessä. Kuluttajan tiedontarve ja siten myös tiedonantovelvollisuuden merkitys on kuitenkin korostunut erityisesti aineettomien hyödykkeiden osalta, joiden sisältö määräytyy sopimuksen ja lainsäädännön perusteella.¹¹⁹ Muita varallisuus oikeudellisia sopimuksia laajempi tiedonantovelvollisuus onkin perusteltua vakuutusten erityisluonteen takia. Vakuutuksissa vakuutusta ottava ei pysty tekemään subjektiivisia päätelmiä suorittamiensa havaintojen, tarkastusten ja kokeilujen perusteella samaan tapaan kuin irtaimen esineen kaupassa, vaan vakuutuksenottaja joutuu arvioimaan sopimuksen sisältöä ja merkitystä lähtökohtaisesti kirjallisten kuvausten ja määrittelyjen perusteella. Hankkiessaan tietoa vakuutukseen liittyvistä kysymyksistä vakuutuksenottaja on heikommassa asemassa vakuutuksenantajaan nähden. Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuus perustuukin siihen, että vakuutuksenantaja on alan ammattilaisena parhaiten perillä eri vakuutuksista ja niiden ehdoista.¹²⁰

¹¹⁸ Hoppu & Hemmo 2006, 35.

¹¹⁹ Norio-Timonen 2010, 55.

¹²⁰ Hoppu & Hemmo 2006, 36-37.

4.2 Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuus ennen sopimuksen päättämistä

Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuudesta on säädetty VakSopL:n 5 §:ssä. Säännöksen tarkoituksena on turvata riittävä tiedonsaanti vakuutuksenottajalle.¹²¹ Säännöksen 1 momentin mukaan vakuutuksenantajan on ennen vakuutus sopimuksen päättämistä annettava vakuutuksenhakijalle vakuutustarpeen arvioimisen ja vakuutuksen valitsemisen kannalta tarpeelliset tiedot. Tällaisia tietoja ovat esimerkiksi vakuutusmuotoja, vakuutusmaksuja sekä vakuutusehtoja koskevat tiedot. Tietoja annettaessa tulee huomiota kiinnittää myös vakuutusturvan olennaisiin rajoituksiin. Lisäksi säännöksellä veloitetaan kiinnittämään vakuutuksenhakijan huomiota myös vakuutukseen mahdollisesti liittyvien sijoituskohteiden valinnan kannalta olennaisiin seikkoihin ottaen erityisesti huomioon hakijan aikaisempi sijoituskokemus sekä sijoittamisen tavoitteet.

Vakuutustarpeen arvioimisen kannalta tarpeellisilla tiedoilla pyritään selvittämään, millainen tarve vakuutuksenhakijalla on uuteen vakuutukseen. Tarkoituksena on välttää päällekkäisen vakuutusturvan syntyminen. Vakuutuksen valitsemiseksi tarpeellisilla tiedoilla tarkoitetaan puolestaan tietoja, joiden avulla vakuutuksenhakija pystyy valitsemaan vakuutusyhtiön kaikista kyseeseen tulevista vakuutuksista vakuutustarpeitaan vastaavan vakuutuksen.¹²² Täyttääkseen tiedonantovelvollisuutensa vakuutuksenantajan on selvitettävä hakijalle muun muassa vakuutusten keskeiset korvausperusteet, omavastuumäärät sekä vakuutusturvan sisältö eri vakuutuksissa. Vakuutuksenantajalle asetettu tiedonantovelvollisuus ei koske muiden vakuutuksenantajien kilpailevia tuotteita, vaan velvollisuus koskee ainoastaan yhtiön omia vakuutuksia.¹²³ Jos vakuutuksenantaja kuitenkin haluaa antaa vertailevia tietoja, joihin kuuluu tietoja muiden yhtiöiden tuotteista, tulee vertailun olla niin kattavaa, että vakuutuksenhakija ei saa harhaanjohtavaa kuvaa vakuutusten keskinäisestä edullisuudesta.¹²⁴

Säännöksessä olennaisina vakuutusturvan rajoituksina tarkoitetaan paitsi varsinaisia vakuutusehtoihin sisältyviä rajoitusehtoja, mutta myöskin muita sellaisia ehtomääräyksiä, jotka tosiasiallisesti tarkoittavat vakuutusturvan rajoittamista siitä, mitä vakuutuksenhakija yleensä voi kyseiseltä vakuutukselta odottaa. Rajoituksen olennaisuuden arvioinnissa ratkaisevaa on se, mitä tavallisen vakuutusta harkitsevan voitaisiin olettaa pitävän tärkeänä kyseisessä vakuutuksessa.¹²⁵ Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuutta saattaa lisätä se, että vakuutuksen korvauspiiri on olennaisesti suppeampi verrattuna muiden yhtiöiden vastaaviin vakuutuksiin.

¹²¹ Lehtipuro et al. 2010, 136.

¹²² Jokela et al. 2013, 248.

¹²³ Hoppu & Hemmo 2006, 39-40.

¹²⁴ HE 114/1993 vp, 27.

¹²⁵ Ibid.

Tiedonantovelvollisuutta lisäävänä seikkana voi olla myös se, että vakuutusehtoihin kuuluu tavanomaisesta ehtokäytännöstä poikkeavia ehtoja, jotka ovat vakuutuksenottajan kannalta epäedullisia.¹²⁶ Mikäli vakuutusehdot sisältävät kuluttajan kannalta jotakin yllättävänä ja ankarana pidettävää, tulee siitä kertoa vakuutuksenhakijalle.¹²⁷

Vakuutuksenantajan tulee antaa tiedot oma-aloitteisesti. Tiedot voidaan antaa vakuutuksenhakijalle joko kirjallisesti tai suullisesti. Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuutta ei kuitenkaan riitä täyttämään pelkkä vakuutusehtojen antaminen.¹²⁸ Ennen vakuutus sopimusten päättämistä vakuutuksenantaja on velvollinen esittelemään hakijalle vakuutuksen keskeiset kohdat selkeällä tavalla ja tarvittaessa esimerkkien avulla havainnollistaen.¹²⁹ Tiedonantovelvollisuutensa täyttämiseksi vakuutuksenantajat ovatkin laatineet lain asettamat edellytykset täyttäviä tuoteselosteita, jotka ovat tavallisia myyntiesitteitä laajempia.¹³⁰

Mikäli lain edellyttämää tietoa ei pystytä antamaan henkilökohtaisesti hakijalle, vakuutuksenantajan on pidettävä huolta siitä, että tiedot ovat helposti saatavilla. Esimerkiksi silloin, kun vakuutusta haetaan internetin kautta, vakuutuksenantaja voi täyttää velvollisuutensa siten, että tuoteseloste on luettavissa ja tulostettavissa internetissä. Jos suoramarkkinoinnin kohteena olevan on mahdollista hankkia vakuutus hänelle lähetetyn aineiston perusteella, tulee suoramarkkinointiaineiston käsittää lain edellyttämät tiedot tiedonantovelvollisuuden täyttämiseksi.¹³¹

VakSopL 5 §:n 2 momentin mukaan tietoa ei kuitenkaan tarvitse antaa ensinnäkään silloin, jos vakuutuksenhakija ei halua tietoa. Myöskin silloin, jos tietojen antaminen tuottaisi kohtuutonta hankaluutta, ei niitä tarvitse antaa hakijalle. Jotta vakuutuksenantaja voisi jättää tiedot antamatta sen takia, ettei vakuutuksenhakija halua tietoa, täytyy tästä olla vakuutuksenhakijan nimenomainen ilmoitus tai olosuhteista tulee muutoin ilmetä selvästi, että hakija ei halua tietoa. Vakuutuksenhakijan passiivisuus tai se, että hän ei pyydä tietoa, ei riitä tästä osoitukseksi. Vakuutuksenantajan on pystyttävä tarvittaessa osoittamaan, ettei vakuutuksenhakija ole halunnut tietoa tai että tietojen antaminen olisi tuottanut kohtuutonta hankaluutta.¹³² Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuuden täyttyminen ja tietojen asianmukaisuus joudutaan viime kädessä arvioimaan yksittäistapauksessa. Arvioinnissa otetaan tällöin huomioon vakuutuksen laatu sekä vakuutuksen ottamiseen liittyvät olosuhteet.¹³³

¹²⁶ Hoppu & Hemmo 2006, 42.

¹²⁷ Jokela et al. 2013, 248.

¹²⁸ Rantala & Kivisaari 2014, 333-334.

¹²⁹ Norio-Timonen 2010, 56, 99.

¹³⁰ Jokela 2013, 249.

¹³¹ Ibid.

¹³² Hoppu & Hemmo 2006, 44.

¹³³ Norio-Timonen 2010, 57.

Säännöksen 3 momentissa lisäksi säädetään, että kuluttajalle tulee antaa kuluttajansuojalain (38/1978) 6 a luvussa tarkoitetut ennakkotiedot vakuutusten etämyynnissä. Etämyynnillä tarkoitetaan sellaisia tilanteita, joissa vakuutus sopimukset tehdään internetin, puhelimen, postin tai muun etävälineen avulla ilman sopijapuolten henkilökohtaista tapaamista. Vakuutusten etämyynnissä kuluttajalle tulee antaa tiedot vakuutusyhtiöstä, tarjottavasta palvelusta, etäsopimuksesta sekä oikeussuojakeinoista hyvissä ajoin ennen sopimuksen tekemistä.¹³⁴ VakSopL:ssa säädetty poikkeus vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuudesta ei oikeuta poikkeamaan kuluttajansuojalainsäädännön ennakkotietoja koskevista määräyksistä. Kuluttajansuojalain 6 a luvussa säädettyjen ennakkotietojen täytyykin olla kuluttajan saatavilla kaikissa tapauksissa ennen etäsopimuksen solmimista.¹³⁵

4.3 Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuus vakuutuksen voimassaoloaikana

VakSopL 6 §:ssä veloitetaan vakuutuksenantaja antamaan vakuutuksenottajalle asiakirja, johon on merkitty sopimuksen keskeinen sisältö (vakuutuskirja) sekä vakuutusehdot ilman aiheutonta viivytystä sopimuksen päättämisen jälkeen. Ehdot ovat tärkeitä vakuutuksenottajalle, sillä niistä ilmenee vakuutuksen koko sisältö.¹³⁶ Vakuutuskirjaan tulee ottaa sopimuksen yksilöimiseksi tarpeelliset tiedot. Tällaisia ovat esimerkiksi sopimuksen osapuolia, vakuutusmuotoa ja vakuutuksen voimassaoloa koskevat tiedot sekä tiedot vakuutusmaksusta tai sen määräytymisperusteista. Jos vakuutukseen sovelletaan joitakin tavanomaisesta poikkeavia yksilöllisiä ehtoja, myös tällaiset ehdot on otettava vakuutuskirjaan.¹³⁷ Säännöksen 2 momentissa lisäksi säädetään, että vakuutuskirjassa on oltava merkintä siitä, mikäli vakuutuksenantajalla on vakuutusehtojen nojalla oikeus vakuutuskauden aikana muuttaa henkilövakuutuksen vakuutusmaksua tai muita sopimusehtoja.

VakSopL 7 § mukaan vakuutuksenantaja on velvollinen lähettämään vakuutuksenottajalle vuosittain tiedotteen, jossa on kerrottu vakuutusmäärästä ja muista vakuutuksenottajalle ilmeisesti merkityksellisistä seikoista. Vakuutusmäärän lisäksi merkityksellisiä seikkoja voivat olla esimerkiksi tiedot omavastuun määrästä sekä henkilövakuutuksissa tiedot edunsaajamääräyksestä ja mahdollisesta säästöosuudesta.¹³⁸ Vakuutustapahtuman sattumisen jälkeen vakuutuksenantajalla on säännöksen mukaan tiedonantovelvollisuus sitä kohtaan, joka on oikeutettu

¹³⁴ Jokela et al. 2013, 252.

¹³⁵ Lehtipuro et al. 2010, 141-142.

¹³⁶ Norio-Timonen 2010, 99.

¹³⁷ HE 114/1993 vp, 28.

¹³⁸ Norio-Timonen 2010, 101.

vaatimaan suoritusta vakuutusenantajalta. Tarpeelliset tiedot annetaan vakuutuksenottajalle, jos hän on korvaukseen oikeutettu. Jos suoritukseen oikeutettuna on hänen sijastaan tai ohellaan muu henkilö, vakuutusenantaja on velvollinen antamaan tarpeelliset tiedot myös korvaukseen oikeutetulle. Vakuutusenantajan tulee antaa suoritukseen oikeutetulle tietoja muun muassa vakuutuksen sisällöstä sekä korvauksen hakemisesta ja maksamisesta.¹³⁹

Lisäksi lain 8 §:ssä säädetään, että vakuutusenantajan on korvauspäätöksen tai muun vakuutusta koskevan päätöksen yhteydessä annettava tietoja käytävissä olevista oikeusturvakeinoista, jollei se ole olosuhteisiin nähden ilmeisen tarpeetonta. Päätöksestä on käytävä ilmi, voidaanko asia saattaa tuomioistuimen, kuluttajavalituslautakunnan tai muun vastaavan elimen käsiteltäväksi. Lisäksi päätöksestä on käytävä ilmi, millä tavoin asia voidaan saattaa viranomaisen tai muun elimen käsiteltäväksi.

4.4 Vakuutusenantajan vastuu puutteellisista ja virheellisistä tiedoista

Vakuutusta markkinoitaessa annettavien tietojen riittävydellä ja oikeellisuudella on suuri merkitys, sillä vakuutusyhtiön antamilla tiedoilla on välitön vaikutus tehdyn sopimuksen sisältöön. VakSopL 9 §:ssä säädetäänkin, että vakuutus sopimuksen katsotaan olevan voimassa sen sisältöisenä kuin vakuutusenantajalla oli saamiensa tietojen perusteella aiheutta käsitellä, jos vakuutusenantaja tai tämän edustaja oli antanut vakuutusenantajalle vakuutusta markkinoitaessa virheellisiä tai harhaanjohtavia tietoja taikka jättänyt antamatta hänelle tarpeellisia tietoja vakuutuksesta. Puutteellisista ja virheellisistä tiedoista huolimatta vakuutus sopimuksen tulee olla syntynyt, jotta säännöstä voidaan soveltaa. Säännöksellä säännelläänkin tilanteita, joissa sopimus on syntynyt, mutta sopimuksen tosiasiallisesta sisällöstä vallitsee epäiteitoisuus. Säännöstä ei sovelleta, mikäli sopimuksen katsotaan jääneen syntymättä puutteellisten tai virheellisten tietojen johdosta.¹⁴⁰

Vakuutusten markkinoinnilla tarkoitetaan vakuutusten tarjontaa, myyntiä, mainontaa sekä kaikkea sellaista toimintaa, jolla tähdätään myynnin edistämiseen. Markkinointi käsittää myös suullisesti annetut tiedot, joista on kerrottu sopimusneuvottelujen yhteydessä. Yhtiön edustajalla tarkoitetaan yhtiön päätoimisten virkailijoiden lisäksi myös sivutoimisia asiamiehiä.¹⁴¹ Se, että vakuutusyhtiölle syntyy vastuu virheellisistä tai puutteellisista tiedoista ei edellytä vakuutusyhtiön tai sen edustajan tuottamusta. Tältä osin vakuutusenantajan vastuu vastaa

¹³⁹ Hoppu & Hemmo 2006, 50-51.

¹⁴⁰ Hoppu & Hemmo 2006, 51-52.

¹⁴¹ Jokela et al. 2013, 254.

kauppalaissa (355/1987) ja KSL:ssa tavaran myyjälle asetettua vastuuta markkinointitiedoista.¹⁴²

Vakuutusyhtiön antamien tietojen voidaan katsoa olevan puutteellisia, jos ne eivät sisällä tietoja, jotka vakuutusyhtiö on velvollinen antamaan vakuutusta hakevalle. Mikäli vakuutusyhtiön vakuutuksesta antamat tiedot ovat virheellisiä, niillä on sopimusoikeudellinen seuraamus siitäkin huolimatta, että kysymyksessä on tieto, joka ei kuulu vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuuteen. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että vakuutussopimus on voimassa sen sisältöisenä kuin vakuutuksenottajalla oli aihetta käsittää hänen saamiensa tietojen perusteella.¹⁴³ Annettujen tietojen puutteellisuutta ja virheellisyyttä arvioitaessa ratkaisevana ajankohtana pidetään sopimuksen päättämishetkeä. Ennen sopimuksen päättämistä vakuutuksenantajan on mahdollista täydentää tai oikaista tietoja, mutta tämän jälkeen hän ei voi sitä enää tehdä.¹⁴⁴ Myyntitilanteessa tapahtuneet virheet rasittavat vakuutussopimusta koko vakuutusajan, eikä vakuutusyhtiöllä ole mahdollisuutta oikaista aiemmin tekemiään virheitä. Jos esimerkiksi vakuutukseen kuuluvasta olennaisesta rajoitusehdosta ei ole kerrottu esitteissä eikä ehtoa ole myyntitilanteessakaan tuotu ilmi, ei tällainen rajoitusehto sisälly vakuutukseen.¹⁴⁵

VakSopL 9 § 2 momentin mukaan myös vakuutusaikana annettuihin puutteellisiin, virheellisiin tai harhaanjohtaviin tietoihin liittyy sama seuraamus, mikäli tiedoilla voidaan katsoa olleen vaikutusta vakuutuksenottajan menettelyyn. Seuraamus ei kuitenkaan koske vakuutuksenantajan tai tämän edustajan vakuutustapahtuman sattumisen jälkeen antamia tietoja tulevasta korvauksesta. Jos vakuutuksenottajalle on esimerkiksi kerrottu, että sattunut vahinko korvataan, vaikka vakuutusehtojen mukaan vahinko ei kuulu korvattavien vahinkojen piiriin, ei korvausta makseta vakuutuksenantajan lupauksen mukaisesti. Sama koskee tilanteita, joissa asiakkaalle on annettu virheellistä tietoa korvauksen suuruudesta. Vaikkakaan VakSopL 9 §:n mukainen sopimusoikeudellinen seuraamus ei näissä tilanteissa tule sovellettavaksi, on aiheen huomauttaa, että vakuutusyhtiö saattaa joutua vahingonkorvausoikeudelliseen vastuuseen, mikäli annetuista virheellisistä tiedoista on aiheutunut vahinkoa asiakkaalle.¹⁴⁶

¹⁴² Lehtipuro et al. 2010, 142.

¹⁴³ Jokela et al. 2013, 254-255.

¹⁴⁴ Lehtipuro et al. 2010, 147. Ks. myös Hoppu & Hemmo 2006, 55. Sopimuksen päättämishetkenä pidetään sitä ajankohtaa, jona vakuutuksenottaja tai vakuutuksenantaja antoi tai lähetti hyväksyvän vastauksensa toisen osapuolen tarjoukseen. Tämän jälkeen vakuutuksenantajan on mahdollista täydentää tai oikaista tietoja ainoastaan OikTL 7 §:ssä ilmenevien periaatteiden mukaan.

¹⁴⁵ Jokela et al. 2013, 255.

¹⁴⁶ Jokela et al. 2013, 255-256.

VakSopL 9 §:n mukaisen aiheellisen käsityksen arviointi perustuu objektiivisiin näkökohtiin. Arvioinnin lähtökohtana on se, mitä tavallisen vakuutusnottajan voitaisiin olettaa ymmärtäneen kyseisessä tilanteessa. Vakuutusnottajan voidaan edellyttää tutustuvan vakuutusnottajan antamiin vakuutustarpeen arvioimisen ja vakuutuksen valitsemisen kannalta tarpeellisiin tietoihin, minkä vuoksi vakuutusnottaja ei voi vedota säännöksen mukaiseen sopimus oikeudelliseen seuraamukseen, jos hän ei ole perehtynyt tarpeeksi huolellisesti hänelle annettuihin tietoihin. Vakuutusnottaja ei myöskään voi vedota sellaiseen virheelliseen markkinointitietoon, jonka hän tiesi virheelliseksi. Puutteellisten ja virheellisten tietojen merkitystä arvioidessa saatetaan huomioon ottaa myös subjektiiviset seikat olosuhteista riippuen. Tällaisia seikkoja voivat olla esimerkiksi vakuutuksenhakijan korkea ikä tai jokin ymmärrystä vaikeuttava puute taikka hakijan erityistuntemus vakuutusosalta.¹⁴⁷

Silloin, kun vakuutusnottaja väittää saaneensa vakuutusnottajalta puutteellisia tietoja, todistustaakka on vakuutusnottajalla. Vakuutusnottajan on kyettävä tällöin näyttämään, että vakuutusnottajalle on annettu lain edellyttämät tiedot. Vakuutusnottajan vedotessa virheellisiin tai harhaanjohtaviin tietoihin todistustaakka on puolestaan pääsääntöisesti vakuutusnottajalla, jonka on kyettävä näyttämään toteen, mitä tietoja hän on saanut sekä ne perusteet, joiden takia hänelle on muodostunut vakuutuksen sisällöstä virheellinen käsitys.¹⁴⁸ Todisteluongelmat liittyvät usein suullisesti annettuihin tietoihin sekä siihen, onko tiettyä kirjallista aineistoa luovutettu vakuutusnottajalle. Todistelun helpottamiseksi vakuutusnottajat saattavat pyytää vakuutusnottajan allekirjoituksen siitä, että vakuutusnottajalle on luovutettu tietyt asiakirjat tai että hän on perehtynyt annettuun materiaaliin. Jos vakuutusnottaja on antanut tällaisen allekirjoituksen ja tästä huolimatta väittää, ettei hän ole saanut kyseessä olevaa aineistoa, siirtyy todistamisvelvollisuus hänelle.¹⁴⁹

VakSopL:ssa ei ole vaadittu, että vakuutusnottajan pitäisi reklamoida sopimuksen päättämisen jälkeen havaitsemansa puutteelliset, virheelliset tai harhaanjohtavat tiedot vakuutusnottajalle. Ilmoittamisen laiminlyönnin seurauksena saattaa kuitenkin olla, että vakuutusnottajan katsotaan hyväksyneen vakuutussopimus sen sisältämien ehtojen mukaisesti. Vakuutusnottajan kannattaakin ilmoittaa vakuutusnottajalle havaitsemistaan puutteellisista, virheellisistä ja harhaanjohtavista tiedoista, jotta hän säilyttää oikeutensa vedota vakuutusnottajan markkinoinnissa antamiin tietoihin.¹⁵⁰ Reklamaatiovelvollisuutta voidaan pitää ongelmallisena sen takia, että vakuutusnottaja usein havaitsee käsityksensä virheel-

¹⁴⁷ Hoppu & Hemmo 2006, 54.

¹⁴⁸ Lehtipuro et al. 2010, 146-147.

¹⁴⁹ Norio-Timonen 2010, 71-72.

¹⁵⁰ Norio-Timonen 2010, 73.

liseksi vasta vakuutustapahtuman jälkeen saadessaan kielteisen korvauspäätöksen. Reklamaatiovelvollisuus täytyneekin rajoittaa koskemaan sellaisia tilanteita, joissa vakuutuksenottajan olisi aikanaan ollut mahdollista havaita tapahtunut tiedonantovirhe saamansa lisäinformaation tai muun erityisen seikan perusteella.¹⁵¹

Vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuuden täyttymistä on arvioitu esimerkiksi vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 236/06, jossa korvausta haettiin kuoleman varalta voimassa olleesta maaliskuussa 2004 alkaneesta yksityistapaturmavakuutuksesta. Vakuutettu oli löydetty toukokuussa 2005 kotoaan menehtyneenä ja hänen kuolemansa oli luokiteltu tapaturmaksi. Tapauksessa arvioitiin sitä, oliko vakuutusyhtiö oikeutettu rajoittamaan vastuunsa puoleen vakuutuskirjassa mainitusta 60 000 euron kuolemantapauskorvauksesta sopimusehtoihin vedoten. Vakuutusehtojen mukaan korvaus tapaturmaisesta kuolemasta puolitettiin, mikäli korvauksen saaja oli 65-75-vuotias. VKL totesi, että vakuutuksesta suoritettavan korvauksen suuruus oli keskeisesti sellainen VakSopL 5 §:ssä tarkoitettu vakuutustarpeen arvioimiseksi ja vakuutuksen valitsemiseksi tarpeellinen tieto, joka vakuutusyhtiön tulee antaa ennen vakuutussopimuksen solmimista vakuutuksenhakijalle. VakSopL 7 §:n mukaan vakuutuksenantaja on myös velvollinen vuosittain lähettämään vakuutuksenottajalle tiedon voimassa olevasta vakuutusmäärästä.

Vakuutuksenantajan mukaan vakuutusta oli ensin tarjottu markkinointikirjeitse, minkä jälkeen vakuutusta oli tarjottu puhelinmyyntinä vakuutetulle. Vakuutuksenantaja vetosi tiedonantovelvollisuutensa täyttämisen osalta yhtiön noudattamaan markkinointitapaan sekä esittämänsä selvitykseen, joka koski kyseistä markkinointikirjettä ja vakuutuksen puhelinmyynnissä käytettyä puhelumallia. Puhelumallissa oli mainittu yhtenä myyntikeskustelussa esitettävänä tietona korvauksen puolittuminen 65-75-vuotiailla ja tämä kävi ilmi myös vakuutusyhtiön markkinointikirjeestä. VakSopL 5 §:ssä ei ole säädetty tarkemmin siitä, millä tavoin ja missä yhteydessä vakuutuksenantajan tulee täyttää tiedonantovelvollisuutensa. Tiedonantovelvollisuus voidaankin täyttää asianmukaisesti niin kirjallisesti kuin suullisesti, kunhan tiedot annetaan ennen vakuutussopimuksen tekemistä.

VKL totesi, että kuluttajilla ei ole yleistä velvollisuutta tutustua tilaamatta vastaanottamaansa suoramarkkinointimateriaaliin. Kun vakuutetun ei ollut selvitetty perehtyneen hänen saamaansa materiaaliin, pelkästään se seikka, että vakuutuksenantaja oli lähettänyt suoramarkkinointikirjeen vakuutetulle, ei osoittanut, että vakuutettu olisi saanut kirjeessä kerrotut tiedot. Asiaa ratkaistaessa suoramarkkinointikirjeessä mainituille tiedoille ei näin ollen voitu an-

¹⁵¹ Hoppu & Hemmo 2006, 59.

taa merkitystä. VKL totesi, että ainoastaan puhelimesta saamiensa tietojen perusteella vakuutusnottajan on hankala muodostaa oikeanlaista kokonaiskuva vakuutuksen ehdoista ja ominaisuuksista. Puhelinmyynnissä annettavien tietojen selkeydelle on tämän vuoksi asetettava ankarammat vaatimukset tiedonantovelvollisuuden täyttymistä arvioitaessa. Jos myyntikeskustelua ei ole nauhoitettu, näytön esittäminen suullisesti annettujen tietojen täsmällisestä sisällöstä on usein vaikeaa. Tämä ei kuitenkaan käy perusteeksi näyttökynnyksen alentamiseksi vakuutusyhtiön hyväksi. Vakuutuksenantaja kantaakin riskin siitä, mikäli yhtiö ei ole riittävässä määrin huolehtinut markkinointi- ja myyntitapahtumiensa dokumentoinnista. Tapauksessa vakuutuksenantaja ei esittänyt minkäänlaista selvitystä vakuutusnottajan kanssa käydyin puhelinmyyntikeskustelun kulusta ja sisällöstä. VKL katsoi, ettei ainoastaan yleisen puhelinmyyntimallin perusteella voitu katsoa näytetyn, että vakuutetulle olisi annettu riittävän selkeästi tieto ennen vakuutus sopimuksen päättämistä 30 000 euron vakuutus summasta.

Vakuutetun osoitteella vielä kesäkuussa 2005 lähetetyssä vakuutus kirjassa oli mainittu kuolemantapauskorvauksen suuruudeksi 60 000 euroa. Vakuutettu oli jo sopimusta solmittaessa kuitenkin ollut sen ikäinen, ettei vakuutuksenantajankaan mukaan esitetyn suuruista korvausta ollut enää tarkoitus maksaa vakuutuksesta. Vakuutus kirjojen sisältöä oli muutettu vasta tämän jälkeen. VKL katsoi, että vakuutuksenantaja oli näin ollen laiminlyönyt hänelle myös VakSopL 7 §:ssä asetetun tiedonantovelvollisuuden. VKL katsoi, että selostetuilla perusteilla ja VakSopL 9 §:n nojalla korvaus vakuutetun kuolemasta tuli suorittaa vakuutusehtojen estämättä 60 000 euron vakuutus summan mukaisesti. VKL totesi myös, että vakuutukseen sovellettujen vakuutusehtojen mukaan korvaus tapaturmaisesta kuolemasta puolitetaan, mikäli korvauksen saaja on 65-75-vuotias. Kun asiassa ei ollut esitetty selvitetystä siitä, että kukaan kuolemantapauskorvauksen saajista olisi ollut 65-75-vuotias, VKL katsoi, että vakuutuksenantajalla ei tämänkään takia olisi ollut oikeutta alentaa suoritettavaa korvaus summaa vakuutus ehtoihin vedoten.

Lautakunnan ratkaisukäytännössä vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuuden täyttymistä on arvioitu myös Vakuutus lautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 651/13. Tapauksessa kysymys oli ensisijaisesti siitä, oikeuttiko vakuutetun työkyvyttömyys vakuutusehtojen mukaiseen sopeutumiskorvaukseen työkyvyttömyysajalta ja toissijaisesti kysymys oli siitä, oliko vakuutuksenantaja täyttänyt VakSopL 5 §:n mukaisen tiedonantovelvollisuutensa. Vakuutuksenantaja oli ennen vakuutus sopimuksen päättämistä toimittanut vakuutusnottajalle vakuutushakemuslomakkeen lisäksi vakuutus esittein ja vakuutusehdot. Vakuutus esittein mukaan vakuutukseen kuului turvat pysyvän haitan ja luunmurtuman varalta ja se sisälsi sopeutumiskorvauksen tapaturmasta aiheutuneen tilapäisen työkyvyttömyyden varalta. Esitteessä ei ollut ilmoitettu siitä, että sopeutumiskorvauksen maksaminen edellytti käytännössä, että vakuutettu ei ole vanhuuseläkkeellä eikä vakuutuksen hakemuslomakkeessa ollut kysytty eläkkeellä

olosta. VKL katsoi, että sopeutumiskorvauksen korvausrajoitusta, joka koski vanhuuseläkkeellä olevaa, ei ollut tuotu VakSopL 5 §:n tarkoittamalla tavalla vakuutetun tietoon, kun maininta kyseisestä korvausrajoituksesta oli ilmennyt vain vakuutuksen vakioehdoista. Eläkeläiseen kohdistuvaa sopeutumisturvan korvausrajoitusta oli pidettävä VakSopL 5 §:n 1 momentin tarkoittamana vakuutusturvan olennaisena rajoituksena. Eläkkeellä olevien vakuutettujen osalta vakuutuksen sopeutumisturva ei ollut tosiasiasa voimassa, vaikka siitä oli maininta vakuutusta koskevassa esitteessä ja siitä myös perittiin vakuutusmaksu. VKL katsoi, että vakuutuksenantaja oli tältä osin laiminlyönyt VakSopL 5 §:ssä asetetun tiedonantovelvollisuuden ja sopeutumisturvan oli katsottava olevan voimassa VakSopL 9 §:n 1 momentin nojalla.

4.5 Vakuutuksenottajan ja vakuutetun tiedonantovelvollisuus

Jotta vakuutuksenantaja pystyy arvioimaan riskin vakuutuskelpoisuutta ja laskemaan vakuutusmaksun, vakuutuksenantajan on saatava tarkat ja oikeat tiedot vakuutuksen kohteesta.¹⁵² Tämän vuoksi vakuutuksenottajalle ja vakuutetulle on VakSopL:n 22 §:ssä asetettu velvollisuus antaa ennen vakuutuksen myöntämistä oikeat ja täydelliset vastaukset sellaisiin vakuutuksenantajan esittämiin kysymyksiin, joilla saattaa olla merkitystä vakuutuksenantajan vastuun arvioimiseen. Säännöksen mukainen tiedonantovelvollisuus koskee sekä vakuutuksenottajaa että vakuutettua. Tiedonantovelvollisuus on kunkin kysymyksen osalta sillä, jolla on tarvittavat tiedot kysymykseen vastaamiseksi. Erityisesti henkilövakuutuksien osalta vakuutettu on säännönmukaisesti se, joka kykenee antamaan oikeat ja täydelliset tiedot vakuutuksenantajan esittämiin kysymyksiin vakuutuksenottajan ja vakuutetun ollessa eri henkilöitä.¹⁵³

Säännöksen mukainen tiedonantovelvollisuus käsittää vain sellaiset tiedot, joilla saattaa olla merkitystä vakuutuksenantajan vastuun arvioimisen kannalta. Henkilövakuutuksissa merkityksellisiä seikkoja vakuutuksenantajan vastuun arvioimiseksi ovat tiedot vakuutetun terveydentilasta, iästä ja ammatista. Joissakin tapauksissa myös vakuutetun harrastuksia ja asuinpaikkaa koskevilla tiedoilla saattaa olla merkitystä.¹⁵⁴ Vakuutuksenottaja ja vakuutettu eivät ole velvollisia vastaamaan muita seikkoja koskeviin kysymyksiin eikä tällaisiin kysymyksiin vastamatta jättäminen merkitse tiedonantovelvollisuuden laiminlyöntiä. Silloin, kun vakuutuksenottaja ja vakuutettu kieltäytyvät vastaamasta vakuutuksenantajan esittämään kysymykseen siksi, ettei kysytyllä seikalla heidän mielestään ole merkitystä vastuun arvioimisen kannalta, he kuitenkin kantavat tästä riskin. Jos vakuutuksenantaja pystyykin osoittamaan, että kysytyllä seikalla saattoi olla merkitystä hänen vastuunsa arvioimisessa, kysymykseen vastamatta

¹⁵² Rantala & Kivisaari 2014, 330.

¹⁵³ Norio-Timonen 2010, 77.

¹⁵⁴ HE 114/1993 vp, 39.

jättäminen merkitsee tiedonantovelvollisuuden laiminlyöntiä. Vakuutuksenottaja ja vakuutettu eivät saa vilpittömän mielen suojaa hyväkseen, vaikka he olisivat olleet vilpittömässä mielessä asiaa arvioidessaan.¹⁵⁵

Vakuutuksenottajalla on totuudenmukainen kysymyksiin vastaamisvelvollisuus, mutta oma-aloitteista tiedonantovelvollisuutta hänellä ei sen sijaan ole. Vakuutuksenantaja kantaakin riskin siitä, että kaikki vastuun arvioimisen kannalta tarpeelliset kysymykset tulevat esitetyiksi ja että vakuutuksenottajalle esitetyt kysymykset ovat yksiselitteisiä ja selviä.¹⁵⁶ Erityisesti henkilövakuutusten osalta vakuutuksenantajan on kiinnitettävä huomiota kysymysten täsmälliseen muotoiluun, jotta vakuutuksenottaja ja vakuutettu kykenevät antamaan oikeat ja täydelliset vastaukset tiedonantovelvollisuutensa täyttämiseksi. Sanamuodoltaan epämääräiset ja monitulkintaiset terveydentilaa koskevat kysymykset johtavat helposti korvausriitoihin.¹⁵⁷

Vakuutuksenantajan esittämien kysymysten riittävän täsmällisellä muotoilulla onkin ollut merkitystä vakuutuksenottajan tiedonantovelvollisuutta koskevassa ratkaisukäytännössä. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2002:65 kysymys oli siitä, voitiinko yksityistapaturmavakuutusta koskevan hakemuksen terveystarkastuksessa ollutta alkoholiongelmasta käsittelevää kysymystä pitää siinä määrin tulkinnanvaraisena, että vakuutettavalla oli ollut oikeus jättää ilmoittamatta hänen alkoholiongelmansa. Tapauksessa B:n vakuutushakemukseen liittyvässä terveystarkastuskaavakkeessa kysyttiin: "onko tai onko teillä viiden viimeisen vuoden aikana ollut jokin seuraavista sairauksista?" ja yhtenä kysymyksen alakohtana oli "hoitoa vaatinut alkoholiongelma". B oli tehdessään vakuutushakemuksen helmikuussa 1996 vastannut tähän kysymykseen kieltävästi. B:n kuoltua tapaturmaisesti kesäkuussa 1998 vakuutusyhtiö kieltäytyi suorittamasta vakuutuskorvausta, koska B:llä oli ollut ainakin vuodesta 1985 alkaen vakava alkoholiongelma, minkä takia hän oli ollut sairaalassa hoidettavana vuonna 1985. Vakuutuksenantajan mukaan vakuutusta ei olisi myönnetty B:lle, mikäli vakuutusyhtiö olisi ollut tietoinen B:n alkoholiongelmasta. Kuolemantapauksen varalta edunsaajaksi määrätty A vetosi siihen, että terveystarkastukseen kuulunut kysymys oli tulkinnanvarainen ja että B:n antama vastaus oli totuudenmukainen, koska B:tä ei ollut hoidettu alkoholiongelman takia terveystarkastuksessa tarkoitettuna viiden vuoden aikana.

KKO totesi, ettei esitetystä selvityksestä ilmennyt, että B:tä olisi vuoden 1985 jälkeen hoidettu juuri alkoholiongelman takia. Sairauskertomuksissa oli kuitenkin merkintöjä sellaisista tapaturmista, jotka olivat sattuneet vakuutetun ollessa alkoholin vaikutuksen alaisena ja

¹⁵⁵ Hoppu & Hemmo 2006, 68-69.

¹⁵⁶ Hoppu & Hemmo 2006, 62-63.

¹⁵⁷ Lehtipuro et al. 2010, 157.

1990-luvulla lääkärit olivat kiinnittäneet useasti huomiota vakuutetun alkoholiongelmaan hänen terveyskeskus- ja sairaalakäyntiensä aikana. KKO katsoi, että terveys selvityksessä ollutta ilmausta "hoitoa vaatinut alkoholiongelma" voitiin sanamuodoltaan pitää jokseenkin tulkinnanvaraisena. KKO totesi, että ilmaus saatettiin ymmärtää ensinnäkin siten, että kysymyksessä tarkoitettu alkoholiongelma oli ollut laadultaan sellainen, että alkoholiongelma olisi vaatinut hoitoa viimeisten viiden vuoden aikana. Toisekseen se oli mahdollista ymmärtää niin, että alkoholiongelmaa oli hoidettu ennen lomakkeessa tarkoitettua ajanjaksoa, mutta ei enää kulu- neen viiden vuoden aikana, vaikka alkoholiongelma oli jatkunut. Kolmanneksi sanamuotoa oli mahdollista tulkita A:n tapaan siten, että kysymykseen oli tullut vastata myöntävästi vain, mikäli alkoholiongelmaa oli viimeisten viiden vuoden aikana hoidettu.

KKO katsoi, ettei tulkinnanvaraisuutta tullut ratkaista ainoastaan sillä perusteella, että kysymyksen sanamuotoa oli mahdollista tulkita eri tavoin, vaan huomioon oli otettava myös kysymyksen tarkoitus ja koko sisältö sekä se, miten kysymys yleisesti oli luontevaa käsittää. KKO katsoi, että kysymyksen tarkoituksena oli ollut selvittää alkoholiongelman vakavuutta. Kysymystä olikin tarkoituksensa vuoksi tulkittava niin, että sillä pyrittiin selvittämään, oliko vakuutettavalla objektiivisesti arvioiden hoitoa edellyttävää alkoholiongelmaa, jolla olisi vaikutusta vakuutuksen myöntämiseen. Täysajan tapaturmavakuutuksissa vakuutuksenantajan on tärkeä saada tietoonsa, onko vakuutettavalla ollut sellaista sairautta, joka on riskitekijä kyseessä olevan vakuutuksen kannalta. Alkoholiongelmaa on pidetty tällaisena riskitekijänä. KKO piti selvänä sitä, että vakuutetun alkoholiongelma oli vakavuudeltaan sellainen, että vakuutusyhtiö ei olisi myöntänyt hänelle vakuutusta, jos yhtiö olisi ollut alkoholiongelmosta tietoinen.

KKO katsoi, ettei sanamuotoa ollut luontevaa ymmärtää A:n tavoin niin, että se koskisi ainoastaan tilanteita, joissa viimeisten viiden vuoden aikana ennen vakuutuksen hakemista alkoholiongelmaa olisi hoidettu. Kysymystä ei KKO:n mukaan voitu pitää sen tarkoitus sekä alkoholiongelman laatu huomioon ottaen sillä tavalla epäselvänä, että se olisi tullut tulkita kuluttajan hyväksi KSL 4 luvun 3 §:ssä ilmenevän periaatteen mukaisesti. B ei ollut antanut vakuutuksenantajan esittämään kysymykseen oikeaa ja täydellistä vastausta. B:n katsottiin laiminlyöneen hänelle asetetun tiedonantovelvollisuuden eikä B:n huolimattomuutta voitu pitää vähäisenä. Vakuutusyhtiö oli siten oikeutettu kieltäytymään vakuutuskorvauksen suorittamisesta.

VakSopL 22 §:ssä vakuutuksenottajalle ja vakuutetulle on lisäksi asetettu tietojen oikaisuvelvollisuus. Vakuutuksenottaja ja vakuutettu ovatkin velvoitettuja oikaisemaan vakuutuksenantajalle antamansa, vääriksi tai puutteellisiksi havaitsemansa tiedot vakuutuskauden aikana ilman aiheutonta viivytystä. Säännöksen mukainen oikaisuvelvollisuus koskee sellaisia tietoja, jotka vakuutuksenottaja tai vakuutettu on antanut ennen vakuutuksen myöntämistä. Mikäli

vakuutuksenantajan tiedustelemissa olosuhteissa tapahtuu muutoksia vakuutuksen myöntämisen jälkeen, tilannetta ei arvioida oikaisuvelvollisuutta koskevien säännösten perusteella. Tällöin arviointi tapahtuu muiden periaatteiden, kuten esimerkiksi vaaran lisääntymistä koskevien periaatteiden, mukaan.

4.6 Vakuutuksenottajan ja vakuutetun tiedonantovelvollisuuden laiminlyönnin seuraukset

Siihen, millainen seuraus vakuutuksenottajan ja vakuutetun tiedonantovelvollisuuden laiminlyönnillä on, vaikuttaa ensinnäkin laiminlyönnin syyksiluettavuuden aste; mitä moitittavampaa vakuutuksenottajan tai vakuutetun käyttäytyminen on, sitä ankarampi on laiminlyönnin seuraus.¹⁵⁸ Lisäksi sillä, millainen vaikutus laiminlyönnillä voidaan katsoa olleen paitsi vakuutuksen myöntämiseen, mutta myös vakuutusmaksuihin ja -ehtoihin on merkitystä laiminlyönnin seurauksiin.¹⁵⁹ Henkilövakuutuksissa tiedonantovelvollisuuden laiminlyöntiä ja sen astetta arvioitaessa huomiota tulee erityisesti kiinnittää terveystietojen ja kysymysten sanamuotoon, sillä epäselvissä tilanteissa sanamuotoa tulkitaan vakuutuksenantajan vahingoksi.¹⁶⁰

VakSopL:n 23 ja 24 §:issä on säädetty vakuutuksenottajan ja vakuutetun tiedonantovelvollisuuden laiminlyönnin seurauksista. Lain 23 §:ssä on säännelty laiminlyönnin seurauksia vahinkovakuutusten osalta ja 24 §:ssä henkilövakuutusten osalta. Silloin, kun laiminlyönti on johtunut vakuutuksenottajan tai vakuutetun vilpillisestä menettelystä, vakuutuksenantaja on aina vastuusta vapaa. Tämä koskee niin henkilö- kuin vahinkovakuutuksia. VakSopL 24 §:n 1 momentissa säädetäänkin, että vakuutussopimus ei sido vakuutuksenantajaa, mikäli vakuutuksenottaja tai vakuutettu on henkilövakuutuksessa menetellyt vilpillisesti täyttäessään hänelle lain 22 §:ssä asetettua tiedonantovelvollisuutta. Vaikka vakuutus raukeaisi, vakuutuksenantajalla on oikeus pitää suoritettut vakuutusmaksut. Henkilövakuutuksissa vilpillisestä menettelystä on kyse silloin, jos vakuutuksenottaja tai vakuutettu on salannut todellisen asianlaidan tai antanut valheellisen tiedon terveydestään vakuutuksen terveystietojensa esittäessään. Vilpillisyyden edellytyksenä on tahallisuus eli valheellisia tietoja esittänyt tai todellisen asianlaidan salannut on halunnut hyötyä siitä, että vakuutuksenantaja on väärin tietojen perusteella petollisesti vietelty tekemään vakuutussopimus.¹⁶¹

¹⁵⁸ Jokela et al. 2013, 237.

¹⁵⁹ Rantala & Kivisaari 2014, 330.

¹⁶⁰ Jokela et al. 2013, 237.

¹⁶¹ Ibid.

VakSopL 24 §:n 2 momentissa on säädetty laiminlyönnin seurauksista henkilövakuutuksissa silloin, kun vakuutuksenottaja tai vakuutettu on laiminlyönyt tiedonantovelvollisuutensa tahallisuudesta tai huolimattomuudesta, jota ei voida pitää vähäisenä. Tiedonantovelvollisuuden laiminlyöntiin sovelletaan tällöin nk. prorataperiaatetta. Vakuutuksenantajan vastuu rajoittuu siihen, mikä hänen vastuunsa olisi ollut, jos hän olisi alkujaan saanut oikeat tiedot. Säännöksen mukaan vakuutuksenantaja on vastuusta vapaa silloin, kun vakuutusta ei olisi lainkaan myönnetty, jos vakuutuksenantaja olisi saanut oikeat ja täydelliset vastaukset esittämiinsä kysymyksiin ja vakuutuksenottaja tai vakuutettu on laiminlyönyt tiedonantovelvollisuutensa tahallisesti tai huolimattomuudesta, jota ei voida pitää vähäisenä. Jos vakuutus puolestaan olisi myönnetty, mutta vain korkeampaa vakuutusmaksua vastaan tai muutoin toisenlaisilla ehdoilla kuin mitä oli sovittu, rajoittuu vakuutuksenantajan vastuu siihen, mikä vastaa niitä ehtoja tai vakuutusmaksua, joilla vakuutus olisi myönnetty. Vähäisestä huolimattomuudesta johtunut laiminlyönti ei sen sijaan vaikuta vakuutuksenantajan vastuuseen.¹⁶²

Marraskuussa 2010 voimaan tulleella lakiuudistuksella lain sisältöä selvennettiin niin, että laiminlyönnistä johtuvia seurauksia on mahdollista sovitella henkilövakuutusten osalta. VakSol 24 §:n 3 momentin mukaan seuraamuksia voidaan sovitella, mikäli 1 tai 2 momentissa säädettyt seuraamukset johtaisivat ilmeiseen kohtuuttomuuteen vakuutuksenottajan tai vakuutuskorvaukseen oikeutetun kannalta. Siten korvauksen tai osittaisen korvauksen suorittaminen saattaa tulla kysymykseen vakuutuksenottajan tai vakuutetun menettelystä huolimatta, mikäli sopimuksen täydellinen sitomattomuus olisi kyseisessä tapauksessa ilmeisen kohtuuttontona.¹⁶³ Käytännössä seuraamusten kohtuullistamiseen on ollut tarvetta esimerkiksi silloin, kun 2 momentissa tarkoitettu tiedonantovelvollisuuden laiminlyönti on selvinnyt vasta, kun vakuutuksesta on suoritettu korvauksia tapaturman tai sairauden perusteella pidemmän ajan kuluessa tai useammasta vakuutustapahtumasta.¹⁶⁴ Kohtuuttomuustilanteessa todistustaakka on sillä vakuutuskorvauksen hakijalla, joka vetoaa kohtuuttomuuteen.¹⁶⁵ Korkein oikeus oli ratkaisussaan KKO 2002:65 ottanut kantaa myös kohtuuttomuussäännöksen soveltamismahdollisuuteen. Tapauksessa edunsaajaksi määrätty A ei kuitenkaan ollut esittänyt selvitystä sen tueksi, että vakuutuskorvauksen maksamisesta kieltäytyminen olisi johtanut VakSopL 24 §:n 3 momentissa tarkoitettulla tavalla hänen kannaltaan ilmeiseen kohtuuttomuuteen.

¹⁶² Rantala & Kivisaari 2014, 331.

¹⁶³ Lehtipuro et al. 2010, 160.

¹⁶⁴ HE 63/2009 vp, 23.

¹⁶⁵ Norio-Timonen 2010, 91.

5 Vakuutus sopimusten tulkinta ja sovittelu

5.1 Tulkinnan tarkoitus ja tulkintatavat

Oikeustoimen tulkinnan tarkoituksena on selvittää, millaisen sisällön osapuolet ovat tarkoittaneet antaa sopimukselleen tai jollekin siihen kuuluvalla ehdolle. Ongelmia sopimuksen sisällön suhteen voi syntyä ensinnäkin siitä, ettei tiedetä, mitä osapuoli on kirjoittanut tai lausunut sopimusta tehtäessä. Ongelmien syntyminen on kuitenkin mahdollista myös tilanteissa, joissa tiedetään, mitä osapuolet ovat sopineet, koska sopijapuolille on saattanut syntyä erilainen käsitys sopimuksen sisällöstä. Tämä on seurausta siitä, ettei käytetyillä ilmaisuilla välttämättä ole yksiselitteistä merkitystä. Sopimuksen sisältöä koskevat erimielisyydet poistetaan tällöin tulkinnan avulla. Kun tulkinnan keskeisenä tarkoituksena on selvittää, mitä osapuolet ovat sopimuksella tarkoittaneet, on sopimuksen sisällön osalta sopijapuolten yhteinen tarkoitus ratkaisevassa asemassa. Osapuolten tarkoitus syrjäyttääkin muun tulkinta-aineiston, kuten kirjallisen sopimuksen, mikäli sopijapuolilla voidaan katsoa olleen yhteinen tarkoitus. Sopijapuolten tarkoituksen näyttäminen toteen on kuitenkin usein hankalaa ja käytännössä ratkaisevan merkityksen tulkinnassa yleensä saa sopimuksen sanamuoto.¹⁶⁶

Sopimusten tulkinnan tavoite on seurausta sopimusvapauden periaatteesta. Sopimusvapauden kuuluu se, että osapuolet voivat keskenään sopia sopimuksen oikeusvaikutuksista, minkä vuoksi ensisijaisesti pyritäänkin selvittämään sopijapuolten tarkoitus sopimusta solmittaessa. Silloin, kun sopimuksen sisällöstä vallitsee yksimielisyys, osapuolten yhteinen tarkoitus on luonnollisesti selkeimmillään. Sopimuksen sisältö määräytyy tällöin suoraan yhteisen tarkoituksen mukaisesti eikä muu sopimuksen tulkinta yleensä ole tarpeellista. Mikäli sopijapuolet eivät puolestaan ole yhtä mieltä sopimuksen sisällöstä, yhteisen tarkoituksen selvittämiseen sisältyy aina enemmän tai vähemmän harkintaa. Kun sopijapuolten nimenomaista yksimielisyyttä ei voida todeta, tulee sopijapuolten yhteinen tarkoitus määrittää käytettävissä olevan tulkinta-aineiston arvioinnin avulla. Yhteinen tarkoitus tulee tällöin määrittää sen mukaiseksi, mikä on perusteltua tulkinta-aineiston arvioinnin keinoin.¹⁶⁷

Sopimusten tulkinnassa hyödynnettävät tulkintatavat voidaan jakaa kahteen pääryhmään, joita ovat osapuolisuuntautunut tulkinta ja tavoitteellinen tulkinta. Jaottelu perustuu siihen, millaista tulkinta-aineistoa niissä käytetään ja millaisia oikeuspoliittisia päämääriä tulkinnalla voidaan katsoa edistettävän. Osapuolisuuntautuneessa tulkinnassa lähtökohtana on sopimus-

¹⁶⁶ Saarnilehto et al. 2012, 439-440.

¹⁶⁷ Annola 2016, 59-61, 64.

asiakirjan sanamuoto, minkä lisäksi tulkinnan pohjaksi otetaan muu sopimukseen liittyvä kirjallinen materiaali, sopijapuolten käyttäytyminen sekä heidän tarkoituksistaan saatava selvitys. Tulkinnalla pyritään määrittämään sopimukselle sopijapuolten tarkoitusta vastaava sisältö osapuolten käyttäytymisen ja heidän tuottamansa aineiston perusteella. Tavoitteellinen tulkinta puolestaan on sopimuksen sisältöä ohjaavaa ja oikeuspoliittisesti väritynyttä. Sen alaan kuuluvat tulkintaperusteet sisältävät toivottavan sopimuksen sisällön suuntaa koskevan kannanoton. Tavoitteellisen tulkinnan piiriin voidaan lukea esimerkiksi epäselvyys- ja kohtuus-säännöt.¹⁶⁸

Vakuutus sopimusten tulkinnan lähtökohtana pidetään vakuutuksenottajan ja vakuutuksenantajan tarkoitusta ja tahtoa sopimuksen tekohetkellä.¹⁶⁹ Tulkinnan pohjaksi otetaan epäselvyyttä aiheuttavan ehdon sanamuoto.¹⁷⁰ Sanamuodon mukaisen tulkinnan merkitys pohjautuu siihen, että sen voidaan nähdä ilmentävän parhaiten sopijapuolten yhteistä käsitystä sopimuksen sisällöstä. Tämän vuoksi tulkinta onkin perusteltua aloittaa arvioimalla sanamuodon merkitystä.¹⁷¹ Sanamuodon mukaisen tulkinnan avulla ei kuitenkaan aina saada aikaiseksi ratkaisua, jolloin merkitystä on myös epäselvyyssäännöllä.¹⁷² VakSopL:iin ei kuulu yleisiä vakuutus sopimusten tulkintaa koskevia säännöksiä.¹⁷³ Vakuutus sopimuksia tulkitaankin yleisten varallisuus oikeudellisten sopimusten tulkintaa koskevien periaatteiden nojalla.¹⁷⁴

5.2 Tulkintasäännöt ja -periaatteet

Vakioehtojen osalta on vakiintunut eräitä tulkintasääntöjä, joista yksi keskeisimmistä on epäselvyyssääntö. Kuten edellä on esitetty, vakuutus sopimuksissa käytetään lähtökohtaisesti vakioehtoja, jotka ovat vakuutuksenantajan laatimia, minkä vuoksi epäselvyyssäännöllä on keskeinen merkitys myös vakuutusehtoja tulkittaessa. Epäselvyyssäännön mukaan vakioehtoja tulkitaan niiden laatijan vahingoksi.¹⁷⁵ Tämä tulkintaperiaate ilmenee myös kuluttajasuojalain 4 luvun 3 §:ssä, jonka mukaan ehto tulkitaan kuluttajan hyväksi, mikäli sellaisen etukäteen laaditun ehdon merkityksestä, minkä sisältöön kuluttaja ei ole voinut vaikuttaa, syntyy epä-tietoisuutta. Kuluttajavakuutusten ehdot ovat tyypillisesti säännöksessä tarkoitettuja ehtoja. Vakuutus sopimukseen saattaa sisältyä myös ehtoja, jotka ovat kuluttaja-asiamiehen kanssa

¹⁶⁸ Hemmo 2007, 602.

¹⁶⁹ Jokela et al. 2013, 263.

¹⁷⁰ Hoppu & Hemmo 2006, 109.

¹⁷¹ Annola 2016, 175.

¹⁷² Saarnilehto et al. 456.

¹⁷³ Jokela et al. 2013, 263.

¹⁷⁴ Hoppu & Hemmo 2006, 109.

¹⁷⁵ Hoppu & Hemmo 2006, 110.

neuvoteltuja. Myös tällaisten ehtojen osalta lainkohta on tarkoitettu sovellettavaksi, sillä yksittäisen vakuutus sopimuksen sopijapuolena olevalla kuluttajalla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa ehdon sisältöön. Mikäli kuluttajalle ja vakuutusentantajalle syntyy erimielisyyttä siitä, onko kyseessä sellainen ehto, johon kuluttaja ei ole voinut vaikuttaa, on todistustaakka vakuutusyhtiöllä.¹⁷⁶ Oikeuskäytännössä epäselvyyssääntö on ilmaistu usein siten, että ehtoja ei saa tulkita vakuutusentantajan eduksi ilman erityisiä perusteita.¹⁷⁷

Yleinen sopimusoikeudellinen epäselvyyssääntö koskee kuluttajasopimusten lisäksi myös muita vakiosopimuksia. Periaatetta sovelletaankin myös sellaisiin vakuutus sopimuksiin, jotka vakuutusentantaja on solminut yrittäjän tai ammatinharjoittajan kanssa.¹⁷⁸ Epäselvyyssääntöä on esitetty sovellettavaksi erityisesti vakioehtojen osalta, mutta sen soveltaminen on mahdollista myös muutoin. Vakioehtojen osalta epäselvyyssääntö merkitsee heikomman sopijapuolen suojelua. Kuluttajasopimuksissakaan heikompa sopijapuolta ei aina suojata, vaan tulkinnassa merkitystä annetaan myös alan ammattisanastolle. Vakuutus sopimuksiin kuuluvien vakuutus ehtojen osalta on katsottu, että vakuutusentantajan tulee voida muotoilla ehdot sellaisten termien ja käsitteiden avulla, joita käytetään alalla ja vakuutus sopimuksia koskevassa lainsäädännössä ilman, että kaikkia niitä olisi määriteltävä yksityiskohtaisesti erikseen. Vakuutus sopimukseen kuuluvien vakioehtojen osalta onkin pidetty mahdollisena, että kuluttaja kykenee ymmärtämään vakiintuneet termit ammattikielen mukaisesti.¹⁷⁹

Oikeuskäytännössä epäselvyyssääntö on tullut sovellettavaksi esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1993:137, jossa kysymys oli yksityistapaturmavakuutusta koskevan indeksiehdon tulkinnasta. Tapauksessa vakuutusentantajan korvausvastuu määräytyi sen sopimussäällön perusteella, johon vakuutusentantaja oli perustellusti sopimusta solmiessaan päätenyt tulkinnanvaraisten sopimusasiakirjojen perusteella. Vakuutus sopimus oli ollut vakuutusentantajan laatima eikä vakuutusentantaja ollut pyrkinyt poistamaan tulkinnanvaraisuutta toteutuksella tavoittelemastaan korvausvastuun rajoituksesta. Tapauksessa vakuutetulle oli maksettu tapaturman johdosta jatkuvaa korvausta pysyvästä haitasta. Vakuutus kirjassa oli ehto, joka kuului: "Vakuutussummia ja maksuja tarkistetaan kerran vuodessa vakuutuksen vuosipäivänä sen palkkaindeksin mukaan, joka vuosittain vahvistetaan työntekijäin eläkelain (TEL) soveltamista varten. Perusindeksi on 462".

¹⁷⁶ Saarnilehto et al. 2012, 452.

¹⁷⁷ Hoppu & Hemmo 2006, 110.

¹⁷⁸ Lehtipuro et al. 2010, 270-271.

¹⁷⁹ Saarnilehto et al. 2012, 452.

Tapauksessa vakuutuksenantajan tarkoituksena oli sopia vakuutuksesta, jossa sovittu vakuutusmäärä tarkistetaan indeksin mukaan ainoastaan vakuutustapahtumaan asti. Vakuutuksenottajan tarkoituksena puolestaan oli tehdä sopimus yksityistapaturmavakuutuksesta, jossa myös vakuutustapahtuman takia suoritettava vuotuinen korvaus sidotaan indeksiin. KKO:n enemmistö totesi, että vakuutus sopimus ja siihen kuuluneet yleiset vakuutusehdot olivat vakuutuksenantajan laatimat ja KKO katsoi, että vakuutuksenantaja ei ollut pyrkinyt poistamaan tulokinnanvaraisuutta tarkennuksella, että indeksisidonnaisuus ei koske vakuutustapahtuman vuoksi suoritettavaa vuotuista korvausta. KKO katsoi, että vakuutuksenottaja oli voinut perustellusti päätyä siihen, että sopimus vastasi hänen tarkoitustaan myös vuosittain tapaturman johdosta maksettavan korvauksen sitomisesta indeksiin ja vakuutusyhtiön vastuun tuli näin ollen määräytyä tämän sopimussisällön mukaan.

VKL on ratkaisusuosituksessaan VKL 297/12 katsonut, että vakioehtoja oli tulkittava epäselvyytilanteessa kuluttajan eduksi KSL 4 luvun 3 §:n mukaisesti. Tapauksessa vakuutettu oli pudonnut seisaaltaan tuolilta, kaatunut taaksepäin ja ottanut kädellään vastaan, minkä seurauksena hän oli murtautunut vasemman käden varttinä- ja kyynärлуunsa. Vakuutettu oli hakenut korvausta yksityistapaturmavakuutuksesta, johon kuului kertakorvaus muun muassa luunmurtumien varalta. Vakuutettu piti vakuutusehtoja monimurtuma-käsitteen osalta epäselvänä ja katsoi, että hänelle tapaturman seurauksena syntyneitä varttinä- ja kyynärлуuiden murtumia oli pidettävä vakuutusehdoissa tarkoitettuna monimurtumana. Vakuutusehtoihin oli kuulunut laaja termienselitysosio, mutta monimurtuman käsitettä ei ollut ehdoissa määritelty. Vakuutuksenantaja oli vedonnut siihen, että monimurtumalla tarkoitetaan saman luun murtumista useasta kohdasta yleisen lääketieteellisen kokemuksen mukaan. VKL katsoi kuitenkin, että kuluttaja saattoi perustellusti ymmärtää monimurtumalla tarkoitettavan saman tapaturman yhteydessä usean luun murtumista, kun hänellä ei ollut lääketieteellistä asiantuntemusta eikä monimurtuman käsitettä ollut vakuutusehdoissa selvitetty. Kyseessä oli KSL 4 luvun 3 §:ssä tarkoitettu epäselvä sopimusehto, jota tuli tulkita kuluttaja-asiakkaan hyväksi ja VKL suosittikin vakuutuksenantajaa suorittamaan vakuutusehtojen mukaisen korvauksen monimurtumasta vakuutetulle.

Kuten edellä on esitetty, vakuutusehtoihin kuuluu aina rajoitusehtoja, joilla rajoitetaan vakuutusturvan sisältöä. Rajoitusehdot ovatkin vakuutus sopimuksille siinä määrin tavanomaisia, että vakuutuksenottajan tulisi osata niihin varautua. Vakuutus sopimukseen kuuluvien rajoitusehtojen tulkinnan osalta on kuitenkin huomautettava, että niitä tulkitaan suppeasti eikä rajoitusehdon soveltamisalaa saa missään tilanteissa ulottaa sanamuotonsa ulkopuolelle analogian tai laajentavan tulkinnan keinoin. Tämä vaatimus koskee erityisesti yllättäviä ja ankaria

ehtoja, joihin tulisi tosin jo markkinointivaiheessa kiinnittää huomiota.¹⁸⁰ Vakuutuslautakunta on esimerkiksi ratkaisusuosituksessaan VKL 273/14, jota käsitellään lähemmin jaksossa 6.3, viitannut siihen, että yksityistapaturma- ja hoitokuluvakuutusten kilpaurheilua ja sille ominaista harjoittelua koskevaa rajoitusehtoa oli yleisen tulkintakäytännön mukaan tulkittava suppeasti.

Oikeuskäytännössä vakuutus sopimusten tulkinnassa on korostettu myös tulkinnan objektiivisuutta sekä sitä, että vakioehtoja sovelletaan vakuutettuihin mahdollisimman yhdenmukaisesti.¹⁸¹ Nykyisin tulkinnassa on vedottu myös lojaliteettiperiaatteeseen, jonka mukaan sopijapuolen tulee ainakin kohtuullisessa määrin ottaa huomioon toisenkin sopijapuolen edut sopimussuhteessa. Periaatteen voidaan jossain määrin katsoa ilmenevän vakuutuksenantajalle asetetusta markkinointitietoja koskevasta tiedonantovelvollisuudesta, jolla on pyritty tasapainottamaan vakuutuksenhakijan asemaa suhteessa vakuutuksenantajaan.¹⁸² Vakuutus sopimuksissa tulkintaongelmia on syntynyt myös tilanteissa, joissa vakioehdot ja yksilölliset ehdot ovat olleet ristiriidassa keskenään. Tällaisissa tilanteissa yksilölliset ehdot ovat saaneet etusijan.¹⁸³

Tulkinnassa vaikutusta saattaa olla myös pitkään jatkuneella korvauskäytännöllä. Vakuutusyhtiö on saattanut toistuvasti maksaa sellaisia korvauksia, joihin korvaussensaaaja ei vakuutus sopimuksen ehtojen mukaan olisi oikeutettu, jolloin herää kysymys siitä, onko tällaisella menettelyllä sitovaa vaikutusta sopimuksen tulevaan soveltamiseen. Kun tällainen käytäntö jatkuu pitkään ja toistuu usein, voidaan käytännön katsoa tulleen osaksi sopimusta ja vakuutuksenottajan olevan oikeutettu vetoamaan käytäntöön myös tulevaisuudessa. Tätä voidaan perustella sillä, että vakuutuksenottaja on saanut käytännöstä perustellun käsityksen siitä, että vakuutus korvaa kyseisen kaltaiset vahingot.¹⁸⁴

5.3 Sovittelu

Sopimusoikeuden yleissääntöinä pidetään sopimusvapautta ja sopimusten sitovuutta, minkä takia sopimusten sovittelu on poikkeuksellista. Sopimuksen täydellinen noudattaminen saattaa kuitenkin joissakin olosuhteissa olla kohtuutonta toisen osapuolen kannalta.¹⁸⁵ Sopimusten sitovuuden ja sopimusvapauden periaatteista huolimatta onkin jo pitkään tunnustettu sekä

¹⁸⁰ Jokela et al. 2013, 264.

¹⁸¹ Hoppu & Hemmo 2006, 109. Ks. myös KKO 2000:67.

¹⁸² Jokela et al. 2013, 264.

¹⁸³ Saarnilehto et al. 2012, 455.

¹⁸⁴ Jokela et al. 2013, 265. Ks. myös VKL 580/99.

¹⁸⁵ Lehtipuro et al. 2010, 272.

myös lainsäädännössä hyväksytty, että sopimus ei välttämättä sido osapuolia. Sopimusten sitovuus voi menettää merkityksensä ensinnäkin silloin, kun sopimuksen tekemiseen vaikuttaneiden olosuhteiden voidaan katsoa johtavan sopimuksen pätemättömyyteen. Tehtyä sopimusta ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa voida katsoa pätemättömäksi, eikä se aina olisi tarkoituksenmukaistakaan. Pätemättömyys ei välttämättä ole sopiva keino osapuolten asemien tasapainottamiseen esimerkiksi tilanteissa, joissa toinen sopijapuoli on jo tehnyt oman suorituksensa ja hänen suorituksensa palauttaminen ei ole mahdollista.¹⁸⁶

Silloin, kun sopimussuhteen säilyttämistä pidetään tarkoituksenmukaisena, mutta sopimuksen ehtoja ei voida pitää kaikilta osin sopivina, voidaan sopimuksen ehtoja muuttaa. Sopimuksen osapuolet voivat yleensä itse sopia muutoksista ja sopijapuolten vaatimuksesta muutoksesta voi päättää myös esimerkiksi viranomainen. Silloin, kun tavoitteena on saada aikaan sovittua kohtuullisempi lopputulos, puhutaan sovittelusta.¹⁸⁷ Oikeustoimen sovittelu on erotettava sopimusten tulkinnasta, sillä sovittelussa sopimuksen sisältö sinänsä on selvä. Sovittelussa kyse on siitä, että osapuoli vaatii sopimusta kohtuullistettavaksi.¹⁸⁸ Varallisuus oikeudellisena sopimuksena myös vakuutus sopimusta ja sen ehtoja on joissakin tilanteissa mahdollista kohtuullistaa. Kohtuullisuus harkinta tapahtuu kuitenkin eri säännösten mukaan riippuen siitä, onko kyse kuluttajaa koskevasta sopimuksesta vai ei.¹⁸⁹

Kuluttajaa koskevien sopimusten osalta kohtuullistamista koskevat säännökset löytyvät KSL:sta. KSL 4 luvun 1 §:n mukaan sopimuksen ehtoa voidaan sovittella tai se voidaan jättää huomioon ottamatta, mikäli ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen kuluttajan kannalta. Säännöksen mukaan sopimuksen ehtona pidetään myös hintaa. Ehdon kohtuuttomuuden arvioinnissa tulee ottaa huomioon sopimuksen koko sisältö, osapuolten asema, sopimusta tehtäessä vallinneet olosuhteet sekä muut seikat. Kohtuuttomuutta arvioitaessa huomioon otetaan myös olosuhteiden muuttuminen, jollei 2 §:stä muuta johdu. Mikäli kohtuuton ehto on sellainen, ettei ehdon sovittelun vuoksi sopimuksen jättäminen voimaan muilta osin muuttumattomana ole kohtuullista, sopimusta voidaan sovittella muiltakin osin taikka se voidaan määrätä raukeamaan tiettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta, joista on säädetty 2 §:ssä.

KSL 4 luvun 2 § on erityissäännös, joka koskee sellaisia kohtuuttomia sopimusehtoja, jotka on laadittu etukäteen ilman, että kuluttaja on voinut vaikuttaa sen sisältöön. Tällöin lain 1 §:ää sovellettaessa on noudatettava 2 §:ssä säädettyjä rajoituksia. KSL 4 luvun 2 §:n 2 momentin

¹⁸⁶ Saarnilehto et al. 2012, 463.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Lehtipuro et al. 2010, 272.

¹⁸⁹ Hoppu & Hemmo 2006, 116.

mukaan, jos ehto on sopimusta tehtäessä vallinneissa olosuhteissa ollut kohtuuton, ei ehdon kohtuuttomuutta myöhemmin arvioitaessa saa ottaa huomioon olosuhteiden muuttumista kuluttajan vahingoksi. Säännöksen 3 momentin mukaan sopimusta ei voida sovitella muilta osin, mikäli ehdon sovittelu taikka sen jättäminen huomioon ottamatta koskee ehtoa, joka johtaa hyvän tavan vastaisesti sopimuksen osapuolten oikeuksien ja velvollisuuksien huomattavaan epätasapainoon kuluttajan vahingoksi. Sopimus jää tällöin voimaan muilta osin muuttumattomana, mikäli se voi sellaisenaan pysyä voimassa.

Silloin, kun kyseessä on muu kuin kuluttajasopimus, vakuutus sopimuksen kohtuullistaminen tapahtuu OikTL 36 §:n nojalla. Säännöksen mukaan ehtoa voidaan sovitella tai se voidaan jättää huomioon ottamatta, mikäli oikeustoimen ehto on kohtuuton tai ehdon soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. Kohtuuttomuuden arvioinnissa huomioon otetaan oikeustoimen koko sisältö, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet, osapuolten asema sekä muut seikat. Sopimusta voidaan sovitella muiltakin osin tai määrätä raukeamaan, mikäli sopimuksen jättäminen muilta osin muuttumattomana voimaan ei ole ehdon sovittelun vuoksi kohtuullista. Oikeustoimen ehtona pidetään myös sitoumusta, joka koskee vastikkeen määrää.

Tuomioistuimella on laaja harkintavalta ja sovittelu riippuu jokaisen yksittäisen tapauksen olosuhteista. Korkein oikeus on suhtautunut pidättyväisesti vakuutus tapahtumat määrittävien ehtojen sovitteluun.¹⁹⁰ Esimerkkinä korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä, jossa vakuutusehdon kohtuuttomuus on tullut arvioitavaksi, voidaan mainita ratkaisu KKO 1981-II-138. Tapauksessa yksityistapaturmavakuutukseen kuuluneiden vakuutusehtojen mukaan vakuutetulle maksettiin ohimenevän työkyvyttömyyden vuoksi päivärahaa tapaturman sattumisesta lukien enintään yhden vuoden ajalta. Hovioikeus oli katsonut, että kyseisen ehdon soveltaminen olisi johtanut ilmeiseen kohtuuttomuuteen vakuutuksenottajan kannalta ja määrännyt vakuutuksenantajan suorittamaan päivärahaa yli vakuutusehtojen mukaisen ajan. KKO katsoi, että kyseinen ehto ei ollut kohtuuton ja vapautti vakuutuksenantajan maksamasta päivärahaa osalta, joka ylitti vakuutusehtojen tarkoittaman ajan.

5.4 Muutoksenhakukeinot

Vakuutus sopimuksia koskevien erimielisyyksien osalta keskeisiksi oikeussuojaelimiksi ovat muodostuneet kuluttajariitalautakunta sekä erityisesti Vakuutuslautakunta. Vakuutus sopimuksesta syntyneet erimielisyydet voidaan saattaa myös yleisen tuomioistuimen ratkaistavaksi

¹⁹⁰ Hoppu & Hemmo 2006, 117.

nostamalla kanne käräjäoikeudessa. Käräjäoikeuden ratkaisusta voidaan edelleen valittaa hoivioikeuteen sekä eräissä tapauksissa edelleen korkeimpaan oikeuteen, mikäli valituslupa myönnetään.¹⁹¹ Yleisissä tuomioistuimissa vakuutuksia koskevia riita-asioita on kuitenkin käsitelty verrattain vähän ja VakSopL:n tulkinta- ja soveltamiskäytäntöön on merkittävästi vaikuttanut vakuutusriitoja käsittelevien toimielinten antamat ratkaisusuositukset.¹⁹² Vakuutusyhtiöt voivat myös itse oikaista päätöksissään ilmenneet selvät virheet ja usein asiakkaalle helppoin tapa onkin lähestyä vakuutusyhtiötä.¹⁹³

Vakuutuslautakunta on Kuluttajaviraston, Finanssivalvonnan ja Finanssialan Keskusliiton väliseen sopimukseen perustuva toimielin, joka toimii Vakuutus- ja rahoitusneuvonnan yhteydessä. Sen tehtävänä on käsitellä lain tai sopimusehtojen tulkintaa ja soveltamista koskevia erimielisyyksiä, jotka perustuvat vakuutussuhteeseen. Vakuutuslautakunnan lausuntoa voivat pyytää vakuutuksenottaja, vakuutettu, edunsaaja, vahingonkärsijä sekä myös vakuutusyhtiö.¹⁹⁴ Vakuutuslautakunta antaa vuosittain noin 600-800 ratkaisusuositusta¹⁹⁵ ja sen antamat lausunnot ovat maksuttomia.¹⁹⁶ Lautakunta ei käsittele sellaisia erimielisyyksiä, joiden käsittely on samanaikaisesti vireillä tuomioistuimessa tai kuluttajariitalautakunnassa.¹⁹⁷

Vakuutuslautakunnan toimialueeseen kuuluvat vapaaehtoisia vakuutuksia koskevat asiat. Liikennevakuutusta koskevissa asioissa lautakunta käsittelee ainoastaan bonus- ja maksuasioita sekä asioita, joita Liikennevakuutuslautakunta ei ole toimivaltainen käsittelemään. Vakuutuslautakunta ei käsittele lakisääteisiä tapaturma- ja potilasvakuutusta koskevia asioita, vaan niillä on oma muutoksenhaku- ja lautakuntajärjestelmänsä.¹⁹⁸ Vakuutuslautakunnan toimialueeseen eivät myöskään kuulu ulkomaisia vakuutusyhtiöitä koskevat asiat, jos yhtiöllä ei ole Suomessa sivuliikettä. Lautakunnan antamat lausunnot ovat luonteeltaan suosituksia, eivätkä ne muodollisesti sido osapuolia. Käytännössä vakuutusyhtiöt ovat kuitenkin noudattaneet lautakunnan ratkaisusuosituksia hyvin.¹⁹⁹ Vakuutus- ja rahoitusneuvonta Finen vuoden 2015 vuosikertomuksen mukaan vakuutusyhtiöt noudattivatkin lausunnoissa annettuja ratkaisusuosituksia 99 prosenttisesti.²⁰⁰ Tuomioistuimet ovat yleensä päätyneet Vakuutuslautakunnan kanssa samaan ratkaisuun tuomioistuimen käsiteltäväksi saatetuissa asioissa.²⁰¹

¹⁹¹ Jokela et al. 2013, 462-463.

¹⁹² HE 63/2009 vp, 7.

¹⁹³ Jokela et al. 2013, 462.

¹⁹⁴ Norio-Timonen 2010, 218.

¹⁹⁵ Rantala & Kivisaari 2014, 140.

¹⁹⁶ Jokela et al. 2013, 463.

¹⁹⁷ FINE Vuosikertomus 2015, 12.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Jokela et al. 2013, 463.

²⁰⁰ FINE Vuosikertomus 2015, 13.

²⁰¹ Jokela et al. 2013, 463.

Vakuutuslautakunnan lisäksi kuluttajia koskeviin vakuutusyhtiöiden päätöksiin voidaan pyytää ratkaisusuosituksia kuluttajariitalautakunnalta. Kuluttajariitalautakunta on lakisääteinen toimielin, jonka tehtävänä on antaa ratkaisusuosituksia yksittäisiin kuluttajien ja elinkeinonharjoittajien välisiin erimielisyyksiin, jotka koskevat kulutushyödykesopimuksia tai muuten liittyvät kulutushyödykkeen hankintaan. Kuluttajariitalautakunnan käsiteltäväksi voidaan saattaa ainoastaan kuluttajavakuutuksia koskevat erimielisyydet. Lautakunnan toimialan ulkopuolelle jäävät kuitenkin sellaiset riidat, jotka koskevat sijoitussidonnaisia vakuutuksia.²⁰² Lautakunnan antamat päätökset ovat Vakuutuslautakunnan lausuntojen tapaan luonteeltaan suosituksia, eivätkä vakuutusyhtiöt ole velvollisia noudattamaan niitä. Myös kuluttajariitalautakunnan antamat ratkaisusuositukset ovat maksuttomia.²⁰³ Kuluttajariitalautakunta on käsitellyt vuosittain noin 300 vakuutusasiaa.²⁰⁴

²⁰² HE 63/2009 vp, 7.

²⁰³ Jokela et al. 2013, 463.

²⁰⁴ HE 63/2009 vp, 7.

6 Yksityistapaturmavakuutusten ehtojen tulkinta ja soveltaminen

6.1 Yksityistapaturmavakuutukset

Yksityinen tapaturmavakuutus on vapaaehtoinen henkilövakuutus, jonka tarkoituksena on korvata tapaturmista aiheutuneet taloudelliset menetykset. Yksityistapaturmavakuutuksesta korvataan tapaturmien aiheuttamat hoitokulut, sovittu vakuutusmäärä invaliditeetista ja kuolemantapauksesta sekä ansionmenetyksen korvaamiseksi sovittua päivärahaa työkyvyttömyydestä. Yksityisellä tapaturmavakuutuksella voidaan laajentaa vakuutusturvaa niin, että siihen kuuluvat myös sellaiset tapaturmat, joita lakisääteinen tapaturmavakuutus ei käsitä tai joissa vakuutuksen korvaus ei ole riittävä. Yksityistapaturmavakuutus soveltuukin erityisesti itsenäisten yrittäjien, kotona työskentelevien perheenjäsenten, lasten,²⁰⁵ eläkeläisten, opiskelijoiden ja kotiäitien vakuuttamiseen, joilla ei ole lakisääteisen tapaturmavakuutuksen turvaa.²⁰⁶ Yksityinen tapaturmavakuutus voidaan kuitenkin ottaa myös täydentämään lakisääteistä tapaturmavakuutusta, jolloin henkilöllä on mahdollista saada vakuutusturvaa vapaa-aikanaan tai muutoin työstä riippumattomissa olosuhteissa sattuvien tapaturmien varalta.²⁰⁷

Yksityistapaturmavakuutus antaa turvaa vain tapaturmien varalta ja poikkeaa näin henki- ja sairausvakuutuksista. Yksityisissä tapaturmavakuutuksissa vakuutusturva onkin oleellisesti rajoitetumpi, mutta hinnaltaan se on selvästi edullisempi.²⁰⁸ Yksityisen tapaturmavakuutuksen voi ottaa täysajan vakuutuksena, jolloin se koskee sekä työ- että vapaa-aikaa tai vapaa-ajan vakuutuksena, jolloin vakuutus on voimassa vain vapaa-aikana.²⁰⁹ Eräisiin yksityistapaturmavakuutuksiin on mahdollista sisällyttää sairauskuluvakuutus. Esimerkiksi matkavakuutuksesta saatetaan korvata kulut, jotka ovat aiheutuneet äkillisestä matkasairaudesta.²¹⁰ Suomalaisista noin joka toisella on vapaa-ajan tapaturmavakuutus.²¹¹

²⁰⁵ Rantala & Kivisaari 2014, 503.

²⁰⁶ Jokela et al. 2013, 180.

²⁰⁷ Hoppu & Hemmo 2006, 386.

²⁰⁸ Jokela et al. 2013, 180.

²⁰⁹ Aarre 2013, 3.

²¹⁰ Rantala & Kivisaari 2014, 504.

²¹¹ Jokela et al. 2013, 180.

6.2 Tapaturman käsite

Yksityistapaturmavakuutuksessa tapaturmalla tarkoitetaan yleensä äkillistä ja ulkoista ruumiinvamman aiheuttavaa tapahtumaa, joka sattuu vakuutetun tahtomatta. Äkillisyys tarkoittaa sitä, että vamman aiheuttama tapahtuma tai toiminta on ajallisesti lyhytkestoinen. Tapaturma käsitteen ulkopuolelle jäävät siten seuraamukset, jotka ovat aiheutuneet pitkäaikaisesta rasituksesta tai ihmiskehon luonnollisesta kulumisesta.²¹² Tapaturmiksi ei katsotakaan esimerkiksi erilaisia hiertymiä tai hankaumia, jotka ovat syntyneet pitkäaikaisen ajan kuluessa.²¹³ Tapaturmina ei myöskään pidetä esimerkiksi auringon haitallisesta säteilystä johtuvia melanoomia tai keuhkojen turmeltumista, joka on johtunut aktiivisesta tai passiivisesta tupakoinnista.²¹⁴

Oikeuskäytännössä korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 1988:79 katsonut, että alkoholimyrkytystä, joka oli johtanut vakuutetun kuolemaan, ei voitu pitää äkillisenä ulkoisena tapahtumana. Tapauksessa tapaturmalla oli vakuutusehtojen mukaan tarkoitettu äkillistä, ulkoista, ruumiinvamman aiheuttamaa tapahtumaa, joka sattui vakuutetun tahtomatta. Tapauksessa vakuutettu oli nauttinut omasta tahdostaan alkoholia siten, että hänen verensä alkoholipitoisuus oli ollut yli 5 promillea. Alkoholimyrkytystä ei voitu katsoa vakuutusehdoissa tarkoitetuksi äkilliseksi ulkoiseksi tapahtumaksi eikä vakuutetun menehtyminen siten ollut seurausta tapaturmasta.

Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 119/00 etyylialkoholista ja lääkeaineista aiheuttanutta myrkytystä, joka oli johtanut kuolemaan, ei voitu pitää vakuutusehtojen mukaisena äkillisenä, ulkoisesta syystä johtuneena tapahtumana. Kuolemansyytutkimuksessa kuolema oli luokiteltu myrkytystapaturmaksi. Oikeuslääketieteellisellä kuolinsyyntuokittelulla ei kuitenkaan ole ratkaisevaa merkitystä tapaturmakäsitteen osalta, sillä oikeuslääketieteellisessä kuolintodistuksessa tarkoitettu tapaturma perustuu kuolemansyyntuokittelusta annettuun lakiin (459/1973), eikä luokitus kaikissa tapauksissa ole yhtäläinen vakuutusehdoissa tarkoitettuna tapaturmakäsitteen kanssa.²¹⁵

Tapaturman perusmääritelmän mukaan vamman aiheuttaman tapahtuman tulee olla myös ulkoinen eli ulkoapäin vaikuttava, jotta kyse on tapaturmasta. Tapahtumaan vaikuttanut ulko-

²¹² Jokela et al. 2013, 180.

²¹³ Hoppu & Hemmo 2006, 387.

²¹⁴ Jokela et al. 2013, 180.

²¹⁵ Hoppu & Hemmo 2006, 387.

puolinen tekijä voi olla esimerkiksi vieraan esineen isku, säteily tai syövyttävä aine, kuumuutena purkautuva lämpöenergia taikka kaatumisessa tai putoamisessa kova tai epätasainen pinta.²¹⁶

Tapaturmakäsitteen vaatimus ulkoisesta tekijästä on tullut arvioitavaksi lautakuntakäytännössä esimerkiksi ratkaisusuosituksessa VKL 314/11. Tapauksessa vakuutettu oli satuttanut kätensä nostaessaan maasta valuiemäriputkea, jolloin jänne oli irronnut kiinnityskohdastaan. Vakuutettu oli hakenut korvausta kätensä toimintakyvyn rajoittumisesta yksityistapaturmavakuutuksestaan. Vakuutuksenantaja oli kieltäytynyt korvauksen maksamisesta vedoten vakuutusehtojen mukaiseen tapaturman määritelmään. Vakuutettu ei ollut saanut odottamatta raskasta esinettä päälleen, vaan hän oli tietoisesti nostanut painavaa valuiemäriputkea. Vahinkokuvauksen mukaan vamma oli aiheutunut nostoliikkeen yhteydessä eikä vamman syntymiseen ollut vaikuttanut mikään ulkoinen tekijä. Vakiintuneen soveltamiskäytännön mukaan pelkkää nostettavan taakan painoa ei voida pitää ulkoisena tekijänä, sillä tällöin vammautumisen syytä on ainoastaan vakuutetun oma ponnistus. Kun kyseessä ei voitu katsoa olleen vakuutusehtojen tarkoittama tapaturma, VKL piti vakuutuksenantajan kielteistä korvauspäättöstä asianmukaisena.

Samaan tapaan tapaturman määritelmän edellyttävää ulkoista syytä on arvioitu ratkaisusuosituksessa VKL 194/15, jossa vakuutetun selkä oli pettänyt, kun hän oli yrittänyt nostaa laukkuja lattialta. Vahinkokuvauksen perusteella selän kipeytymiseen ei ollut liittynyt mitään vakuutusehtojen mukaisen tapaturman vaatimaa ulkoista syytä, vaan vakuutetun selkä oli kipeytynyt laukun nostoliikkeen yhteydessä. VKL totesi myös tässä tapauksessa, että vakiintuneen soveltamiskäytännön mukaan tapaturmamääritelmän edellyttämänä ulkoisena tekijänä ei voida pitää pelkän nostettavan tai heitettävän esineen painoa. Tällöin vamma on syntynyt pelkästään vakuutetun oma ponnistuksen seurauksena.

Myös ratkaisusuosituksessa VKL 292/06 lautakunta on arvioinut tapaturmamääritelmän täyttymistä ulkoisuuden vaatimuksen osalta. Vakuutetun kuolinsyyksi oli oikeuslääketieteellisen ruumiinavauksen perusteella määritelty veren hengittäminen. Tutkimusten perusteella varmaa selitystä verenvuodolle ei voitu todeta, mutta todennäköisesti kyse oli ollut nenäverenvuodosta. VKL totesi lausunnossaan, että vakuutusehdoissa tarkoitettuina ulkoisina tapahtumina pidetään sellaisia tapahtumia, jotka ovat saaneet alkunsa vakuutetun elimistön ulkopuolelta. Silloin, jos kyseessä oli vakuutetun elimistön sisältä lähtenyt prosessi, ei siitä aiheutunutta kuolemaa tai ruumiinvammaa ollut pidettävä vakuutusehtojen mukaisesti tapaturmai-

²¹⁶ Jokela et al. 2013, 180.

sena. Kuolinsyyksi todettua veren hengittämistä ei siten voitu pitää vakuutusehdoissa tarkoitettuna tapaturmana ja VKL piti vakuutuksenantajan kielteistä korvauspäätöstä asianmukaisena.

Ratkaisusuosituksessa VKL 376/13 lautakunta puolestaan katsoi, että lentokoneen heilahdusta oli pidettävä vakuutusehdoissa tarkoitettuna ulkoisena syynä. Vakuutuksenantaja oli katsonut, että vakuutetulle ei ollut tapahtunut vakuutusehdoissa tarkoitettua tapaturmaa, koska vahinkotapahtumaan ei ollut liittynyt ulkoista tekijää, jonka riittävän voiman seurauksena vamma olisi syntynyt. Vakuutusyhtiön mukaan vahinkotapahtuma oli johtunut tavallisesta, suunnitellusta liikkeestä eikä kyse näin ollut myöskään äkillisestä liikkeestä tai voimanponnistuksesta aiheutuneesta vammasta. VKL katsoi, että lentokoneen heilahdusta tuli pitää tapaturmamääritelmän mukaisena ulkoisena syynä ja vakuutetulle oli siten tapahtunut vakuutusehdoissa tarkoitettu tapaturma.

Tapauksessa VKL 297/15 oli kyse siitä, voitiinko vahinkotapahtumaa pitää vakuutusehdoissa tarkoitettuna tapaturmana ja oliko vakuutetun omaisilla oikeus kuolemantapauskorvaukseen. Yksityistapaturmavakuutukseen sisältyi turva vakuutuksen voimassaoloaikana sattuvan tapaturmaisen kuoleman varalta. Vakuutusehtojen mukaan kuolemantapauksesta ei maksettu korvausta, mikäli kyse oli vakuutetun sairauden, ruumiinvian tai vamman aiheuttamasta vahinkotapahtumasta. Myöskään sellaisia vahinkoja, jotka olivat aiheutuneet vakuutetun käyttämästä lääkaineesta johtuneesta myrkytyksestä, ei vakuutusehtojen mukaan korvattu. Tapauksessa vakuutettu oli hakeutunut sairaalan päivystykseen yleistilan laskun ja säärihaavasta johtuneiden kipujen takia. Vakuutetulla havaittiin oikeanpuoleinen keuhkokuume ja tämän lisäksi hänellä epäiltiin säärihaavasta lähtenyttä ruusua. Vakuutetulle aloitettiin kefuroksiimi-antibiootti, minkä annon jälkeen vakuutettu oli pian mennyt elottomaksi. Vaikeaa allergista reaktiota pidettiin epätodennäköisenä, mutta antibiootti kuitenkin vaihdettiin. Vakuutettu oli siirretty toiseen sairaalaan jatkohoitoon, missä sairaanhoitaja oli erehdyksessä antanut vakuutetulle suonensisäisesti toiselle potilaalle tarkoitettua kefuroksiimia. Vakuutettu menehtyi.

Tapauksessa VKL katsoi, että kyseistä vahinkoa oli pidettävä vakuutusehdoissa tarkoitettuna tapaturmana. Vahinkoa oli pidettävä äkillisenä, kun vahinkotapahtumaan oli johtanut erehdyksessä tapahtunut antibioottitipan laitto ja ulkoisena tekijänä pidettiin antibioottia, joka oli annettu suonensisäisesti vakuutetulle. Vahinkotapahtumaa tuli pitää myös ruumiinvamman aiheuttavana ja odottamattomana, minkä lisäksi vahinkotapahtuma oli sattunut vakuutetun tahtomatta. Vahinkotapahtuma oli johtunut lääkkeen annostelleen sairaanhoitajan erehdyksestä eikä vakuutetun sairaudesta. VKL piti vahinkotapahtumaa vakuutusehtojen mukaisena tapaturmana ja katsoi, että vakuutetun omaisilla oli oikeus kuolemantapauskorvaukseen.

Tapaturmakäsitteen ruumiinvammaa koskeva vaatimus merkitsee sitä, että tapahtuman seurauksena tulee olla fyysinen, ruumiillinen vamma. Siten esimerkiksi pelkkää psyykkistä traumaa tai järkytystä ei korvata yksityistapaturmavakuutuksesta, vaikka se olisi johtanut ansionmenetykseen tai hoitokuluihin,²¹⁷ ellei tällaisen pelkotilan korvattavuudesta ole sovittu erikseen turvan laajennuksella, jolloin pelkotilasta aiheutunut taloudellinen menetys saattaa tulla joltakin osin korvattavaksi.²¹⁸ Tapaturman määritelmään kuuluu myös se, että tapaturma ei saa riippua vakuutetun tahdosta. Vakuutuksesta korvataan pelkästään sellaiset seuraamukset, jotka johtuvat tulevaisuuden epävarmasta tapahtumasta, minkä vuoksi kyseessä on oltava vakuutetun kannalta ennalta arvaamaton tapahtuma.²¹⁹ Tämän takia esimerkiksi tappelusta aiheutuvia vammoja ei monissa tapauksissa korvata, mikäli vakuutettu on itse aktiivisesti haikunut tappeluun, sillä tällöin vaatimus vakuutustapahtuman sattumisesta vakuutetun tahdosta jää täyttymättä.²²⁰

Tapauksessa KKO 1985 II 30 henkivakuutettu oli ampunut itseään päähän itsemurhatarkoituksin, minkä seurauksena hän oli osittain halvaantunut. Korkein oikeus katsoi, että vammautumista ja siitä seurannutta työkyvyttömyyttä ei ollut aiheutettu tahallisesti, kun vakuutetun ei voitu itsemurhayrityksen tekotapa ja -väline huomioon ottaen edellyttää mieltäneen, että ampumisen seurauksena saattaisi olla hänen halvaantumisensa.

Tapauksessa KKO 1986 II 8 vakuutettu oli löydetty hotellihuoneensa parvekkeen alta menehtyneenä. Vakuutusehtojen mukaan matkustajavakuutuksesta korvattiin sellainen kuolemantapaus, joka oli aiheutunut tapaturmasta tai matkalla saadusta tartuntataudista. Sen perusteella, miten vakuutettu oli käyttäytynyt ennen kyseistä tapahtumaa, voitiin päätellä, että vakuutettu ilmeisesti sairasti mielenhäiriönä ilmennyttä sairautta. Kuoleman välittömänä syynä olivat kuitenkin parvekkeelta putoaminen ja siitä hänelle aiheutuneet vammat, eikä hänen sairautensa sinänsä. Kun vakuutetun ei ollut myöskään näytetty heittäytyneen tahallaan alas hotellihuoneensa parvekkeelta tai huoneestaan, korkein oikeus katsoi kuoleman aiheutuneen tapaturmasta, joka tuli vakuutusehtojen mukaan korvata.

Myös yksityistapaturmavakuutuksia koskevassa lautakuntakäytännössä on otettu kantaa seurauksen ennalta arvattavuuteen. Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 500/07 kyse oli tapauksesta, jossa vakuutettu oli ampunut itseään haulikolla päähän, minkä seurauksena

²¹⁷ Hoppu & Hemmo 2006, 388-389.

²¹⁸ Jokela et al. 2013, 181.

²¹⁹ Hoppu & Hemmo 2006, 389.

²²⁰ Jokela et al. 2013, 181.

hän oli vammautunut pahoin. Lautakunta katsoi, ettei vakuutettu ollut aiheuttanut vakuutus-tapahtumaa tahallisesti, kun vakuutetulla ei ollut itsemurhayrityksen tekotapa huomioon ot-taen syytä olettaa vammautuvansa.

Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 68/05 kyse puolestaan oli tapauksesta, jossa henkilö oli hypännyt alas kuusikerroksisen talon katolta. Vakuutuksenantaja oli kieltäytynyt korvauksen maksamisesta ja vedonnut vakuutusehtojen mukaiseen määritelmään korvatta-vasta tapaturmasta. Lisäksi vakuutusyhtiö vetosi vakuutusehtojen kohtaan, jonka mukaan yh-tiö oli vastuusta vapaa, mikäli vakuutettu oli tahallisesti aiheuttanut vakuutustapahtuman. VKL totesi, että tekotavan ja hyppäämiskorkeuden perusteella vakuutetun ei ollut syytä olet-taa tekonsa seurauksena vammautuvansa eikä vakuutetun näin katsottu aiheuttaneen vakuu-tustapahtumaa tahallisesti.

Edellä kuvattua tapaturman määritelmää on säännönmukaisesti laajennettu vakuutusehdoissa niin, että tapaturmalla tarkoitetaan myös eräitä sellaisia tapahtumia, jotka eivät täytä tapa-turman perusmääritelmää. Säännönmukaisesti yksityisestä tapaturmavakuutuksesta korvataan myös esimerkiksi vakuutetun tahtomatta tapahtunut hukkuminen, auringonpistos, päleltumi-nen, lämpöhalvaus sekä myrkytys, joka on johtunut erehdyksessä nautitusta aineesta. Yksityi-seen tapaturmavakuutukseen kuuluu usein myös ns. urheiluvammaehto, jonka perusteella kor-vataan äkillisen voimanponnistuksen ja liikkeen yhteydessä aiheutunut vamma, johon vakuu-tettu on saanut lääkärinhoitoa lyhyen ajan kuluessa vamman syntymisestä.²²¹

6.3 Rajoitusehdot

Vakuutusehtoihin kuuluu tapaturman peruskäsitettä laajentavien ehtojen lisäksi myös sään-nönmukaisesti ehtoja, joilla on rajoitettu vakuutusyhtiön vastuuta. Rajoitusehdoissa tarkoite-tut vahingot olisivat ilman vakuutusehtoihin sisältyviä rajoitusehtoja korvaukseen oikeuttavia vahinkoja, sillä ne täyttävät tapaturman tunnusmerkit, mutta ne on eri syistä rajattu korvauk-seen oikeuttavien vahinkojen ulkopuolelle. Yksityistapaturmavakuutusten rajoitusehtoihin voi kuulua esimerkiksi vaarallisia urheilu- ja harrastusmuotoja koskevia rajoitusehtoja.²²² Esimer-kiksi kilpaurheilu ja sen harjoittelu on tyypillisesti rajattu korvauspiiriin ulkopuolelle aikuisia koskevien vakuutusten osalta.²²³

²²¹ Hoppu & Hemmo 2006, 390.

²²² Ibid.

²²³ Rantala & Kivisaari 2014, 504.

Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 273/14 vakuutettu oli kaatunut salibandya pelatessaan, minkä seurauksena hänen oli murtanut vasemman veneluunsa. Tapaturman jälkeen vakuutettu oli ottanut yhteyttä vakuutusyhtiöönsä, jossa hänellä oli yksityistapaturmavakuutus, hoitokuluvakuutus sekä urheilulisenssivakuutus. Vakuutuksenantaja oli katsonut, että tapaturma oli aiheutunut urheiluliiton tai urheiluseuran järjestämissä ottelussa tai kilpailuissa taikka valmennusohjelman mukaisissa tai lajille ominaisissa harjoituksissa. Vahingosta johtuneet hoitokulut katsottiin korvattavaksi tällä perusteella vakuutetulla olleesta urheilulisenssivakuutuksesta sen enimmäismäärään asti. Enimmäiskorvausmäärän ylittäviä kuluja ei korvattu vakuutetulla olleista muista vakuutuksista, koska niihin oli kuulunut urheilutoimintaa koskeva rajoitusehto.

VKL totesi, että yksityistapaturma- ja hoitokuluvakuutusten kilpaurheilua ja sille ominaista harjoittelua koskeva ehto oli rajoitusehto, jota tuli yleisen tulkintakäytännön mukaan tulkita suppeasti. VKL katsoi, että rajoitusehto ei voi kattaa mitä tahansa seuratoiminnan ulkopuolella tapahtuvaa vapaamuotoista lajiharjoittelua, vaikka vakuutetulla olisi lajiin urheilulisenssi. Lautakunnan saaman selvityksen mukaan vakuutettu oli ollut urheiluhallin kuntosalilla joukkueovereidensa kanssa, kun heidät oli sattumalta kysytty mukaan vapaamuotoiseen pelailuun, johon oli osallistunut eri joukkueiden pelaajia. Kyseessä ei näin ollut valmennusohjelmaan kuuluva tai seuran järjestämä harjoitustapahtuma. VKL katsoi, että rajoitusehto ei soveltunut vakuutetulle sattuneeseen tapaturmaan. VKL suositti vakuutuksenantajaa käsittelemään vahingon vakuutetulla olleiden vapaa-ajan vakuutusten perusteella ja suorittamaan vakuutetulle näiden vakuutusten ehtojen mukaiset korvaukset.

Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksissa on myös tullut arvioitaviksi esimerkiksi rajoitusehdot, joiden mukaan korvausta ei suoriteta, mikäli vahinko on sattunut voimailulajin, kuten painon- tai voimannoston, yhteydessä. Tavanomaisen kuntosaliharjoittelun ei ole ratkaisusuosituksissa katsottu kuuluvan tunnusmerkistön piiriin. Vakuutuslautakunta on ratkaisusuosituksessaan VKL 361/04 katsonut, että vakuutettu oli ollut korvaukseen oikeutettu, kun hän oli tehnyt penkkipunnerrusta 40-60 kg:n painoilla osana kuntosaliharjoitteluaan. Samaan tapaan VKL oli arvioinut ratkaisusuosituksessaan VKL 362/04 tapausta, jossa vakuutettu oli tavanomaisen kuntosaliharjoittelun osana tehnyt penkkipunnerrusta 80 kg:n painoilla eikä tapauksessa oltu esitetty selvitystä, jonka mukaan voimannostoa olisi harrastettu urheilulajina.²²⁴

Silloin, kun tapaturmasta aiheutuneeseen vammaan on olennaisesti myötävaikuttanut sairaus tai vika, joka on tapaturmasta riippumaton, maksetaan vakuutuskorvausta ainoastaan siltä

²²⁴ Hoppu & Hemmo 2006, 390-391.

osin kuin sen katsotaan aiheutuneen kyseisestä tapaturmasta.²²⁵ Käytännössä syy-yhteyden arvioinnilla on ollut suuri merkitys yksityistapaturmavakuutuksissa ja ne ovatkin olleet yleinen lausuntopyyntöjen kohde. Epäselvyyttä ovat herättäneet erityisesti akillesjänne- ja kiertäjäkalvosinvammat. Tämänkaltaisissa tapauksissa, joissa kyse on pohjimmiltaan lääketieteellisestä ongelmasta, on lääketieteellisellä asiantuntemuksella luonnollisesti hyvin keskeinen merkitys tapaturman ja sairauden tai rappeuman vaikutusten suhteen arvioinnissa.²²⁶

Tapauksessa KKO 1982 II 183 vakuutetun akillesjänne oli revennyt tennispelissä. Vakuutettu oli vaatinut korvausta yksityistapaturmavakuutuksestaan. Vahinko oli tapahtunut tavanomaisessa pelitilanteessa eikä tapauksessa ilmennyt seikkoja, joiden perusteella vamman oltaisiin voitu katsoa aiheutuneen tapaturmaisesti. Vakuutetun korvausvaatimus hylättiin.

Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 77/15 kyse oli tapauksesta, jossa vakuutettu oli osallistunut pehmopallolla pelattavaan varttuneiden ihmisten kävelysählyyn. Toisen pelaajan mailan isku oli osunut vakuutettua akillesjanteeseen ja vakuutetulla oli myöhemmin todettu akillesjänteen repeämä, joka oli leikattu konservatiivisen hoidon epäonnistuttua. Vakuutuksenantaja oli katsonut, että vakuutetulle tapahtunut tapaturma ei ollut voimakkuudeltaan ja laadultaan sellainen, että se olisi riittänyt aiheuttamaan repeämän terveeseen akillesjanteeseen. Vakuutusyhtiö katsoi, että repeämä ei ollut aiheutunut tapaturmasta, vaan jännettä heikentäneistä muutoksista, jotka olivat tapaturmasta riippumattomia. VKL totesi, että tämänkaltaiset vammamekanismit oli katsottu korvauskäytännössä riittäväksi aiheuttamaan terveen akillesjänteen repeämän. VKL viittasi myös käytössään olleeseen FINEn hankkimaan asiantuntijalausuntoon. VKL katsoi, että vakuutetulla todettu akillesjänteen repeämä oli ollut syy-yhteydessä tapaturmaan ja suositti hoitokulujen korvaamista vakuutetun yksityistapaturmavakuutuksesta.

Tapauksessa KKO 1983 II 172 vakuutettu oli loukannut selkensä kahdesti lievästi, minkä jälkeen vakuutetulle oli suoritettu nikamaväilirustolevyn esiinluiskahduksen leikkaus. Lääketieteellisen kokemuksen mukaan kyseisenkaltaisen esiinluiskahduksen syntyminen oli mahdollista joko itsestään vähitellen tai se saattoi syntyä ulkoisen, poikkeuksellisen rajun väkivallan johdosta. Vakuutetun selkään kohdistuneen väkivallan ei katsottu olleen niin voimakasta, että rustolevyn esiinluiskahdus olisi voinut aiheutua selkään kohdistuneesta väkivallasta. Vakuutusyhtiön ei siten tullut maksaa korvausta vakuutetulle yksityistapaturmavakuutuksesta.

²²⁵ Rantala & Kivisaari 2014, 504.

²²⁶ Hoppu & Hemmo 2006, 175.

Syy-yhteyttä on arvioitu lautakuntakäytännössä myös esimerkiksi ratkaisusuosituksessa VKL 529/12, jossa kysymys oli siitä, oliko vakuutetun oikean polven ulomman nivelkierukan re-peämä sekä tästä johtuneet hoitokulut ja työkyvyttömyys aiheutuneet tapaturmasta vaiko tapaturmasta riippumattomista syistä. Tapauksessa vakuutettu oli koripallopelissä muuttanut äkillisesti suuntaa, jolloin hänen oikea jalkansa oli jäänyt paikalleen ja polvi oli vääntynyt, minkä seurauksena vakuutettu oli heti tuntenut kipua polvessaan ja polven alapuolella. Vakuutetulla havaittiin polvilumpion alueella hohkaluun korostunutta nestemäärää sekä polvilumpion alaosassa polvilumpion ruston ohenemaa. Vakuutetun polveen oli sittemmin tehty tähystystoimenpide, jonka yhteydessä oli käsitelty rustomuutosalue tähystysinstrumentilla sekä poistettu revennyt osa nivelkierukasta.

VKL totesi, että näyttötaakka tapaturman ja vamman välisestä syy-yhteydestä on korvausta hakevalla. Jos korvausta hakeva on tämän näyttänyt, vakuutuksenantajan tehtävänä on osoittaa, että vahinko tai sen seuraukset ovat johtuneet korvauspiirin ulkopuolelle jäävästä syystä, mikäli vakuutusyhtiö haluaa vapautua korvausvelvollisuudestaan. Syy-yhteyden arviointi perustuu vallitsevaan lääketieteelliseen informaatioon vammalle riittävästä ja tavanomaisesta tapaturmamekanismista sekä jokaisessa yksittäisessä tapauksessa erikseen tehtyihin löydöksiin vaurioituneista kudoksista. Syy-yhteyttä ei voida katsoa todistetuksi ainoastaan tapaturman ja vamman ajallisen yhteyden perusteella. Myöskään pelkästään se seikka, että vakuutettu on vammautunut, ei riitä näytöksi siitä, että vammautuminen olisi aiheutunut tapaturmamekanismin seurauksena ja oikeuttaisi korvaukseen vakuutusehtojen perusteella. VKL totesi, että kyseisen tapaturman tapaturmamekanismi oli tyypillinen vammamekanismi, jonka seurauksena polven nivelkierukka saattoi revetä. Lautakunta viittasi hankkimaansa asiantuntijalausuntoon, jonka mukaan polven nivelkierukan niin sanottu kassinkahvarepeämä oli tavallisesti tapaturmaperäinen. VKL katsoi, että tapauksessa oli jäänyt näyttämättä, että vakuutetun vammaan tai sen paranemisen pitkittymiseen olisi olennaisesti myötävaikuttanut tapaturmasta riippumaton sairaus tai vika. VKL suositti vakuutuksenantajaa korvaamaan vakuutusehtojen mukaisesti päivärahan kyseisestä vammasta johtuneen työkyvyttömyyden ajalta sekä vakuutetulle aiheutuneet hoitokulut.

VakSopL 37 §:ssä on rajoitettu vakuutuksenantajan mahdollisuuksia korvausvastuunsa rajoittamiseen vakuutetun terveydentilan perusteella. Säännöksen mukaan vakuutuksenantajan vastuuta voidaan rajoittaa vammasta tai sairaudesta johtuneiden seurausten osalta vakuutusehdoissa sillä perusteella, että vamma tai sairaus oli vakuutusta haettaessa olemassa vain, mikäli rajoitus perustuu vakuutuksenantajan hankkimiin tietoihin vakuutetun terveydentilasta ennen kuin vakuutus on myönnetty tai mikäli rajoitus johtuu vakuutuksen laadusta taikka muusta erityisestä seikasta. Säännöksellä rajoitetaan vakuutuksenantajan mahdollisuuksia vastuunsa rajoittamiseen sillä perusteella, että vamma tai sairaus on ollut olemassa haettaessa vakuutusta. Tällöin vakuutuksenantaja voi ottaa vakuutukseen nk. sairausehdon vain

säännöksen mukaisissa tilanteissa.²²⁷ Vakuutusenantajalla on mahdollisuus rajoittaa vakuutuksen yleistä korvauspiiriä ja vakuutusenantaja voikin sisällyttää vakuutusehtoihin määräyksiä, joiden mukaan tiettyjen vammojen tai sairauksien seuraukset jäävät vakuutuksen korvauspiirin ulkopuolelle. Vakuutusenantajan on näin mahdollista määrätä, että esimerkiksi hoitokuluja, jotka aiheutuvat hammas- tai selkäsairauksista, ei korvata tapaturma- tai sairausvakuutuksesta.²²⁸

6.4 Pysyvä haitta

Yksityistapaturmavakuutuksesta maksetaan korvausta invaliditeetista, jos näin on sovittu sopimusta solmittaessa.²²⁹ Korvausta invaliditeetista suoritetaan silloin, jos tapaturman seurauksena on aiheutunut pysyvä lääketieteellinen haitta.²³⁰ Haitan arviointi perustuu lääketieteelliseen arviointiin, jolloin haittaluokka määräytyy vamman laadun mukaan. Arvioinnissa ei otetakaan huomioon subjektiivisia tekijöitä, kuten vakuutetun ansionsaantimahdollisuuksia,²³¹ harrastuksia tai ammattia.²³² Tapaturmasta aiheutuneen haitan määrä voidaan arvioida joko prosenttein taikka haittaluokituksen mukaan.²³³ Yksityistapaturmavakuutuksissa käytettävä haittaluokitus on sama kuin lakisääteisten tapaturmavakuutusten ja liikennevakuutusten osalta. Haittaluokitus määräytyykin sosiaali- ja terveysministeriön antaman asetuksen tapaturmavakuutuslaissa tarkoitetusta haittaluokituksesta (1649/2009) mukaan.²³⁴ Haittaluokituksessa vammat on jaettu niiden vakavuuden perusteella haittaluokkiin 1-20 niin, että haittaluokka 20 tarkoittaa täyttä invaliditeettia.²³⁵

Korvausta pysyvästä haitasta suoritetaan, mikäli vamman tila on muodostunut pysyväksi. Silloin, kun tapaturman sattumisesta on aikaa vuosi, mutta vamman tila ei ole muodostunut pysyväksi, saatetaan suorittaa toistaiseksi jatkuvamuotoista korvausta, jos näin on sovittu vakuutusehdoissa. Vakuutusehtoihin voi myös sisältyä määräys, jonka mukaan haitan on täytynyt kestää tietty vähimmäisaika, kuten esimerkiksi kolme kuukautta, ennen kuin vakuutuksesta suoritetaan korvausta. Lisäksi vakuutusehdoissa yleensä edellytetään, että haitan on tullut ilmetä tai se on tullut voida määritellä tapaturman sattumisesta lukien kolmen vuoden kulu-

²²⁷ HE 114/1993 vp, 50.

²²⁸ Hoppu & Hemmo 2006, 392.

²²⁹ Jokela et al. 2013, 184.

²³⁰ Rantala & Kivisaari 2014, 505.

²³¹ Jokela et al. 2013, 184.

²³² Rantala & Kivisaari 2014, 505.

²³³ Jokela et al. 2013, 184.

²³⁴ Rantala & Kivisaari 2014, 423, 505.

²³⁵ Jokela et al. 2013, 185.

essa. Tällaista määräystä voidaan pitää perusteltuna, sillä jos tapaturman sattumisesta on aikaa jo useampi vuosi, voi olla hankalaa selvittää, onko vakuutetun terveydentila seurausta sattuneesta tapaturmasta vai esimerkiksi myöhemmistä sairauksista.²³⁶

Lautakuntakäytännössä on käsitelty useita tapauksia, joissa kysymys on ollut siitä, onko vakuutetulle aiheutunut vakuutusehdoissa tarkoitettua pysyvää haittaa. Esimerkiksi lautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 638/14 kysymys oli siitä, oliko vakuutetulle aiheutunut tapaturman seurauksena pysyvää haittaa, joka oikeuttaisi korvaukseen vakuutetun yksityistapaturmavakuutuksesta. Vakuutettu oli pelannut jalkapalloa koulunsa liikuntatunnilla, jolloin hän oli astunut pallon päälle ja liukastunut, minkä seurauksena hänen oikea polvensa oli vääntynyt. Polven sijoiltaanmenokierre alkoi tapaturman jälkeen, minkä johdosta vakuutetulle jouduttiin tekemään lukuisia toimenpiteitä. Komplikaationa sääriluun katkaisu- ja käänntöleikkauksesta vakuutetulle oli aiheutunut lihasaitiopaine-oireyhtymä sekä pohjehermon halvaus. Vakuutettu oli hakenut korvausta tapaturmasta aiheutuneesta pysyvästä haitasta yksityistapaturmavakuutuksestaan. Vakuutusenantaja katsoi, että polvensijoiltaanmeno oli seurausta polven rakenteellisesta sijoiltaanmenotaipumuksesta eikä tapaturmasta. Vakuutetulla oli todettu selvä reisiluun uoman mataluus, joka altistaa toistuvalla polvilumpion sijoiltaanmenolle. Reisiluun uoman mataluus oli todettu tapaturman jälkeen. Vakuutusyhtiö kieltäytyi maksamasta korvausta pysyvästä haitasta.

Vakuutusehtojen mukaan vakuutuksesta suoritettiin korvausta vakuutetulle sattuneen tapaturman aiheuttamasta pysyvästä haitasta, mikäli pysyvän haitan haittaluokka oli vähintään 2. Pysyvällä haitalla tarkoitettiin lääketieteellisesti arvioitua yleistä haittaa, joka oli aiheutunut vammasta vakuutetulle. Vakuutusehtojen mukaan haittaa määriteltäessä huomioon otettiin vamman laatu, mutta ei vakuutetun individuaalisia olosuhteita. Vakuutusehtojen mukaan pysyvän haitan oli ilmettävä kolmen vuoden kuluessa tapaturman sattumisesta. Ehtojen mukaan vakuutuskorvauksia maksettiin vain siltä osin kuin hoitokulujen, pysyvän haitan, työkyvyttömyyden ja sairaalahoidon katsottiin aiheutuneen tapaturmasta, mikäli vammaan tai pitkittyneeseen vammaan paranemiseen oli olennaisesti myötävaikuttanut sairaus tai vika, joka oli tapaturmasta riippumaton. Ehtojen mukaan vakuutuksesta ei maksettu korvausta sairaudesta, vammasta tai kuolemasta, joka oli seurausta ruumiinvian tai sairauden hoitamiseksi tehdystä toimenpiteestä, kuten hoito-, leikkaus tai muusta lääkinällisestä toimenpiteestä, mikäli toimenpidettä ei ollut suoritettu kyseisestä vakuutuksesta korvattavan vamman tai matkasairauden hoitamiseksi.

²³⁶ Ibid.

VKL viittasi hankkimaansa asiantuntijalausuntoon ja käytössään olleeseen lääketieteelliseen selvitykseen. VKL totesi, että vakuutetun polvessa oli todettu suoritetuissa kuvantamistutkimuksissa rakenteellisia muutoksia, jotka altistavat polvilumpion sijoiltaanmenolle. VKL katsoi, että tapaturmamekanismi kyseisessä tapaturmassa oli riittävä aikaansaamaan polvilumpion sijoiltaanmenon, mutta ei vakuutetulla ollut sijoiltaanmenotaipumusta. Lautakunta katsoi, ettei tapaturman seurauksena voitu katsoa aiheutuneen pysyvää haittaa vakuutetulle, vaan haitta oli syntynyt komplikaatioiden seurauksista, joita ei tullut korvata vakuutuksesta. Käytössä olleiden selvitysten perusteella haitta ei myöskään ollut ilmennyt tapaturman sattumisesta kolmen vuoden kuluessa. VKL katsoi, että vakuutusyhtiön tekemä kielteinen korvauspäätös oli näin ollen vakuutusehtojen mukainen.

Ratkaisusuosituksessa VKL 396/15 Vakuutuslautakunta puolestaan katsoi, että vakuutetulle oli aiheutunut tapaturman seurauksena korvattava pysyvä haitta. Tapauksessa vakuutettu oli kompastunut kesämökin verannalla ja pudonnut maahan noin 60 cm korkeudelta, minkä seurauksena hänen vasen lonkkansa oli murtunut. Vakuutuksenantaja oli katsonut, että tapaturman seurauksena aiheutunut pysyvä haitta oli niin vähäinen, ettei haittakorvausta tullut suorittaa. VKL viittasi tapauksessa lautakunnan pyynnöstä saamaansa asiantuntijalausuntoon ja katsoi, että tapaturman jälkitilasta vakuutetulle jäänyt pysyvä haitta vastasi lievää toiminnanvajavuutta ja haittaluokkaa 2. Vakuutusehtojen mukaan, jos vakuutetulla oli sairaus tai vika, joka oli korvattavasta tapaturmasta riippumaton, haittaa arvioitiin ainoastaan kyseessä olevan tapaturman seurauksena aiheutuneen vamman perusteella. VKL katsoikin, että vakuutetulla olleet lievä vasemman lonkan nivelrikkokehitys sekä selkäperäinen oikean alaraajan puutumisoireisto eivät olleet syy-yhteydessä tapaturmaan ja sen jälkitilaan, eikä niitä näin ollen tullut ottaa huomioon arvioitaessa tapaturmasta aiheutunutta pysyvää haittaa. Lautakunta suositti vakuutuksenantajaa suorittamaan vakuutusehtojen mukaisen pysyvän haitan korvauksen vakuutetulle haittaluokan kaksi mukaisesti.

Lautakuntakäytännössä on käsitelty myös useita tapauksia, jotka ovat koskeneet haittaluokan määräytymistä. Esimerkiksi ratkaisusuosituksessa VKL 192/13 kysymys oli siitä, minkä haittaluokan mukaan vakuutusyhtiön oli maksettava pysyvän haitan korvausta. Tapauksessa vakuutettu oli sängystä noustessaan kompastunut mattoon, minkä seurauksena hän oli lyönyt vasemman lonkkansa patteriin. Vakuutetulla havaittiin myöhemmin vasemman polven ruhje ja vasemman reisiluun yläosan sarvennoistason murtuma. Vakuutetulla olleiden sairauksien takia reisiluunmurtumaa ei ollut voitu leikata ja murtuma oli jäänyt luutumatta. Vakuutettua hoitanut lääkäri oli arvioinut lonkkanivelen täyden toimintakyvyttömyyden perusteella tapaturman aiheuttamaksi haittaluokaksi 10. Vakuutusyhtiö oli maksanut vakuutetulle korvausta pysyvästä haitasta haittaluokan 5 mukaisesti. Vakuutuksenantaja totesi, että haitan arvioinnissa ei huomioida muiden sairauksien osuutta ja yhtiön mukaan haittaluokka 10 olisi vaatinut, että vakuutetun tila olisi vastannut reisiamputaation jälkitilaa.

VKL:n hankkiman asiantuntijalausannon mukaan vakuutetulle olisi todennäköisesti jäänyt enimmillään haittaluokan 2 mukainen haitta, mikäli vakuutetun lonkkamurtuma oltaisiin kyetty leikkaamaan. Kun murtumaa ei leikattu, oli vakuutetulle jäänyt haitta asiantuntijalausannon mukaan haittaluokan 5 mukainen. VKL katsoi, ettei perusteita korvauksen maksamiselle haittaluokkaa 5 korkeamman haittaluokan mukaan ollut vakuutetulla olleiden tapaturmasta riippumattomien sairauksien takia. Lautakunta piti vakuutusyhtiön korvauspäätöstä vakuutusehtojen mukaisena eikä suosittanut lisäkorvauksen suorittamista.

Haittaluokan määräytyminen on tullut arvioitavaksi myös esimerkiksi ratkaisusuosituksessa VKL 148/14, jossa kysymys oli siitä, oliko vakuutetulle aiheutunutta haittaa pidettävä pysyvänä ja jos oli niin, mikä oli kyseisen haitan haittaluokka. Tapauksessa vakuutettu oli ollut koulussa teknisen työn tunnilla, kun käsiporan terä oli singahtanut voimalla hänen vasempaan silmäänsä. Tämän seurauksena vakuutetulle aiheutui sarveiskalvon lävistävä vamma. Vakuutusyhtiö oli maksanut vakuutetulle korvausta haittaluokan 4 mukaisesta pysyvästä haitasta. Vakuutusehtojen mukaan kertakorvaus maksettiin tai jatkuvan korvauksen maksamisen aloitettiin, kun vakuutetulle aiheutunut haitta oli muodostunut pysyväksi. Vakuutusehtojen mukaan pysyvä haitta vahvistetaan viimeistään sen vamman tilan mukaan, jonka tapaturma oli aiheuttanut tapaturman sattumisesta lukien kolmen vuoden kuluessa. VKL totesi, että käytävissä olevien lääketieteellisten selvitysten mukaan tapaturman seurauksena oli menetetty vasemman silmän mykiö ja vakuutetulle oli näön voimakkaan heikentymisen vuoksi aiheutunut ulkokarsastus, mikä oli ollut todettavissa jo ennen kuin tapaturman sattumisesta oli kulunut kolme vuotta aikaa. Lautakunta katsoi, että vakuutetulle vasemman silmän vammasta aiheutunut haitta vastasi kolmen vuoden kuluttua haittaluokkaa 7. VKL suosittikin vakuutuksenantajaa suorittamaan tämän mukaisesti vakuutetulle lisäkorvauksen pysyvästä haitasta viivästyskorkeineen.

6.5 Vakuutustapahtuman aiheuttaminen

Kuten edellä on esitetty, vakuutustoiminnan ominaispiirteisiin luetaan sattumanvaraisuus. Vahinkojen ja haittojen syntymisen tulee perustua johonkin epävarmaan tapahtumaan tai ainakin siihen, ettei tapahtuman sattumishetkeä voida ennakolta määrittää. Vakuutuksen olemassaolon ei tulisi vaikuttaa vakuutetun käyttäytymiseen siten, että se lisäisi vakuutusriskin toteutumisen todennäköisyyttä. VakSopL:ssa on monin tavoin säännelty sitä, miten vakuutetun olisi toimittava välttääkseen vakuutustapahtuman.²³⁷ Usein myös vakuutusehtoihin kuuluu

²³⁷ Hemmo 2013, 96.

määräyksiä, joiden mukaan vakuutusyhtiön vastuuta rajoitetaan, mikäli vakuutustapahtuma on aiheutettu tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta.

VakSopL 28 §:ssä on säännelty tilanteita, joissa vakuutustapahtuman aiheuttajana on ollut vakuutettu. Säännöksen 1 momentin mukaan silloin, kun vakuutettu on aiheuttanut vakuutustapahtuman tahallisesti, on vakuutuksenantaja vastuusta vapaa. Tahallisuudella tarkoitetaan lain esitöiden mukaan sitä, että vakuutetun tarkoituksena on ollut aikaansaada vakuutustapahtuma. Vakuutustapahtuman aiheuttamista voidaan pitää tahallisena myös silloin, kun vakuutettu on olosuhteet huomioon ottaen mieltänyt vahinkotapahtuman aiheutuvan hänen menettelystään hyvin todennäköisesti, mutta vakuutustapahtuman aikaansaaminen ei ole ollut hänen nimenomainen tarkoituksensa. Sillä, onko vakuutustapahtuma aiheutettu sen vuoksi, että vakuutetun tarkoituksena on ollut saada vakuutuskorvausta vai jostakin muusta syystä, ei ole tahallisuuden arvioinnissa merkitystä.²³⁸

Sitä, onko vakuutettu aiheuttanut vakuutustapahtuman tahallisesti, on arvioitu lautakuntakäytännössä esimerkiksi tapauksissa, joissa vakuutettu on vammautunut itsemurhayrityksen johdosta. Vakuutuslautakunta on katsonut esimerkiksi ratkaisusuosituksessaan VKL 68/05, ettei vakuutetun voitu olettaa mieltäneen tekotavan ja hyppäämiskorkeuden perusteella teon seurauksena olevan hänen vammautuminsa. Tämän vuoksi vakuutetun ei voitu katsoa aiheuttaneen vakuutustapahtumaa tahallisesti VakSopL 28 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla eikä vakuutuksenantaja näin ollen voinut vapautua vastuustaan tällä perusteella.

Vakuutuksenantajan vastuun rajoittumiseen saattaa vaikuttaa myös vakuutetun törkeä huolimattomuus. Henkilövakuutuksissa törkeällä huolimattomuudella ei kuitenkaan ole täysin vastaavaa merkitystä kuin vahinkovakuutusten osalta, vaan törkeän huolimattomuuden merkitys on henkilövakuutuksissa rajoitetumpi. Vakuutetun törkeällä huolimattomuudella onkin merkitystä ainoastaan tapaturma- ja sairausvakuutusten osalta.²³⁹ VakSopL 28 §:n 3 momentin mukaan vakuutuksenantajan vastuuta on mahdollista alentaa tapaturma- tai sairausvakuutuksessa sen mukaan kuin se on kohtuullista olosuhteet huomioon ottaen, mikäli vakuutettu on aiheuttanut vakuutustapahtuman törkeästä huolimattomuudesta. Harkinnassa huomiota voidaan antaa sille, kuinka moitittavaa vakuutetun menettely on ollut, minkä lisäksi harkinnassa on mahdollista huomioida vakuutetun tai muun korvaukseen oikeutetun tarve vakuutuskorvauksen saamiseen vakuutustapahtuman johdosta.²⁴⁰

²³⁸ HE 114/1993 vp, 43.

²³⁹ Hoppu & Hemmo 2006, 187.

²⁴⁰ HE 114/1993 vp, 43.

Törkeä huolimattomuus on lain esitöiden mukaan lähellä tahallisuutta. Huolimattomuutta voidaan pitää törkeänä esimerkiksi silloin, mikäli vakuutettu on tietoisesti laiminlyönyt tavanomaiset varotoimet ja aikaansaanut tilanteen, joka sisältää suuren vahingonvaaran. Osoitukseksi törkeästä huolimattomuudesta ei riitä pelkästään se, että vakuutettu on ollut alkoholin tai muun huumausaineen vaikutuksen alaisena vahingon tapahtuessa. Tapahtumaan liittyvistä muista olosuhteista riippuen on kuitenkin mahdollista, että vahva humalatila johtaa vakuutusyhtiön vastuun rajoittamiseen.²⁴¹

Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 58/16 arvioitiin sitä, oliko vakuutettu aiheuttanut vakuutustapahtuman törkeästä huolimattomuudesta. Myös vakuutusyhtiön käyttämiin yleisiin ehtoihin oli sisällytynyt ehto, jonka mukaan vakuutuksenantajan vastuuta voitiin alentaa sen mukaan kuin se oli kohtuullista olosuhteet huomioon ottaen, jos vakuutettu oli aiheuttanut vakuutustapahtuman törkeästä huolimattomuudestaan. Vahinkoilmoituksen mukaan vakuutettu oli saapunut puolisonsa kanssa taksilla kotipihaansa ja lähtenyt kävelemään rapuja kohti, kun hänen puolisonsa jäi maksamaan taksia. Vakuutettu oli kompastunut betoni-laattaan ja lyönyt kaatuessaan pänsä. Vakuutetulla todettiin vakuutustapahtuman jälkeen halvaustila ja häntä oli hoidettu kaulan selkäydinvamman takia. Ensiavun sairauskertomuksen mukaan vakuutetulla oli ollut veressään 2,3 promillea alkoholia. Vakuutuksenantaja oli suorittanut vakuutetulle korvausta hoitokuluista sekä pysyvistä haitasta. Vakuutusyhtiö katsoi, että vakuutettu oli aiheuttanut vakuutustapahtuman törkeästä huolimattomuudesta, kun vakuutettu oli ollut vahvassa humalatilassa ja tietoisena kotipihaansa pihakivetyksistä ja pengerryksistä lähtenyt kävelemään odottamatta valojen syttymistä. Vakuutuksenantaja oli alentanut vakuutus sopimuksen mukaisen korvausmäärän puoleen.

VKL totesi, että kynnys korvauksen alentamiselle on asetettu erittäin korkealle VakSopL:ssa. Lautakunta viittasi arvioinnissaan lain esitöiden perusteluihin sekä siihen, että VKL on ratkaisukäytännössään katsonut, että törkeänä huolimattomuutena voidaan pitää lähinnä sellaisia tilanteita, joissa vakuutettu on ryhtynyt huomattavassa humalatilassa tehtävään, joka vaatii suurta huolellisuutta tavallisissa olosuhteissakin. Saadusta selvityksestä ei ilmennyt, että vakuutettu olisi ryhtynyt johonkin sellaiseen toimeen, joka vaatii suurta huolellisuutta normaalioloissakin. VKL katsoi, ettei vakuutettu ollut aiheuttanut vakuutustapahtumaa törkeästä huolimattomuudesta ja että vakuutuksenantajan tuli suorittaa vakuutus sopimuksen mukaiset korvaukset täysimääräisenä.

Vakuutetun törkeä huolimattomuus on tullut arvioitavaksi myös Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 426/07. Vakuutettu oli ollut Karlstadin rautatieasemalla Ruotsissa, kun

²⁴¹ Ibid.

hän oli yhtäkkiä päättänyt kiivetä sähköjunan katolle, minkä seurauksena hän oli saanut sähköiskun ja menehtynyt. Vakuutettu oli nauttinut olutta ennen tekoaan. Vakuutetun yksityistapaturmavakuutukseen sovellettavat yleiset sopimusehdot vastasivat sisällöltään VakSopL 28 §:n 3 momenttia. VKL piti selvänä, että yleisen elämäkokemuksen perusteella kenen tahansa pitäisi ymmärtää, että jos kiivetään rautatieasemalla olevan sähköjunan katolle, vakavan vammautumisen tai jopa menehtymisen vaara on tällöin ilmeistä. VKL katsoi, että vakuutettu oli aiheuttanut kuolemansa törkeällä huolimattomuudellaan ja piti vakuutusyhtiön päätöstä alentaa vakuutuskorvausta puoleen hyväksyttävänä.

VakSopL 29 §:ssä on säädetty vakuutuksenantajan vastuusta silloin, kun henkilövakuutuksessa vakuutustapahtuman on aiheuttanut vakuutuskorvaukseen oikeutettu. Säännöksen 1 momentin mukaan vakuutuksenantaja on sellaiseen henkilövakuutuksessa vakuutuskorvaukseen oikeutettuun henkilöön nähden vastuusta vapaa, mikäli hän on tahallisesti aiheuttanut vakuutustapahtuman. Säännöksen 2 momentissa on säädetty tilanteista, joissa henkilö on aiheuttanut vakuutustapahtuman törkeästä huolimattomuudesta sekä tilanteista, joissa henkilö on ollut sellaisessa iässä taikka mielentilassa, että häntä ei olisi voitu tuomita rangaistukseen rikoksesta. Tällöin säännöksessä tarkoitettu henkilö voi saada vakuutuskorvauksen tai osan siitä vain, mikäli se katsotaan kohtuulliseksi huomioon ottaen olosuhteet, joissa vakuutustapahtuma on aiheutettu. Lain esitöiden mukaan harkinnassa lukuun on mahdollista ottaa esimerkiksi se, miten vakuutustapahtuman aiheuttajan menettely on suuntautunut vakuutettuun. Vakuutustapahtuman aiheuttajan subjektiivisia olosuhteita, kuten hänen tarvettaan vakuutuskorvaukseen saamiseen, ei sen sijaan voida ottaa harkinnassa huomioon. Harkinnassa lukuun voidaankin ottaa ainoastaan ne olosuhteet, joissa vakuutustapahtuma on aiheutettu. Sääntely poikkeaa tältä osin siitä, mitä lain 28 §:n 3 momentissa on säädetty vakuutetun aiheuttaessa vakuutustapahtuman.²⁴² Lisäksi VakSopL 29 §:n 3 momentissa säädetään, että se osa korvauksesta, jota ei suoriteta vakuutustapahtuman aiheuttajalle tai aiheuttajille, tulee maksaa muille vakuutuskorvaukseen oikeutetuille, mikäli vakuutettu on menehtynyt.

²⁴² HE 114/1993 vp, 44.

7 Yhteenveto

Sopimusoikeuden ja vaihdannan lähtökohtana on pidetty sopimusvapauden ja sopimusten sitouvuuden periaatteita, jotka koskevat myös vakuutus sopimuksia. Sopijapuolet voivatkin vapaasti päättää sopimuksen synnyttämistä oikeusvaikutuksista ja tehdyt sopimukset on tarkoitettu pidettäväksi. Sopimusten sovitteluun on ratkaisukäytännössä suhtauduttu varsin pidättyväisesti eikä vakuutusyhtiön vastuuta rajoittavia ehtoja yleensä voida pitää kohtuuttomina.

Vakuutus sopimusten tulkintaa ei ole erikseen säännelty, vaan vakuutus sopimuksia tulkitaan yleisten sopimusoikeudellisten tulkintaperiaatteiden mukaan. Tulkinnan tarkoituksena on selvittää sopijapuolten tahto ja tarkoitus sopimuksen tekohetkellä ja tulkinnan lähtökohtana pidetään epäselvyyttä aiheuttavan ehdon sanamuotoa. Vakuutus sopimusten tulkinnan on oltava objektiivista ja huomiota on kiinnitetty siihen, että vakuutusehtoja tulisi soveltaa yhdenmukaisesti kaikkiin vakuutettuihin. Sanamuodon mukaisella tulkinnalla ei kuitenkaan aina saada aikaiseksi ratkaisua, jolloin tulkinnassa merkitystä saa myös epäselvyyssäntö, jonka mukaan vakioehtoja on tulkittava niiden laatijan vahingoksi. Epäselvyyssäntö on tullut sovellettavaksi esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1993:137 ja Vakuutuslautakunnan ratkaisusuosituksessa VKL 297/12, jotka ilmentävät sitä periaatetta, että ehtojen mahdollinen tulkinnanvaraisuus sekä epäselvyys jäävät niiden laatijan eli näissä tapauksissa vakuutuksenantajan vahingoksi. Vakuutus sopimusten tulkinnassa keskeiseksi tulkintaperiaatteeksi on muodostunut myös rajoitusehtojen suppean tulkinnan periaate, joka on tullut sovellettavaksi esimerkiksi ratkaisusuosituksessa VKL 273/14, jossa lautakunta katsoi, että urheilutoimintaa koskevaa rajoitusehtoa oli yleisen tulkintakäytännön mukaan tulkittava suppeasti. Rajoitusehtojen suppean tulkinnan periaate edellyttää myös sitä, että rajoitusehdon soveltamisalaa ei saa missään tilanteissa ulottaa sanamuotonsa ulkopuolelle.

Vakuutus sopimukseen saattaa myös sisältyä yksilöllisesti sovittuja ehtoja, jotka ovat ristiriidassa vakioehtojen kanssa. Tällaisissa tilanteissa yksilölliset ehdot saavat etusijan ja syrjäyttävät ristiriitaiset vakioehdot. Tulkinnassa painoarvoa voi myös saada pitkään jatkunut korvauskäytäntö. Korvauskäytännön saatetaankin katsoa tulleen osaksi sopimusta ja vakuutuksenottajan olevan oikeutettu vetoamaan käytäntöön tulevaisuudessa, mikäli käytäntö on jatkunut pitkään ja toistunut usein. Vakuutus sopimusten tulkinnassa on nykyisin lisäksi vedottu lojaliteetti periaatteeseen, jonka voidaan katsoa jossain määrin ilmenevän vakuutuksenantajalle asetetusta markkinointitietoja koskevasta tiedonantovelvollisuudesta.

Vakuutus sopimusten tulkinnassa vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuudella on keskeinen merkitys, sillä vakuutusyhtiön antamalla tiedoilla on välitön vaikutus tehdyn sopimuksen sisältöön. Jos vakuutuksenantaja on laiminlyönyt tiedonantovelvollisuutensa, vakuutus sopimuksen katsotaan olevan voimassa sen sisältöisenä kuin vakuutuksenottajalla oli saamiensa tietojen

perusteella aihetta käsittää. Henkilövakuutuksissa käytetyissä terveys selvityksissä vakuutuksenantajan on kiinnitettävä huomiota myös esittämiensä kysymysten täsmälliseen muotoiluun, jotta vakuutuksenottaja ja vakuutettu pystyvät antamaan oikeat ja täydelliset vastaukset tiedonantovelvollisuutensa täyttämiseksi. Epäselvissä tilanteissa kysymyksen sanamuotoa tulkitaan vakuutuksenantajan vahingoksi.

Yksityisissä tapaturmavakuutuksissa korvausriidat ovat usein liittyneet tapaturmakäsitteen täyttymisen arviointiin. Tapaturma on hyvin tyypillisesti määritelty vakuutusehdoissa siten, että tapaturmana pidetään äkillistä, ulkoista, ruumiinvamman aiheuttavaa tapahtumaa, joka sattuu vakuutetun tahtomatta. Tapaturman tulee täyttää kaikki sille asetetut vaatimukset, jotta kyse on vakuutusehdoissa tarkoitettusta tapaturmasta. Ratkaisukäytännössä on katsottu, että silloin kun, tapaturmamääritelmä on jäänyt joltakin osin täyttymättä, ei vakuutuskorvausta ole suoritettava. Puolestaan tapauksissa, joissa tapaturman määritelmä on täyttynyt, vakuutuskorvaus on tullut maksaa vakuutusehtojen mukaisesti. Silloin, kun vahingon laajuuteen on vaikuttanut tapaturman lisäksi jokin sisäinen tekijä, on vakuutuskorvausta tullut maksaa siltä osin kuin vahinko on aiheutunut kyseessä olevasta tapaturmasta.

Tapaturmamääritelmän täyttymistä on lautakuntakäytännössä arvioitu erityisesti ulkoisuuden vaatimuksen kannalta. Tapaturmamääritelmän mukaisena ulkoisena tekijänä voidaan lautakuntakäytännön mukaan pitää esimerkiksi vakuutetulle suonensisäisesti annettua antibioottia ja lentokoneen heilahdusta. Sen sijaan vakiintuneen ratkaisukäytännön mukaan esimerkiksi pelkkää nostettavan tai heitettävän esineen painoa ei voida pitää tapaturmamääritelmän edellyttämänä ulkoisena tekijänä. Ulkoisena tekijänä ei myöskään ole pidetty veren hengittämistä, jonka oli arvioitu johtuneen vakuutetun nenäverenvuodosta taikka pneumokokkibakteerin aiheuttamaa verenmyrkytystä, kun selvitystä ei ollut siitä, että tämä olisi johtunut äkillisestä ja ulkoisesta syystä.²⁴³

Mielenkiintoisia tapaturmamääritelmän täyttymisen arvioinnin kannalta ovat olleet myös tapaukset, joissa vakuutettu on itsemurhayrityksensä seurauksena vammautunut. Korkein oikeus ja Vakuutuslautakunta ovat arvioineet, että silloin, kun vakuutettu on ampunut itseään päähän tai hypännyt kuusikerroksisen talon katolta, vakuutettu ei ole voinut mieltää tekonsa seurauksena olevan hänen halvaantumisensa. Kyseisissä tapauksissa seurauksen on katsottu sattuneen vakuutetun tahtomatta ja kysymys on ollut vakuutusehdoissa tarkoitettusta tapaturmasta, joka on tullut korvata vakuutusehtojen mukaisesti. Tällaisissa olosuhteissa vakuutetun ei myöskään ole voitu katsoa aiheuttaneen vakuutustapahtumaa tahallisesti eikä näin ollen vakuutuksenantaja ole ollut vapaa vastuustaan VakSopL 28 §:n 1 momentin nojalla.

²⁴³ Kts. Hoppu & Hemmo 2006, 388 ja VKL 86/04.

Lautakuntakäytännössä korvausriitoja on syntynyt myös siitä, onko vakuutetulle aiheutunut tapaturmasta sellaista pysyvää haittaa, joka oikeuttaisi vakuutusehtojen mukaiseen korvaukseen. Korvausriitoja on syntynyt myös haittaluokan määräytymisestä. Pysyvän haitan arviointi perustuu lääketieteelliseen arviointiin, minkä vuoksi lääketieteellisillä selvityksillä ja hankituilla asiantuntijalausunnoilla on ollut suuri merkitys pysyvän haitan ja haittaluokan määräytymisen arvioinnissa. Lautakuntakäytännössä pysyvää haittaa arvioitaessa on korostettu myös sitä, että arvioinnin tulee perustua objektiivisiin seikkoihin eikä arvioinnissa huomioon voida ottaa esimerkiksi vakuutetun harrastuksia tai ammattia. Myös tapaturman sekä sairauden tai rappeuman syy-yhteyden arviointi on luonnollisesti ollut vahvasti sidoksissa lääketieteelliseen asiantuntemukseen, minkä takia lääketieteelliset selvitykset ja asiantuntijalausunnot ovat saaneet suuren painoarvon syy-yhteyttä arvioitaessa.

8 Pohdinta

Vakuutussovittelun on suhtauduttu ratkaisukäytännössä pidättyväisesti ja sopimusten kohtuullistaminen on mahdollista vain poikkeuksellisesti. Kun lähtökohdaksi otetaan se, että tehdyt sopimukset on pidettävä ja sopijapuolet voivat vapaasti sopia sopimuksen sisällöstä, voidaan pidättyvää suhtautumista sopimusten sovitteluun pitää perusteltuna. Jos sovittelua puolestaan tarkastellaan heikomman sopijapuolen suoja koskevien näkökohtien kannalta, on kuitenkin tärkeää, että sopimusten kohtuullistaminen on tietyissä olosuhteissa mahdollista. Heikomman sopijapuolen suojaaminen onkin välttämätöntä myös vakuutussovitteluissa. Vakuutussovitteluolosuhteissa vakuutuksenottajat ovat niin tiedollisesti kuin taloudellisesti heikommassa asemassa vakuutuksenantajiin nähden, minkä takia on tärkeää, että sääntelyssä huomioidaan vakuutuksenottajien asema sopitteluolosuhteen heikompana osapuolena.

Yksityistapaturmavakuutusten osalta ongelmallisena voidaan pitää sitä, että vakuutetut eivät aina tarkkaan ottaen tiedä, millaisia vahinkoja yksityistapaturmavakuutuksesta korvataan. Yleisen harhaluulon mukaan vakuutuksenottajat usein luulevatkin tapaturmavakuutuksen antavan sairausvakuutusta vastaavan turvan, jolloin ristiriitatilanteita syntyy helposti. Ongelmia ovat toisaalta aiheuttaneet myös tapaturman yhteydessä paljastuneet tuki- ja liikuntaelinten sairaudet, kuten erilaiset kulumat ja rappeumat. Ongelmallista tässä suhteessa on se, että vakuutetut eivät välttämättä ole havainneet esimerkiksi kiputiloja ennen tapaturman sattumista eivätkä he siten ole olleet tietoisia omista kulumistaan ja rappeumistaan. Tällaisissa olosuhteissa vakuutetut saattavatkin täysin ymmärrettävästi ajatella, että vahinko on ollut seurausta vakuutusehdoissa tarkoitettua tapaturmasta, joka tulisi korvata yksityistapaturmavakuutuksesta.

Epäselvyyksien ja ristiriitojen välttämiseksi vakuutuksenantajien tulisi kiinnittää erityistä huomiota paitsi tiedonantovelvollisuutensa täyttämiseen, mutta myös vakuutusehtojen selkeään ja täsmälliseen muotoiluun. Yksityistapaturmavakuutusten osalta olisi tärkeää tuoda selkeästi ja ymmärrettävästi esiin se, millaisien vahinkojen varalta yksityistapaturmavakuutus tosiasiallisesti antaa turvaa. Toisaalta keskeisessä asemassa on myös vakuutuksenottajien selonotto vakuutusehdoista. Vastuu syntyneistä epäselvyyksistä ei voikaan olla pelkästään vakuutuksenantajilla. Vakuutuksenottajien tulisi perehtyä vakuutustarpeensa arvioimiseksi ja vakuutuksen valitsemiseksi vakuutuksenantajalta saamiinsa tietoihin. Korvausristiriitojen välttämiseksi olisi tärkeää, että myös vakuutuksenottajilla on selkeä käsitys siitä, millaisia vahinkoja heidän ottamansa vakuutukset korvaavat.

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

Ahtonen, R. 2010. Kohtuuttomat oikeustoimen ehdot ja niiden sovittelu: Oikeustaloustieteellinen tarkastelu. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Annola, V. 2016. Sopimustulkinta: teoria, vaiheet, menettely. Helsinki: Talentum.

Hemmo, M. 2005. Oikeudellisen riskienhallinnan perusteita. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Hemmo, M. 2007. Sopimusoikeus I. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum.

Hemmo, M. 2013. Velvoiteoikeuden perusteet. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Hemmo, M. & Hoppu, K. 2016. Sopimusoikeus. Helsinki: WSOYpro.

Hoppu, E. & Hemmo, M. 2006. Vakuutusoikeus. Helsinki: WSOYpro.

Hoppu, E. & Hoppu, K. 2016. Kauppa- ja varallisuus oikeuden pääpiirteet. 16. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Pro.

Hoppu, E. & Hoppu, K. 2008. Kauppa- ja varallisuus oikeuden pääpiirteet. 12. painos. Helsinki: WSOYpro.

Jokela, T., Lammi, V., Lohi, I. & Silvola, T. 2013. Vapaaehtoinen henkilövakuutus. 6. uudistettu painos. Helsinki: Finanssi- ja vakuutuskustannus Finva.

Kyläkallio, K. 2013. Yritysjuridiikka. Helsinki: Edita.

Lehtipuro, K., Luukkonen, I., Mäntyniemi, L., Raulos, V. & Santavirta, P. 2010. Vakuutuslain säädäntö. 4. uudistettu painos. Helsinki: Finanssi- ja vakuutuskustannus Finva.

Muukkonen, P. J. 1956. Sopimusvapauden käsitteestä. Lakimies VI-VII 1.1.1956, s. 601-612.

Määttä, K. 2005. Yritysoikeus yritystoiminnan suunnittelussa. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Norio-Timonen, J. 1997. Kuluttajavakuutusten vertailtavuus ja sääntely. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.

Norio-Timonen, J. 2007. Toiselle aiheutettujen vahinkojen korvaaminen, vahingontorjunta ja moraalinen uhkapeli. Lakimies 6/2007 s. 807-829.

Norio-Timonen, J. 2010. Vakuutusopimuslain pääkohdat. Helsinki: Talentum.

Rantala, J. & Pentikäinen, T. 2009. Vakuutusoppi. Helsinki: Finanssi- ja vakuutuskustannus Finva.

Rantala, J. & Kivisaari, E. 2014. Vakuutusoppi. Helsinki: Finanssi- ja vakuutuskustannus Finva.

Saarnilehto, A. 2005a. Pääasiat velvoitteesta. Helsinki: WSOY.

Saarnilehto, A. 2005b. Vastuun rajoitukset riskien hallinnassa ja vakioehdot. Julkaistu Edilexissä 5.10.2005.

Saarnilehto, A. 2009. Sopimusoikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.

Saarnilehto, A., Annola, V., Hemmo, M., Karhu, J., Kartio, L., Tammi-Salminen, E., Tolonen, J., Tuomisto, J. & Viljanen, M. 2012. Varallisuus oikeus. 2. uud. painos. Helsinki: Sanoma Pro.

Wilhelmsson, T. 2008. Vakiosopimus ja kohtuuttomat sopimusehdot. Helsinki: Talentum.

Virallislähteet

Lainsäädäntö

Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 228/1929

Kuluttajansuojalaki 38/1978

Vakuutusopimuslaki 543/1994

Vakuutusyhtiö laki 521/2008

Hallituksen esitykset

HE 63/2009 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi vakuutuslainsäädännön ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 33/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi luottolaitostoiminnasta annetun lain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 114/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vakuutuslainsäädännön ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 247/1981 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle Oikeustoimen kohtuullistamista koskeva lainsäädännöksi.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 2002:65

KKO 1994:108

KKO 1993:137

KKO 1988:79

KKO 1986 II 8

KKO 1985 II 30

KKO 1983 II 172

KKO 1982 II 183

Vakuutuslautakunta

VKL 58/16

VKL 396/15

VKL 297/15

VKL 194/15

VKL 77/15

VKL 638/14

VKL 273/14

VKL 148/14

VKL 651/13

VKL 376/13

VKL 192/13

VKL 529/12

VKL 297/12

VKL 314/11

VKL 500/07

VKL 426/07

VKL 292/06

VKL 236/06

VKL 68/05

VKL 362/04

VKL 361/04

VKL 86/04

VKL 119/00

Sähköiset lähteet

Aarre, M. 2013. Perustietoa yksityistapaturmavakuutuksesta - Esimerkkejä ongelmatilanteista ja niiden ratkaisemisesta. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE. Viitattu 18.3.2017.

<https://www.fine.fi/media/julkaisut-2013/perustietoa-yksityistapaturmavakuutuksesta-2013.pdf>

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:16. 2013. Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn tavoiteohjelma vuosille 2014-2020. Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 21.3.2017.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129899/JUL_2013_16_v%C3%A4risisus_verkkoversio.pdf?sequence=1

Tapaturmavakuutus kattaa tapaturman hoitokuluja, ei sairauden. 2013. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE. Viitattu 21.3.2017. <https://www.fine.fi/ajankohtaista/uutinen/tapaturmavakuutus-kattaa-tapaturman-hoitokuluja-ei-sairauden.html>

Vakuutus Suomessa. 2009. Finanssialan Keskusliitto. Viitattu 22.3.2017. http://www.finanssiala.fi/materiaalit/Vakuutus_Suomessa.pdf

Vakuutustutkimus 2016. 2016. Finanssialan Keskusliitto. Viitattu 21.3.2017. <http://www.finanssiala.fi/materiaalit/FK-julkaisu-Vakuutustutkimus-2016.pdf>

Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINEn vuosikertomus 2015. 2016. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE. Viitattu 7.2.2017. https://www.fine.fi/media/julkaisut-2016/finen-vuosikertomus_2015.pdf

Vakuutusalan palvelun tarjoajat. 2014. Finanssivalvonta. Viitattu 14.2.2017. <http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Finanssiasiakas/Palveluntarjoajat/Vakuutusala/Pages/Default.aspx>

Vastuunvalinnan yleiset periaatteet vakuutustoiminnassa. 2002. Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto. Viitattu 14.2.2017. http://www.finanssiala.fi/materiaalit/Vastuunvalinnan_yleiset_periaatteet.pdf